ANDREÏ MAKINE

Viaţa unui bărbat necunoscut

Traducere din limba franceză
de Vlad Stroescu

POLIROM
2010

Născut la Krasnoiarsk, în Siberia, în 1957, Andreï Makine emigrează la treizeci de ani, după încheierea studiilor de limbă şi literatură franceză şi obţinerea doctoratului la Universitatea din Moscova. Se stabileşte la Paris, unde susţine un nou doctorat, la Sorbona, şi predă un timp la Facultatea de Ştiinţe Politice, dedicându-se apoi în exclusivitate scrisului. Un scriitor extrem de prolific, Makine a publicat până acum numeroase romane – *Fiica unui erou al Uniunii Sovietice* (1990), *Confesiunea unui stegar destituit* (1992), *Pe vremea fluviului Amur* (1994), *Testamentul francez* (1995; Polirom, 2002), *Crima Olgăi Arbelina* (1998; Polirom, 2001), *Recviem pentru Est* (2000; Polirom, 2008), *Muzica unei vieţi* (2001), *Pământul şi cerul lui Jacques Dorme* (2003; Polirom, 2004), *Femeia care aştepta* (2004; Polirom, 2005), *Iubirea omenească* (2006; Polirom, 2007) –, fiind asimilat imediat ca scriitor francez după ce *Testamentul francez* a fost distins cu cele mai prestigioase premii literare: Prix Goncourt, Prix Médicis şi Prix Goncourt des Lycéens. Unul dintre cei mai apreciaţi scriitori francezi ai momentului, Andreï Makine a fost recompensat în 2005 cu Premiul Prinţul de Monaco pentru vasta sa carieră literară.

Un roman în roman, *Viaţa unui bărbat necunoscut* (2009) se constituie ca o meditaţie asupra istoriei şi memoriei, oferind cititorului o perspectivă inedită asupra Rusiei de ieri şi de azi. Aflat într-un impas existenţial în urma destrămării relaţiei sale cu o femeie mult mai tânără şi a revelaţiei că celebritatea sa nu mai e decât o amintire, Ivan Şutov, un scriitor de cincizeci de ani exilat în Franţa, hotărăşte să-şi părăsească ţara de adopţie şi să plece la Sankt Petersburg, în căutarea unei vechi iubiri din tinereţe. Călătoria sa îl poartă în inima unei Rusii transfigurate de o modernitate delirantă şi îi oferă şansa unei întâlniri providenţiale, cea cu bătrânul Volski, în mintea căruia experienţele traumatizante ale epocii comuniste au rămas impregnate pentru totdeauna şi a cărui poveste pare emblematică pentru miile de oameni obişnuiţi, anonimi, „necunoscuţi” ale căror vieţi au fost zdrobite de sistemul totalitar.

I

Într-o seară, se dădură în joacă cu sania pe un deal înzăpezit. Frigul le biciuia feţele, pulberea chiciurii le înceţoşa vederea şi, în clipa cea mai exaltantă a coborârii, tânărul aşezat în spate şopti: „Te iubesc, Nadenka”. Amestecându-se cu şuierul vântului şi cu scârţâitul tălpigelor, murmurul lui de-abia se auzi. O mărturisire? O pală de crivăţ? Gâfâind, cu inimile bătând mai-mai să le spargă piepturile, urcară iar panta, se avântară într-o nouă alunecare, iar şoapta îndrăgostită se auzi din nou, şi mai discretă, răpită iute de vârtejul alb. „Te iubesc, Nadenka...”

„Cehov ăsta! Pe vremea lui mai puteai să scrii aşa.” Şutov revede scena: un frig ameţitor, doi îndrăgostiţi sfioşi... Astăzi toată lumea ar zice că e o melodramă, ar râde de aceste „frumoase simţăminte”. Îngrozitor de demodat. Şi totuşi, ca de la scriitor la scriitor, merge! Se simte mâna lui Cehov: arta asta de a salva, ca şi cum nu s-ar întâmpla nimic, un subiect pe care un altul l-ar fi înecat în dulcegării. Acest „Te iubesc, Nadenka” înăbuşit de un vârtej de zăpadă merge.

Surâde amar, obişnuit să se îndoiască de propriul său entuziasm. „Merge datorită sticlei de whisky”, îşi zice umplându-şi din nou paharul. Şi datorită singurătăţii sale într-un apartament în care locuieşte de-acum o absentă, tânăra Léa, care mâine vine să-şi ia lucrurile, grămada de cutii de carton stivuite lângă uşă. O piatră funerară peste o speranţă de iubire.

Se scuturã, temându-se de compătimirea de sine în care s-a complăcut luni de zile. Singurătatea? Drăguţ clişeu! Parisul e un oraş de singuratici... dacă nu eşti Hemingway în toiul orgiei anilor ’20. Nu, mica mecanică cehoviană funcţionează pentru că există, în povestirea sa, un zbor planat peste timp: îndrăgostiţii se despart, devin burghezi, fac copii, apoi, după douăzeci de ani, se regăsesc în acelaşi parc şi, râzând, se urcă într-o sanie. Iar totul se repetă: rafala de zăpadă, panica veselă a virajelor, scârţâitul strident al tălpigelor... În toiul cursei, femeia aude: „Te iubesc, Nadenka...”, dar acest murmur nu mai e decât o muzică îndepărtată, ce apără taina tinereţii sale îndrăgostite.

Ei da, e atât de simplu şi totuşi atât de firesc, de clar! Încă mai puteau scrie aşa în acele vremuri bune de demult. Fără

Freud, fără postmodernism, fără sex la fiecare sfârşit de frază. Şi fără să le pese de ce-o să zică un mic cretin dat cu gel într-o emisiune televizată. Iată de ce chestia asta merge încă. În zilele noastre, trebuie să scrii altfel...

Şutov se ridică, se clatină, se apleacă asupra lucrurilor Léei, ia o carte, o deschide la întâmplare şi râde cu răutate. „...Nu parfumul de trandafiri, ci saliva, cu armata ei de microbi, trece din gura amantei în cea a bărbatului, de la bărbat la nevasta lui, de la nevastă la copil, de la copil la mătuşă, de la mătuşă, chelneriţă într-un restaurant, la clientul în supa căruia a scuipat, de la client la soţia lui, de la soţie la amant şi de acolo la nenumărate alte guri, astfel încât fiecare dintre noi este scufundat într-o mare de salive care se amestecă şi fac din noi o singură comunitate de salive, o omenire umedă şi unită."

Respingător... De fapt, un crez de-a dreptul. Formulat de un scriitor pe care Léa îl idolatrizează şi în care Şutov vede un morocănos cu pretenţii. Cehov e foarte departe. Acum, protagonistul trebuie să fie nevrotic, cinic, grăbit să-şi etaleze dinaintea noastră miasmele. Căci nefericirea i se trage de la maică-sa, care îl ţine în lesă chiar şi când, adult fiind, face dragoste. Aşa grăia idolul Léei.

„Dacă mi-aş fi cunoscut mama, se gândeşte Şutov, aş fi vorbit despre ea în cărţile mele." Ideea îi trezeşte cea mai veche amintire a vieţii lui: un copil vede o uşă care se închide, nu ştie cine a plecat, dar ghiceşte că e cineva pe care îl iubeşte cu toată fiinţa sa minusculă şi încă mută.

În spatele ferestrei, o noapte de mai, înghesuiala fantezistă de faţade vechi pe panta din Ménilmotant. De câte ori a vrut să-i vorbească Léei de acoperişurile scufundate sub razele lunii! Ca sub zăpadă. N-a găsit o imagine care să facă din albul acela somnoros o evidenţă poetică. Acoperişuri sidefate de lună? Nu, nu merge. De altfel, ce rost mai are să cauţi epitete? Léa a plecat, iar „hulubăria" (aşa numea ea podul amenajat) s-a transformat într-o locuinţă bizară, de genul celor pe care agenţii imobiliari le prezintă prin formula ambiguă de „produs atipic". Faţa lui Şutov se întinde într-o strâmbătură. „Asta se spune şi despre mine, fără îndoială. Atipic..."

Deşi... E exact tipul bărbatului părăsit de o tânără căreia ar putea să-i fie tată. O poveste pentru un mic roman în stil

franţuzesc, o sută de pagini de amor şi de depresii pariziene. Atât merita iubirea lui.

Se ghemuieşte în colţul în care sunt stivuite lucrurile Léei. „Nu, nu eşti un ratat, i-a zis ea într-o zi. Nu eşti nici măcar un acrit, ca scriitorii ăştia din Europa de Est. Da, Cioran, printre alţii. Eşti doar nefericit. Ca... un om care... (ea căuta cuvântul, iar el era nebun de recunoştinţă: m-a înţeles, nu sunt un ratat profesional!) da, eşti ca un obuz care nu a explodat şi înmagazinează în el toată forţa sa detonatoare. Eşti o deflagraţie care nu reuşeşte să se facă auzită!”

În toată viaţa lui, nimeni nu-i mai vorbise aşa. Trebuise să ajungă la cincizeci de ani, să citească şi studieze mult, să cunoască mizeria şi succesele trecătoare, să meargă chiar şi la război şi să se apropie de moarte, înainte ca o tânără franţuzoaică să-i explice ceea ce alţii luau drept o viaţă irosită. „O deflagraţie care nu reuşeşte să se facă auzită...” De fapt, asta e soarta comună tuturor artiştilor adevăraţi. Foarte inteligentă fata asta, buna Léa. „Léa mea...”

Altminteri, o curvă care a profitat de „hulubărie” cât timp n-a avut unde să stea şi care acum se cară, fiindcă a găsit pe altul care s-o găzduiască. O gagicuţă pornită să cucerească Parisul, care-l lasă să putrezească pe boşorogul acela nebun de Şutov, obsedat de căutarea unui adjectiv pentru albul lunar al acoperişurilor.

„Te iubesc, Nadenka...” Îşi mai toarnă nişte whisky, bea cu rânjetul celui care cunoaşte murdăria universală a naturii umane, dar în acelaşi timp, cu reflexul unui scriitor, se observă şi-şi găseşte poza falsă şi exagerată, nu, nu e cazul să facă acum pe micul Cioran. În faţa cui, de altfel? Eliberat de masca dezgustului, chipul i se înmoaie, ochii i se împăienjenesc. „Te iubesc, Nadenka...” Dacă genul acesta de relatare merge încă, e pentru că am trăit şi eu o dragoste asemănătoare. Acum... da, acum mai bine de treizeci de ani.

Doar că nu se petrecea iarna, ci sub aurul transparent al toamnei. Începutul studiilor sale la Leningrad şi umbra aceea feminină pe aleile parfumate de amăreala frunzelor moarte. O fată din care azi n-a mai rămas decât o siluetă fragilă, ecoul unei voci...

Sună telefonul. Şutov se zbate pe canapeaua desfundată, se ridică – un marinar beat pe puntea vasului. Speranţa de-a o

auzi pe Léa îl trezeşte. Mintea lui răvăşită imaginează o combinaţie de scuze, de paşi înapoi, care le-ar face posibilă regăsirea. Ridică receptorul, aude un ţârâit neîntrerupt şi, dincolo de zid, o voce bărbătească profundă: vecinul, un student australian pe care prietenii săi de la antipozi îl sună adesea noaptea. De la plecarea Léei, Şutov are mereu urechile ciulite (telefonul, paşii de pe scări), iar podul nu prea e izolat fonic. Vecinul râde cu o candoare proaspătă şi sănătoasă. Să fii un tânăr australian cu dinţii albi şi frumoşi şi să trăieşti sub acoperişurile Parisului. Ce vis!

Înainte să se afunde iar în adâncitura canapelei, face un ocol pe la cutiile cu lucrurile Léei. E şi un sac cu haine. Cămaşa de mătase de la el... Într-o zi, după ce se scăldaseră în mare, la Cassis, ea se îmbrăca şi, cu o mişcare bruscă, îşi dăduse părul pe spate ca să şi-l prindă în coadă, iar şuviţele ude lăsaseră pe mătase un manuscris de arabescuri... N-a uitat nimic, idiotul. Şi amintirile îi smulg maţele. Nu, mai curând pleoapele (de notat: durerea îţi smulge pleoapele şi nu-ţi dă voie să n-o mai vezi pe femeia care te-a părăsit).

La naiba cu pleoapele! Mereu mania asta a lui de scrib. Lecţia e mult mai simplă: o tânără care părăseşte un bărbat în pragul bătrâneţii n-ar trebui să-l lase în viaţă. Iată adevărul! Léa trebuia să-l înjunghie, să-l otrăvească, să-l împingă de pe vechiul pod de piatră din satul de munte pe care-l vizitaseră într-o zi. Ar fi fost mai uman decât ceea ce făcuse. Mai puţin chinuitor decât netezimea dulce a mătăsii. Da, trebuia să-l fi omorât.

De altfel, cam asta a şi făcut.

Şutov îşi aminteşte foarte bine momentul crimei.

Se certau adesea cu violenţa teatrală a amanţilor, conştienţi că tiradele cele mai aspre se ştergeau odată cu primele gemete de plăcere. Şutov se dezlănţuia împotriva mizeriei literaturii actuale. Léa îi opunea un escadron de „clasici în viaţă”. El tuna şi fulgera împotriva scriitorilor castraţi de corectitudinea politică. Ea îi cita câte o frază „genială” (da, printre altele, pe cea cu fiul care, în timp ce face amor cu o femeie, e ţinut în lesă, mental, de mama sa). Se urau, iar peste o jumătate de oră se iubeau şi esenţială era doar scânteierea apusului de soare ce pătrundea prin lucarnă, aurea pielea Léei şi

sublinia o lungă cicatrice pe umărul lui Şutov.

Multă vreme preferă să rămână orb. Tonul certurilor dintre ei se schimbă: Léa deveni mai puţin bătăioasă, iar el, mai virulent. Simţi o ameninţare în acea indiferenţă şi, în prezent, era singurul care mai vitupera. Mai ales în seara în care primi înapoi un manuscris refuzat. Atunci îi spusese ea, ezitând între cuvinte, că era ca o deflagraţie care nu reuşea să se facă auzită... După ruptură, Şutov avea să înţeleagă că fusese ultimul ei val de tandreţe.

Începu demontarea (sub ferestrele podului, muncitorii dădeau jos nişte schele: altă apropiere stupidă, manie de scriitor) şi legătura lor se dezmembră şi ea, bucată cu bucată. Léa venea tot mai rar prin „hulubărie”, dând tot mai puţine explicaţii pentru absenţele sale, căscând şi lăsându-l să răcnească singur.

„Puterea de temut a femeii care nu mai iubeşte”, îşi spunea Şutov şi se studia în oglindă, pipăindu-şi ridurile labă de gâscă din jurul ochilor, promiţându-şi să fie mai împăciuitor, mai viclean cu convingerile sale, să-i menajeze pe „clasicii în viaţă”... Şi începea iar să strige, să proclame focul sacru al poeţilor. Pe scurt, să se poarte insuportabil. Fiindcă o iubea.

Crima avu loc într-o cafenea. Vreo zece minute Şutov se străduí să fie „drăguţ”, cum zic francezii, apoi nu mai putu să se abţină şi explodă („o deflagraţie!”, avea să râdă el batjocoritor mai târziu). Se luă de toţi: de găinăriile din mediul literar, de scriitorii lingăi care-i pupă în fund pe inculţi şi pe „burghezii boemi”, chiar şi de Léa („De fapt, şi tu eşti o colaboraţionistă a elitei ăsteia putrede”) şi de revista care-i ieşea din geantă („Hai, linge ghetele stângii ăsteia mâncătoare de icre negre, poate te angajează cu ziua la *Pravda din Paris*”)... Se simţea ridicol şi ştia că trebuia să întrebe doar un singur lucru: mă mai iubeşti sau nu? Dar se temea de răspuns şi se agăţa de amintirea certurilor de odinioară, înecate în îmbrăţişări îndrăgostite.

La început, Léa reuşi, faţă de clienţii cafenelei, să facă scena să treacă drept o dispută aprinsă, dar amicală. Apoi veni şi momentul în care violenţa tonului nu mai păcăli pe nimeni: un domn de o anumită vârstă răcnea la prietena lui, de altfel prea tânără pentru el. Léa se simţea prinsă în capcană. Să se ridice şi să plece? Dar avea atâtea lucruri lăsate în podul nebunului ăstuia, care putea să le arunce pe toate în stradă. Şutov n-avea

să ştie niciodată dacă asemenea gânduri îi trecuseră sau nu prin cap. Chipul Léei se înăspri. Şi cu o mutră plictisită, îl lovi tocmai acolo unde îl ştia mai vulnerabil.

— Apropo, am aflat ce înseamnă în ruseşte numele tău de familie..., anunţă ea, profitând de a nu ştiu câta cafea pe care bărbatul o dădea pe gât strâmbându-se.

Şutov se prefăcu surprins, dar trăsăturile sale luară o expresie fugară, aproape vinovată. Se bâlbâi:

— Sunt mai multe etimologii posibile...

Léa râse scurt, o revărsare de mici cioburi de sticlă.

— Nu, numele tău nu are decât o singură semnificaţie...

Prelungi puţin aşteptarea, apoi zise cu o voce fermă şi dispreţuitoare:

— *Şut* înseamnă „măscărici”. Da, un bufon, ce mai.

Se ridică şi, fără să se grăbească, atât de sigură era de efectul cuvintelor sale, se îndreptă spre ieşire. Ameţit, Şutov o privi îndepărtându-se, urmărită de ocheadele amuzate ale clienţilor, apoi sări în picioare, alergă spre uşă şi strigă în mijlocul trecătorilor, cu o voce al cărei ton strident îl surprinse până şi pe el:

— *Şut* înseamnă măscărici trist! Ţine minte! Şi măscăriciul ăsta trist te iubea...

Ultimele cuvinte se auziră înăbuşite, înecate de tuse. „Precum şoapta tânărului îndrăgostit al lui Cehov”, avea să se gândească el într-o seară, privind ultimele cutii ale Léei stivuite într-un colţ al „hulubăriei”.

Dar în ziua aceea, întors în cafenea, rămase mult timp nemişcat, incapabil să gândească, trimiţând un copil la loc, într-un rând de copii, toţi îmbrăcaţi la fel, un băiat care face un pas în faţă când îşi aude numele şi strigă: „Prezent!”, iar apoi îşi reia locul. Sunt aliniaţi în faţa clădirii cenuşii a orfelinatului şi, după apel, se urcă într-un camion şi pleacă să muncească în mijlocul câmpiei noroioase, sub o grindină cu lacrimi de gheaţă. Pentru prima oară în viaţă, copilul înţelege că numele de Şutov e singura lui avere pământească, e tot ceea ce îl face „prezent” în ochii celorlalţi. Un nume de care îi va fi mereu puţin ruşine (blestemată etimologie!) şi de care se va simţi totuşi legat, căci fusese al unei mici fiinţe care, încă mută, văzuse uşa închizându-se în urma celei pe care o iubea cel mai mult pe lume.

În faţa „hulubăriei”, o clădire strâmtă, cu pereţii scorojiţi („o casă care se jupeşte după o insolaţie”, zicea Léa). Luna străpunge, dintr-o parte în alta, mica locuinţă de la ultimul etaj. Muncitorii nu au închis ferestrele şi încăperea străluceşte ca visul unui somnambul. Înainte locuia acolo o bătrână, care apoi a dispărut, a murit pesemne, iar muncitorii au spart pereţii ca să facă un „studio în *open space*”, moda obligă, şi acum golul e vegheat de lună, un beţiv cu ochii trişti o admiră şoptind vorbe pentru cea care n-o să le audă niciodată.

Cea care, după ce a făcut amor cu „gagiul” ei, doarme în noul lor „bârlog”... Totul îl răneşte de-acum, jargonul în care îşi imaginează că vorbesc prietenii Léei şi ideea trupului tânăr, atât de apropiat şi iremediabil pierdut. Un trup care avea supleţea unei tulpini de algă şi care păstra, în intimitate, o stângăcie mişcătoare, dezarmată. Să fie lipsit de braţele de femeie, de coapsele, de răsuflarea nocturnă a Léei, gândul ăsta îi striveşte pieptul. O gelozie sălbatică, un sentiment de amputare. O să treacă, Şutov ştie din experienţă. Un trup dorit care se dăruieşte unui alt bărbat poate fi uitat destul de repede. Mai repede decât regretul de a nu-i fi vorbit despre luna care străbate de la un capăt la altul apartamentul de vizavi, despre femeia care a locuit, a iubit şi a suferit în el. Şi despre noua viaţă care va umple cochilia aceasta albă, îşi va instala mobila, va face de mâncare, va iubi, va suferi, va spera.

Li se întâmpla ca, după certurile lor literare, după ce făceau dragoste, să evoce aceste evidenţe derutante ale vieţii omeneşti. În acele clipe, Şutov se simţea aşa cum ar fi vrut să fie: pătimaş, dar detaşat, carnal, dar în acelaşi timp conştient că, mulţumită vorbelor molcome, Léa îl urma într-o ascensiune ideală...

O fereastră se luminează la etajul al treilea al clădirii din faţă. Un tânăr gol deschide frigiderul, scoate o sticlă de apă minerală, bea. O tânără, goală şi ea, îl îmbrăţişează, el se îndepărtează, cu gura încă pe gâtul sticlei, se îneacă, tuşeşte, îşi stropeşte iubita, râd. Lumina se stinge.

„Ar putea fi Léa cu prietenul ei”, îşi spune Şutov şi, în mod

ciudat, scena îi uşurează spasmul de gelozie din piept. „Sunt tineri, ce vrei...”

Se îndepărtează de fereastră, se prăbuşeşte pe canapea. Da, greşeala lui fatală a fost să complice totul. „Mă urma într-o ascensiune ideală...” Ce tâmpenie! Un om se apropie în mod trist de cincizeci de ani şi, deodată, are norocul să întâlnească o tânără frumoasă şi deşteaptă. Care chiar se ataşează de el. Ar fi trebuit să-şi ia zborul de fericire, înaripat ca o parapantă. Să cânte, să binecuvânteze Cerul. Şi mai ales să profite! În sensul cel mai avid al cuvântului. Să profite de tandreţea stângace şi autentică, de plimbări („Mergem la Paris”, ziceau ei coborând din Ménilmotant), de şoapta nocturnă a ploii pe acoperiş. De toate poncifurile unei legături de dragoste la Paris (o, cântecul ploii!), insuportabile într-o carte, dar atât de dulci în viaţă. De acest remake al unei comedii romantice din anii ’60...

Căci dragostea lor a durat totuşi doi ani şi jumătate. E deja mai mult decât durează legăturile în cărţile de astăzi. Ar fi putut foarte bine să trăiască una dintre povestioarele care invadează librăriile: cele două personaje se întâlnesc, se iubesc, râd, plâng, se despart, se regăsesc, apoi ea pleacă sau se omoară (la alegere), iar el, cu chipul îndurerat, dar frumos, merge pe o autostradă, spre noapte, spre Paris, spre uitare. În plus, ei doi erau sănătoşi, nu aveau gânduri sinucigaşe, cât despre autostrăzi, Şutov le evita, căci nu se simţea prea sigur pe el la volan. Da, ar fi putut să fie pur şi simplu fericit.

Pentru asta, ar fi trebuit să îndrăznească să fie lucid de la început: o tânără provincială îşi părăseşte părinţii, sau mai curând, „familia monoparentală”, aflată într-o regiune sinistrată economic, în nordul Ardenilor, vine la Paris, unde întâlneşte un bărbat „atipic” care poate s-o ia sub acoperişul lui. Tânăra visează să scrie („ca toţi francezii”, se gândeşte Şutov), iar el, deşi scriitor cu un public modest, o va sfătui, ba chiar o va ajuta să publice.

Cam asta era, obiectiv vorbind, situaţia lor. Şutov n-avea decât să o accepte... Însă, ca atâţia ruşi, credea că fericirea izvorâtă din micile aranjamente practice era nedemnă de cei care se iubesc. Când avea paisprezece ani, citise o povestire de Cehov în care toată bunăstarea unui cuplu nu era nimic pe lângă un minut de beţie pe un deal înzăpezit, într-o sanie ce aluneca sprinten pe povârniş. La optsprezece ani, în compania

unei fete, bătuse săptămâni întregi parcurile din Leningrad, sub aurul aerian al frunzelor: peste un sfert de secol, îşi va aminti de acea perioadă ca de una esenţială a vieţii sale. La douăzeci şi doi de ani, tânăr soldat trimis în Afghanistan, văzuse în curtea unei case o bătrână moartă care îşi strângea încă la piept câinele, omorât şi el de o schijă de obuz. Văzându-i lacrimile, tovarăşii de regiment îl făcuseră fătălău (acel hohot înăbuşit avea să-l conducă doar, câţiva ani mai târziu, către disidenţa politică...). Din studiile sale universitare, păstrase amintirea unui text latin, cuvinte care îl inspiraseră pe Dante: *Amata nobis quantum amabitur nulla*. Meditase îndelung la o femeie „iubită mai mult decât oricare alta". Pentru o asemenea iubire se impunea o limbă sacră. Nu neapărat latina, însă o limbă care ar ridica fiinţa iubită deasupra cotidianului. *Amata nobis...* Te iubesc, Nadenka...

Şutov tresare, trezit de un strigăt înăbuşit ieşit din propriu-i gât lipit de o pernă a canapelei. Alcoolul are gustul unei anestezii locale la dentist. O înghiţitură inutilă, i-ar mai trebui încă trei sau patru ca să atingă acel stadiu de beţie în care cutiile Léei vor deveni pete inofensive, unduitoare, ireale.

Ireale... Totul e aici! Să-i ceri unei femei în carne şi oase să devină ireală! Du-te şi trăieşte cu un nebun care te crede în stare să păşeşti pe o rază de lună! Încă de la început a idealizat-o. Da, de la primul cuvânt schimbat, în acea seară de duminică, mohorâtă ca orice seară ploioasă de februarie, în holul rece al Gării de Est...

Telefonau amândoi din cabine învecinate, de fapt două aparate despărţite printr-un perete de sticlă. Ea îşi suna (avea să afle mai târziu) o cunoştinţă îndepărtată, care îi promisese să o găzduiască. El încerca să-l prindă acasă pe un editor (la întoarcerea de la vila sa de lux din Cabourg, cumpărată, ce ironie, din publicarea a nenumărate romane de gară). Deodată, tânăra se întoarse, cu o cartelă telefonică în mână, şi o auzi şoptind cu disperare şi amuzament în acelaşi timp. Da, mirarea aceea veselă, în pragul lacrimilor: „Creditul dumneavoastră s-a epuizat..." Adăugă puţin mai tare: „Creditul şi tot restul, de altfel". Nu-l observă pe Şutov şi nu înţelese imediat că acesta îi întindea cartela lui. (Soţia editorului tocmai îl pusese la punct: „V-am zis, sunaţi-l mâine la bir..." Cu mândrie, îi trântise

telefonul în nas.) Léa îi mulţumi, formă din nou numărul. Prietena ei nu putea s-o primească, pentru că... Închise şi ea, dar cu o încetineală nehotărâtă, apoi puse cartela în portofel şi se îndreptă spre panoul pe care era afişat mersul trenurilor. Şutov ezită între mai multe variante de traducere. În ruseşte ar fi sunat astfel, cuvânt cu cuvânt: „Tânără fată, şi cartela mea?”. În franceză: „Domnişoară, îmi daţi voie să-mi recuperez cartela?”. Nu. Poate: „Hei, alo, n-ai de gând să-mi...?”. Nici aşa. Şi oricum, era prea bătrân pentru ca înapoierea unei cartele telefonice să ducă la altceva decât la un moment jenant.

Îşi reluă drumul, gândindu-se la acest început de intrigă în stilul lui Maurois: o femeie pleacă cu cartela telefonică pe care un bărbat tocmai i-a împrumutat-o... Şi după aceea? Ea îşi aminteşte de el de fiecare dată când trece pe lângă cabină?... Nu, prea proustian. Mai bine: străinul (el, Şutov) o urmăreşte pe femeie ca să-şi recupereze cartela, strigă după ea cu accentul lui oribil, femeia crede că va fi agresată şi îl împroaşcă cu gaz lacrimogen (variantă: îl paralizează cu un aparat cu electroşocuri)...

Făcuse deja o bucată bună de drum pe bulevardul Magenta, când o voce gâfâită îl strigă, apoi o mână îl apucă de braţ. „Iertaţi-mă, am plecat cu cartela dumneavoastră...”

Se îndrăgosti de tot ce era Léa. Şi tot ce vedea la ea avea desăvârşirea unei fraze care nu mai are nevoie de retuşuri. Vesta veche de piele cu căptuşeala tocită, o vestă strâmtă, care ajunsese să copieze curbele trupului Léei. Veşmântul păstra forma rotunjimilor sale chiar şi atunci când rămânea atârnat la intrarea în „hulubărie”. Pe urmă, caietele Léei, cu însemnările ei cam copilăreşti, „foarte franţuzeşti”, îşi zicea Şutov găsind în ele acea obsesie pentru formulele frumoase. Totuşi, fie şi numai aspectul acestor caiete i se părea vital. Şi gestul acela stereotip care era pentru el un adevărat poem: braţul pe care, în somn, Léa îl arunca departe, pe aşternut. Un braţ fin, o mână cu degete care uneori fremătau, răspunzând secretului unui vis. O frumuseţe independentă de trup, de podul inundat de lună, de lumea celorlalţi.

Da, aici era greşeala lui, în dorinţa de-a o iubi pe Léa aşa cum iubeşti un poem. Ei îi citise, într-o seară, povestirea lui Cehov: doi îndrăgostiţi nehotărâţi, reîntâlnirea lor după douăzeci

de ani. Te iubesc, Nadenka...

„Un exilat nu are drept patrie decât literatura patriei sale.” Cine a zis asta? Numele scapă gândului înceţoşat al lui Şutov. Fără îndoială, un expatriat anonim care se trezeşte noaptea căutând rima unui catren învăţat în copilărie.

Multă vreme a trăit în compania fantomelor fidele care sunt creaturile născute de scriitori. Nişte umbre, da, dar în exilul său parizian se înţelegea bine cu ele. Într-o frumoasă zi de vară, la Moscova, Tolstoi a văzut, îndărătul unei ferestre deschise, silueta unei femei, un umăr gol, un braţ cu pielea foarte albă. Se zice că Anna Karenina s-a născut în întregime din acel braţ.

Şutov i-a povestit anecdota Léei. Ce altceva putea să-i ofere decât patria regăsită în cărţi? Citeau din Tolstoi aproape în fiecare seară a acelei ierni foarte friguroase, acum doi ani, la începutul vieţii lor de îndrăgostiţi. O mică sobă de fontă legată la coş încălzea podul, mirosul ceaiului se amesteca cu cel al focului, iar paginile cărţii erau străbătute de reflexele flăcărilor.

— Vezi tu, se zice întruna: vai, Tolstoi, un roman foarrrte rrrusesc, un fluviu măreţ, un torent impetuos, fantastic! Fals. Un fluviu, de acord, dar stăpânit prin ecluzele unor capitole bine calibrate. Da, o construcţie în stil franţuzesc, dacă vrei.

Şutov încearcă să se strâmbe dispreţuitor, dar beţia face din chipul lui o mască prea obosită pentru strâmbături. De altfel, imaginea ecluzelor nu e rea. Iar amintirea acelor seri de lectură, lângă foc, e încă atât de proaspătă, de vie.

Îl cita şi pe Cehov: „Într-o povestire, tăiaţi începutul şi sfârşitul. Acolo se minte cel mai mult”. Léa îl asculta cu o aviditate intimidantă. Şutov zâmbea în sinea lui: „Seducătorii plimbă femeile în decapotabile. Scriitori pe cale să devină cerşetori îi scot la bătaie pe clasicii ruşi”. Pe un vapor care urma să părăsească Crimeea incendiată de revoluţie, tânărul Nabokov juca şah. Combinaţia se dovedi rară şi pasionantă şi, când în sfârşit se smulse de lângă marchetăria tablei, pământul natal dispăruse deja! Golul nesfârşit al mării, ţipătul unui pescăruş, niciun regret. Deocamdată...

„M-am ambalat ca un imbecil povestindu-i acest rămas-bun ratat...”, îşi aminteşte Şutov. Estetul de Nabokov ţinea mai mult

la o metaforă drăguţă decât la propria patrie! Iar *Lolita* i-a fost pedeapsa. O carte greţoasă, care mângâie instinctele josnice ale burghezilor occidentali...

Judecata asta provocă, îşi aduce aminte, unul dintre duelurile în care Léa lua apărarea scriitorilor împotriva cărora Şutov cârtea.

— Stai puţin, ascultă fraza asta! striga ea în seara aceea. Uite ce scrie Nabokov: „...avea o elocuţiune aspră ca o bucată umedă de zahăr”. E genial! O simţi în gură, poţi să vezi omul care vorbeşte în felul ăsta. Recunoaşte că e foarte bun!

— Herculean! Îl văd de-aici pe frumosul nostru Vladimir sugând de zor o bucată de zahăr. Dar nu e „genial”, Léa. E ingenios, ceea ce e altceva! În plus, lui „Nabo” al tău puţin îi pasă cui îi aparţine accentul. Dacă ar fi al unui deţinut torturat, asta n-ar schimba nimic. Scrie ca un colecţionar de fluturi: prinde o insectă frumoasă, o adoarme cu formol, o ţintuieşte cu un ac. La fel procedează şi cu cuvintele...

Şutov continuă să-l facă praf pe Nabokov, dar privirea Léei se împăienjeni, părea să observe o scenă ce se petrecea dincolo de zidurile „hulubăriei”, dincolo de vorbele lor. „Vede un jucător de şah pe puntea unei nave şi ţărmurile natale scufundându-se în mare.” Şutov tăcu şi ascultă şfichiuitul ploii pe acoperiş.

A doua zi, puţin jenată, Léa îi spuse că trebuia să-i facă „o vizită de curtoazie” mamei sale. Plecară împreună. Acea călătorie avea să conteze, pentru Şutov, mai mult decât anul petrecut la New York, mai mult decât periplele sale prin Europa şi chiar decât serviciul militar făcut în Afghanistan.

Totuşi, nu era vorba decât de trei zile petrecute într-o regiune lipsită de pitoresc, în nordul Ardenilor. Ceaţă şi dealuri pierdute sub păduri înfrigurate. Şi, ca să încununeze lipsa de atracţie turistică, un panou decolorat care, în mijlocul unui teren viran, anunţa deschiderea proximă a unui „centru de agrement”.

Se trezi într-o epocă pe care nu o cunoscuse, nefiind francez, şi de care se îndrăgostea încetul cu încetul. În camera de hotel, şifonierul era acoperit pe dinăuntru cu tapet desenat, cum poţi găsi doar în casele pe cale să fie demolate. În faţa oglinzii, pe Şutov îl luă ameţeala: atâtea chipuri de altădată se suprapuneau în apa ei verzuie! Îşi trecu mâna peste partea de

deasupra a şifonierului (un loc ce ascunde comorile părăsite de călători). De data asta, comoara era un exemplar antic al ziarului local, din 16 mai 1981...

Şutov îl citi în timp ce Léa cina cu mama ei. Reuşise s-o convingă că era mai bine să nu se arate şi el, să evite prezentările. „Ştii, diferenţa de vârstă dintre noi face din mine un cvasi-pedofil. Sau, dacă insişti, îi voi cere mâna mamei tale...” Léa izbucnise în râs, uşurată: „Nu aş supravieţui deziluziei...”.

Petrecură cele trei zile plimbându-se, strânşi unul într-altul sub o umbrelă. Léa îi arătă şcoala unde învăţase, micuţa gară (închisă de ani buni) şi, la un cot al râului Sormonne, un tufiş lângă care venea, când era adolescentă, să-şi scrie primele poeme, crezând că o asemenea activitate necesita un cadru bucolic potrivit. Acum, sub viscolul iernii, râul era mohorât, ostil. „În mod ciudat, tocmai peisajul ăsta cenuşiu e propice poeziei”, se gândi Şutov şi văzu acelaşi gând oglindindu-se în ochii Léei.

Într-una din seri, hoinărind singur pe străzi, intră în Cafeneaua Gării, aflată în faţa staţiei dezafectate. Clienţii păreau să se cunoască atât de bine încât, pentru un străin, schimburile lor de cuvinte, în fragmente de fraze aluzive, rămâneau indescifrabile. Un bătrân aşezat la masa vecină începu să vorbească pe o voce care, fără să se adreseze intrusului, conţinea un bun venit implicit. Şutov se întoarse spre el şi, aproape fără să-şi dea seama, o conversaţie se înfiripă: străzile târgului se umplură de personaje, umile şi eroice în acelaşi timp. Dealurile se treziră în vacarm de arme, se acoperiră cu soldaţi. Aproape de pod („Era mai îngust pe vremea aia, l-au refăcut după război”...), infanterişti cu feţele cenuşii de praf se retrăgeau trăgând asupra duşmanului. „Aveam puţine muniţii, trebuia s-o ştergem repede. Nemţii erau deja la doi paşi, cel puţin ăia care trăgeau asupra noastră o ploaie de gloanţe. Se făcuse seară, ne gândeam că putem ajunge în pădure. Mă rog, aşa nădăjduiam... Ne-a salvat mitraliorul nostru, îl chema Claude Baud. Tocmai îl lovise o schijă în picior, dar trăgea înainte, îngenuncheat într-o baltă de sânge...”

Clienţii intrau, îl salutau pe bărbat vorbindu-i tare: „Ce mai faci, Henri? Tot aşa, în plină formă?”. Adolescenţii care jucau fotbal de masă îngânau glumeţi: „Ce mai faci, Henri?”, şuşotind

şi o rimă pe care Şutov n-o înţelegea. Bărbatul părea să nu-i audă nici pe unii, nici pe alţii. Dar la întrebările lui Şutov răspundea fără să-l roage să vorbească mai tare. Recunoscu chiar şi accentul străin, „r”-ul trădător, incorigibil... Léa intră, strigă: „Bună seara, Henri, ce mai faci?” şi-i făcu semn lui Şutov să plece.

Noaptea, în camera de hotel, se gândi din nou la bărbatul din Cafeneaua Gării. O încăpere prost luminată, o fereastră dând către nişte şine ruginite, vorbe venind dintr-un trecut care nu interesează pe nimeni. Se simţi foarte apropiat de acel bărbat, de casele triste ale târgului şi de dealurile cufundate în întuneric şi acoperite de chiciură. „Aş putea să trăiesc aici, da, ţinutul ăsta ar putea să mă accepte...” Într-un fel nelămurit, Léa ghicise pesemne că această călătorie avea să fie pentru Şutov o întoarcere către omul care era în realitate.

Luna a părăsit apartamentul gol de la ultimul etaj al clădirii de vizavi. Pluteşte deasupra acoperişurilor şi podul e inundat de albastru, ai putea chiar să citeşti titlurile cărţilor pe care Léa le-a pregătit pentru mutare. Cronologia iubirii lor corespunde acestor titluri. Lecturile, certurile lor pe câte un autor... Şi pe urmă, distrugerea rapidă, o cădere, uite aşa, hop! Împinge un teanc şi cărţile se împrăştie pe podea. Despre ce carte vorbeau în ziua în care a apărut prima fisură? Poate despre culegerea asta de nuvele. Într-una din ele, o femeie îl regăseşte pe cel pe care îl iubise odinioară şi coboară împreună o pantă înzăpezită, într-o sanie... Aşadar, în timpul călătoriei în Ardeni, se credea încă un îndrăgostit cehovian. Te iubesc, Nadenka...

Ora trei dimineaţa, e deja ziua în care Léa va veni să-şi ia cutiile, vestigiile vieţii sale în viaţa lui Şutov. După ce va pleca, el va continua să vorbească, de unul singur, cam ca bătrânul din Cafeneaua Gării.

Îşi dă seama că nu i-a spus nimic esenţial Léei. Nu a îndrăznit, n-a ştiut cum. A pierdut atâtea zile (zile miraculoase, primite pentru iubire) declamând misiunea sacră a poetului, tunând şi fulgerând împotriva mediului intelectual. La început, îl asculta cu reculegerea de care se bucură doar profeţii. Parisul literar o fascina şi i se părea că Şutov se află chiar în mijlocul lui. Iluzia a durat mai puţin de un an, timpul necesar unei tinere provinciale să-şi găsească reperele şi să înţeleagă că bărbatul acesta nu era de fapt decât un marginal. Chiar şi trecutul de disident, care îl aureolase cândva pe Şutov, devenea un defect sau, mai curând, marca vârstei sale antediluviene: gândiţi-vă, un disident din anii ’80 ai secolului trecut, un opozant izgonit dintr-o ţară care, între timp, a fost ştearsă de pe toate hărţile! „Începutul anilor ’80, pe vremea când eram mică”, îşi zicea probabil Léa. Tandreţea ei se amesteca din clipa aceea cu mila. Încercă să-l scoată pe Şutov din izolarea sa. Şi acesta se dovedi începutul unui război fără învingători.

— Nu mai suntem în secolul XIX! argumenta ea. Cartea e un produs ca oricare altul... Pentru că se vinde! Bine, atunci fă şi tu ca Bulgakov, scrie ca să fii publicat peste treizeci de ani, *post mortem*.

Şutov se înfierbânta, cita cazurile scriitorilor reînviaţi, da, Nietzsche şi cele patruzeci de exemplare ale sale din *Zarathustra,* editate pe cheltuiala proprie şi dăruite prietenilor.

— Bine, atunci dă-mi manuscrisul tău şi într-o oră mă întorc cu patruzeci de copii. Pe prima i-o dai cu autograf vecinului tău australian, ca să aibă cu ce să-şi proptească fereastra. Ai greşit epoca, Ivan! Astăzi, omul preferat al francezilor nu mai e poetul, ci fotbalistul...

— Sunt ţări unde epoca despre care vorbeşti a supravieţuit!

— Serios? Fără îndoială, în adâncurile Manciuriei.

— Nu. În Rusia...

Aceste dueluri avură o consecinţă indirectă: Şutov începu să viseze la Rusia pe care nu o mai văzuse de patruzeci de ani şi unde continua, credea el, o viaţă legănată de strofe iubite. Un parc îngropat sub frunze aurite, o femeie care păşeşte în tăcere, precum eroina unui poem.

Imaginea lucarnei blocate cu un manuscris marcă o etapă. Simţi la Léa o anume aroganţă, acel „tupeu” atât de apreciat de francezi (niciodată nu înţelesese de ce). Aceasta începu să lipsească des, sub pretextul unor cursuri de jurnalism sau al unui stagiu la o editură.

Într-o zi, trebuia să plece devreme şi jos, pe capacul unei pubele, observă o geantă mare de piele neagră. În metrou îi veni o bănuială: pachetul ăla nu era o geantă. Reîntorcându-se la prânz, nu-l mai văzu, dar ghici că era vorba de vechea vestă a Léei. Căptuşeala tocită, contururile pieii care imitau liniile corpului... Intensitatea durerii îl surprinse. Se crezu în sfârşit în stare să înşire acele palide reflexe care erau întregul adevăr al vieţii sale: vesta veche, braţul Léei aruncat pe cearşaf în somn... Léa se întoarse seara, strângând la piept un pachet. Ultimul manuscris al lui Şutov. Respins de un editor. Cinară în tăcere, apoi el se înverşună împotriva „micimii” mediului literar de azi. Probabil că Léei i se făcu milă de el, căci murmură cu o voce mai blândă, da, cu vocea ei de la început: „Nu spune prostii, Ivan. Eşti... Da, eşti ca o deflagraţie care nu reuşeşte să se facă auzită”.

Din seara aceea deveni şi mai distantă.

În decursul declinului iubirii lor avu totuşi loc şi o revenire spectaculoasă. Şutov se trezi invitat la o emisiune televizată! În mod ciudat, pentru un roman pe care îl publicase cu trei ani în urmă şi care nu avusese deloc succes. Ataşatul de presă îi dezvălui misterul: „Vorbeaţi despre Afghanistan, iar astăzi, cu tot ce se întâmplă acolo...” Era cartea în care un tânăr soldat izbucnea în hohote de plâns dinaintea unei bătrâne şi a câinelui ei, ucişi de un foc de artilerie.

Anunţând-o pe Léa despre invitaţie, Şutov reuşi să se prefacă indiferent, ba chiar aruncă şi câteva ironii („Stai să vezi, o să dinamitez cotele de audienţă!”...). Dar în realitate avu impresia că îşi juca ultima carte: în ochii fetei putea redeveni acel scriitor care o iniţia doct în tainele meseriei.

Îşi cumpără o cămaşă albastră, fără model, căci „dungile se mişcă pe ecran”, îi explică. Léa îl însoţi, machiată ca şi cum ar fi apărut şi ea în emisiune.

Aceasta avu loc pe la miezul nopţii. „După concursuri, fotbal şi tot restul. Ierarhia valorilor”, se grăbi Şutov să-şi interzică orice amărăciune. La televizor trebuia să fii surâzător, cam simpluţ, lipsit de nuanţe. „Îţi zic «rahat»”, îi şopti Léa şi, încordat cum era, Şutov tresări înainte să-şi amintească acest straniu obicei franţuzesc. Din acel moment, o senzaţie suprarealistă puse stăpânire pe el.

Oniric era şi orarul nocturn, care le dădea invitaţilor un aer de conspiratori (sau de strigoi) adunaţi, în batjocură, în jurul unei mese puternic luminate. Dar mai ales obligaţia de a fi un cretin surâzător. Nimeni nu le cerea aşa ceva, dar parcă o forţă misterioasă le lipea pe chipuri rânjetul ăla tâmp, ocheadele de prostituate pe cale de-a racola clienţi.

Cocoţat pe un taburet înalt („exact ca alea dintr-un bar de curve”, se gândi Şutov), observă „platoul”. Mai era acolo un scriitor francofon, un negru tânăr, cu o dantură strălucitoare ca în reclama la Banania. Apoi un chinez cu un aer viclean şi o privire alunecoasă în spatele ochelarilor subţiri. Şi el, Şutov, un rus, pentru o dreaptă măsură. Trei dovezi vii ale literaturii mondializate. În faţa lui Şutov, machieuza adăuga ultimele tuşe pe chipul unui... cum să-i zici? Jurnalist, scriitor, editor, membru al mai multor jurii, un mediacrat cunoscut pe care Şutov obişnuia să-l numească „mafiot literar” şi căruia trebuia acum să-i zâmbească. În stânga acestui bărbat fusese aşezat un psiholog specializat în fericire, stare de spirit devenită rară în ţările dezvoltate. Psihologul vorbea cu vecina lui, o tânără îmbrăcată ca o vrăjitoare de Halloween. În ultimele clipe sosi o întârziată, o femeie de vreo cincizeci de ani, cu părul cărunt, cu chipul frumos şi ofilit. Orbită de reflectoare, făcu de câteva ori înconjurul mesei înainte ca un angajat să-i arate locul ei, lângă Şutov. Îi întâlni privirea, a cărei inteligenţă contrasta cu rozul neted al machiajului. Era singura care nu zâmbea.

Emisiunea începu. Africanul se produse primul şi se dovedi un profesionist sclipitor. Totul era antrenat în micul lui spectacol: vocea, râsul, tremolourile, apoi un adevărat interludiu comic în care, citând din propriul roman, jucă pe rând rolul amantului bogat şi al metresei viclene, înconjurate de părinţi, de

grioţi[1], de vraci. Un animal de scenă.

După o asemenea reprezentaţie, scriitorul chinez, în ciuda grimaselor sale servile, păru tern. De-abia vorbea franţuzeşte. Şi totuşi, pretindea că scrie în această limbă şi că e publicat de una dintre cele mai bune edituri pariziene... Urechilor lui Şutov le-a fost dat să audă, din nou, fragmente desprinse parcă dintr-o piesă suprarealistă: „*Yang* se uneşte cu *yin* şi de aici iese... Confucius a zis că... Muntele dragonului roşu... *Yin* care îl completează pe *yang...*” Aceşti doi termeni se repetară de atâtea ori, încât prezentatorul îl luă peste picior: „Personajul dumneavoastră este yintr-un fel, pardon, într-un fel...”

Dar adevăratul eşec se dovedi prestaţia lui Şutov. Se lansă într-o frază lungă şi frumoasă: datoria scriitorului de a depune mărturie, căutarea adevărului, psihologia personajelor care năruie a priori-urile scriitorului însuşi. Da, soldatul înrăit de război care, în faţa cadavrelor bătrânei şi câinelui său, izbucneşte în lacrimi. Animatorul simţi pericolul monologului şi, ca un bun orator, ştiu să limiteze dezastrul: „Citindu-vă, înţelegem că responsabilitatea ruşilor e strivitoare”. Acest vag jurnalistic permitea o revenire a discuţiei. Dar Şutov pierdea deja teren. Frumoasa sa tiradă se comprimă ca un acordeon, amestecând misiunea scriitorului, talibanii, pe Tolstoi recitind cărţile lui Stendhal pentru a scrie despre Bătălia de la Borodino, rachetele sol-aer, estetismul care devine obscen într-o carte despre război... În ochii prezentatorului se ivi o lucire de compasiune. „Vom şti oare vreodată să povestim războiul într-un roman?”, conchise el şi lovitura lui de graţie îl salvă pe Şutov. Rămase ţeapăn, cu obrajii arzând de ruşine, cu un singur gând: „Léa a văzut asta!”.

Intervenţiile celorlalţi îl îndepărtară încetul cu încetul de manechinul rătăcit care devenise. „Când un bărbat îşi mângâie partenera sexuală, nucleul dorso-median al talamusului acesteia începe să...”, zicea psihologul fericirii. Tânăra romancieră-vrăjitoare intonă, mărindu-şi ochii într-un soi de transă: „Celălalt este întotdeauna purtătorul răului pe care refuzăm să-l recunoaştem în noi înşine...” Era deja trecut de miezul nopţii şi haloul oniric devenea tot mai dens. Şutov se simţi mai puţin ridicol. Încordarea i se risipi în cele din urmă, făcând loc unei limpezimi melancolice.

---

1 Poeţi-muzicieni, păstrători ai tradiţiei orale în Africa occidentală (n.r.).

Îşi spunea că spectacolul ăsta de balamuc se juca într-o ţară care dăruise lumii genii prometeice, al căror cuvânt înfruntase cândva exilul, moartea şi, lucrul cel mai rău dintre toate, ura filistinilor. O îndrăzneală profetică, vieţi jertfite pe altarul adevărului... În tinereţe, aşa vedea marea şi vechea literatură franceză. Acum, la celălalt capăt al mesei surâdea uşor un chinez ale cărui cărţi fuseseră rescrise de un redactor obscur (un „negru” pentru un chinez, culmea!). În stânga sa, o tânără uluia publicul cu aerul său demoniac. În faţa sa, un african dintr-o ţară îngropată sub milioane de cadavre spunea „poveşti de cur”, cum le zic francezii, da, anecdote porcoase asezonate cu un folclor de origine îndoielnică...

Şutov nu înţelese ce anume risipea senzaţia de absurd. Vecina lui, femeia cu părul cărunt, avea o voce slabă sau, mai curând, nu folosea niciun efect vocal. Se simţea că acceptase cu seninătate regulile acelui joc stupid: vorbind ultima, la miezul nopţii, o femeie cu fizicul său nu avea nicio şansă la televizor. Gânditoare, cu capul înclinat, nu privea pe nimeni. Şutov avu impresia că i se adresa numai lui.

„Povestea e simplă, zicea ea, o femeie iubeşte un tânăr dependent de droguri. După un an şi jumătate de luptă, reuşeşte să-l salveze. Peste o lună, el întâlneşte o fată de vârsta lui şi pleacă. De fapt, cartea începe când totul s-a terminat pentru eroina mea. Cam aşa e cu vieţile noastre, cred. Când nu mai aştepţi nimic, viaţa se deschide către esenţial...”

Deodată, cu aceeaşi voce liniştită, îl interpelă pe Şutov: „L-aţi citat adineauri pe Cehov... Da, ne încuraja să tăiem începutul şi sfârşitul unei nuvele. Nu ştiu dacă remediul doctorului Cehov poate vindeca un roman. În orice caz, eroina mea trăieşte tocmai în acea parte a povestirii pe care el ne sfătuia să o tăiem”.

Şi, fără să schimbe tonul, fără vreun efort declamator, citi câteva fraze din cartea deschisă dinaintea ei. O pădure iarna, o femeie pe o potecă întunecată de frunzele căzute, o amărăciune apăsătoare, durerea care devine bucurie cu fiecare pas în înşiruirea brumoasă a copacilor...

Emisiunea se încheie. Şutov rămase aşezat, cu ochii pe jumătate închişi. O pădure învăluită în ceţuri, o siluetă care dispare la capătul unei cărări... Un tehnician îl trezi ca să-i scoată microfonul. Pe culoar, aproape de cabina de machiaj, o

regăsi pe femeia cu păr cenuşiu. „Ce căutaţi în circul ăsta?” Nu avu curajul să pună întrebarea, aşa că murmură:

— Mulţumesc pentru Cehov! Datorită dumneavoastră am reuşit să par mai puţin idiot. Dar n-am reţinut titlul cărţii dumneavoastră...

— *După viaţă*. O să v-o trimit. Pe-a dumneavoastră am citit-o când a apărut. V-am citit toate romanele... Dar nu mă aşteptam să vă văd aici. De ce aţi venit?

Zâmbiră, imaginându-şi scuzele pe care le inventează de obicei scriitorii: editorul meu a insistat foarte mult, am venit să lupt împotriva imbecilizării spiritului... În clipa aceea o văzu pe Léa.

— A fost super mişto! zise ea sărutându-l pe obraz. Şutov se întoarse ca s-o prezinte femeii cu părul cenuşiu, dar aceasta intrase deja în cabina de machiaj. Nu, serios, a fost foarte tare, continuă Léa. Îţi făcea poftă să citeşti. Mai ales scriitorul chinez, era aşa de drăguţ. Tot ce zicea despre *yin* şi *yang* era foarte profund! În schimb, femeia de lângă tine, cea care a vorbit ultima, a fost foarte slabă. Şi ai văzut cum au machiat-o? Parcă era...

Femeia „foarte slabă” ieşi din cabină şi Şutov o văzu plecând. Mergând, îşi curăţa faţa cu un şerveţel şi, de departe, ai fi zis că îşi ştergea lacrimile.

În taxi, entuziasmul Léei nu scăzu. Şutov îşi zise că stupida magie mediatică îi „schimbase lookul” şi că ceea ce el credea că fusese un eşec lamentabil ar putea să le relanseze relaţia. Léa lăudă prestaţia tinerei vrăjitoare, găsind-o „studiat excentrică”, apoi aduse iar vorba despre femeia care citise câteva pagini din cartea sa.

— Pe asta n-am înţeles-o, a fost o adevărată eroare de casting. E bătrână, urâtă sau, mă rog, deloc sexy, şi mai părea şi că se plictiseşte. Bine că ai vorbit despre Cehov, asta i-a oferit ocazia să se dea şi ea mare...

Şutov atinse mâna Léei şi murmură foarte liniştit:

— N-are rost să dezvolţi. Ştiu că nu eşti aşa de proastă pe cât încerci să pari.

Puţin mai târziu, urma să-şi regrete inflexibilitatea. Ştia că refuzul de-a participa la o păcăleală nu e niciodată iertat.

Şutov nu se lăsa păcălit nici în privinţa „infidelităţilor” Léei. Cuvântul părea vodevilesc, aşa că găsi altele în loc („se culcă din când în când cu un amic”) şi preferă să procedeze ca un scriitor: se ţinu departe de situaţie, ca să nu sufere şi să o poată descrie într-o zi. Dar postura de observator rece e o amăgire. Suferea, îşi dispreţuia suferinţa, se afunda într-un cinism batjocoritor, din care ieşea apoi absolvindu-şi iubita de orice bănuială, pe scurt, se comporta ca un erou al unuia dintre romanele acelea psihologice ai căror autori îşi etalează cu pedanterie ştiinţa sufletului uman, gen literar ce îi repugna.

Lucrul care îi reuşea cel mai bine era să rămână orb. Remarcase deja că, odată cu vârsta, devenea din ce în ce mai uşor.

S-ar fi forţat să nu vadă nimic nici în seara aceea, dacă Léa n-ar fi hotărât să-i ofere o iluzie a iubirii regăsite.

Era la începutul lui februarie, într-o zi ploioasă şi mohorâtă, asfaltul reflecta o întreagă lume subpământeană în care să te arunci şi să dispari. Şutov se întorcea de la o întâlnire (un editor îi explicase de ce subiectul cărţii lui nu era vandabil) şi, neavând curajul să înfrunte mulţimea de la metrou, urcase până în Ménilmotant pe jos. Un surplus infim de durere i-ar fi făcut viaţa de nesuportat şi atunci... Beregata tăiată? Spânzurătoarea? Toate astea erau bune pentru un roman, însă în viaţa reală surplusul de nefericire luă forma unei pubele răsturnate în faţa imobilului, un corn al abundenţei răspândindu-şi deşeurile menajere. Nu poţi să-ţi tai gâtul din aşa ceva, domnilor romancieri!

Simţi mirosul focului de lemne încă din spirala îngustă a scărilor. În spatele uşii „hulubăriei” unduia o muzică mătăsoasă şi, până să nimerească broasca, Şutov trăi o confuzie a simţurilor: în podul său se desfăşura o petrecere, dar el, bărbatul îmbrăcat într-un pardesiu mustind de ploaie, nu mai avea cheia potrivită pentru a pătrunde în această viaţă festivă.

Léa pregătise cina, aprinsese focul şi lumânările, iluzia era perfectă. Până la imitarea lecturilor lor de odinioară. Când

terminară masa, anunţă cu o voce puţin prea lirică:

— Tocmai am citit *Vanka* lui Cehov. E sfâşietor. Am plâns... de-adevăratelea!

Şutov o privi. O tânără frumoasă, fumând nonşalant, încolăcită într-o poză felină („o imagine curbată”, insistă el asupra detaliului). Şi, cu doi ani în urmă, fata aceea abătută, într-o cabină telefonică din Gara de Est. O transformare izbitoare, dar naturală: viteza de adaptare a tinereţii, forţa vieţii în plin avânt. Studii de jurnalism care, în Franţa, te duc oriunde, o gaşcă de prieteni de vârsta ei. Şi bătrânul ăsta încă util, de care i-ar fi uşor să scape. Un bărbat pe care ai chef, într-o seară de iarnă, să-l faci fericit, aruncându-i în colibă câteva scântei din existenţa ta atât de liberă, de densă...

— Ştii, Léa, nu m-am dat niciodată în vânt după Cehov.

În ciuda somnolenţei, Léa observă în vocea lui Şutov o coardă prea întinsă pentru banalitatea enunţului.

— Serios? Eu credeam că... În fine, adu-ţi aminte cât îmi vorbeai despre el! Frazele lui ca nişte incizii de bisturiu, tu ziceai asta...

Cu coatele pe masă, îşi masă tâmplele, apoi o privi pe Léa şi înţelese că putea să-i vadă faţa încreţită de o seară de mimică forţată.

— Nu, nu vorbesc de stil, replică el. E un povestitor fără pereche, concizia, arta detaliului, umorul, totul e desăvârşit. Mă înclin! Ce mă deranjează e că Cehov este adesea compătimitor. Bun, e un umanist. Îi e milă de o aristocrată care şi-a spart toţi banii la Paris şi care se întoarce în Rusia să se lamenteze în scumpa ei livadă de vişini. Le compătimeşte pe trei provinciale care nu reuşesc să-şi părăsească cotlonul ca să meargă la Moscova. Deplânge o mulţime de medici, boiernaşi, studenţi eterni şi...

— Dar stai puţin, erau oameni care sufereau! Ne arată că societatea le-a zădărnicit visele, că mediocritatea epocii lor îi sufoca...

— Aşa e... Dar vezi tu, Léa, Cehov a murit în 1904 şi, la scurt timp după aceea, mă rog, cincisprezece – douăzeci de ani mai târziu, în aceeaşi ţară în care eroii lui îşi blestemau soarta la umbra vişinilor înfloriţi, da, în aceeaşi ţară, milioane de oameni erau exterminaţi cu sălbăticie, fără ca vreun umanist să-şi facă griji pentru „visele lor zădărnicite”, cum le spui tu...

— Iartă-mă, Ivan, dar deja nu mai înţeleg ce zici. Doar n-o să-i pui în cârcă toţi morţii din gulag!

— Ba da... Adică nu. Sigur că nu! Doar că, după ce s-a petrecut în ţara mea, cred că am dreptul să-i spun lui Cehov: Dragă maestre, plângeţi-i pe boiernaşii dumneavoastră atât de subţiri şi de simţitori şi lăsaţi-ne pe noi să ne plângem milioanele de mojici mizerabili! Tăcu, apoi mormăi pe un ton împăciuitor: Poate trebuia să formulez altfel...

Vanka, povestirea lui Cehov care o încântase pe Léa, era una dintre preferatele lui Şutov. Dar să vorbeşti despre ea în timpul cinei care imita serile lor de altădată, asta nu! Din tânărul Vanka, Léa făcuse un accesoriu în decorul unei farse de tandreţe. „Poate că ăsta e felul ei de a-şi lua rămas-bun. Un divorţ blând, într-un cadru elegiac, ca să evite o ruptură brutală. De fapt, mi-a întins o capcană, iar eu am muşcat momeala. Halal scriitor, jalnic expert al sufletului uman. Un cizmar prost încălţat...”

— Îţi atrag atenţia, Ivan, că ai luat-o rău de tot pe arătură. În povestirea asta nu e vorba de niciun boiernaş, ci de un ţărănuş trimis la oraş, ca ucenic, pe care stăpânul îl chinuieşte. N-are pe lume decât un bunic şi lui îi scrie. Însă, pentru că nu ştie adresa, scrie pe plic: „Pentru bunicul meu, Konstantin Macarîci, la ţară”. Pune scrisoarea la poştă şi aşteaptă răspunsul! Scena asta m-a dat pe spate! Ce mă uimeşte e lipsa ta de sensibilitate. Eşti rus, şi totuşi povestirea asta a trecut cu totul pe lângă tine...

— Nu sunt rus, Léa. Sunt sovietic, aşadar sunt prost, rău şi împuţit. Foarte diferit de Michel Strogoff sau mai ştiu eu ce prinţi Mîşkin după care se dau în vânt francezii. Iartă-mă...

Ea îi aruncă o privire brutală, ostilă, iar vocea ei refuză să accepte surâsul trist al lui Şutov.

— Tocmai, generaţia ta de ruşi are creierii atât de spălaţi de regimul totalitar, că nu se mai poate comunica deloc cu voi. Nici măcar în viaţa de zi cu zi, vreau să spun. N-aţi învăţat niciodată minima toleranţă, totul e alb sau negru, iar până la urmă devine foarte obositor. Mă omor să-ţi explic că...

Léa îşi continuă rechizitoriul şi el înţelese că, dintr-o clipă în alta, verdictul va fi dat: îşi va anunţa plecarea. Nici măcar nu mai trebuia să aducă argumente, tocmai îi dăduse el motive... Podul fără ea? „Un infim surplus de durere mi-ar face viaţa de

nesuportat...”

Trecu în revistă toate modalităţile de repliere: să-şi ceară scuze, să râdă, să mimeze căinţa, să se recunoască modificat genetic de comunism... Ea tocmai spunea:

— Atâta timp cât trecutul ăsta de sclavie sovietică rămâne în voi... (scurtă perioadă de neatenţie, Şutov privi braţul Léei: „N-o să ştie niciodată cât de frumos e braţul ei”) Când nu te simţi liber, îi striveşti şi pe ceilalţi, nu le respecţi trăirile. Pe mine, Vanka scriindu-i bunicului său m-a răvăşit complet. Ţie puţin îţi pasă. De altfel, trebuie să discutăm serios, pentru că aşa nu se mai poate...

Şutov tuşi, sub impulsul cuvintelor pe care şi le reţinea, şi la început vocea îi şuieră, spartă, fără expresie:

— Bineînţeles, Léa, discutăm când vrei tu. Dar mai înainte, o să-ţi spun o mică poveste. De altfel, destul de cehoviană. O ştiu de la un prieten. Copil orfan fiind, era trimis, cu colegii lui, la cules de legume în colhozuri. Într-o zi, trebuiau să scoată un soi de napi din pământul mai mult sau mai puţin îngheţat. Scormoneau prin noroi şi, la un moment dat, prietenul meu a dezgropat o tigvă, apoi o cască de soldat. Supraveghetorul i-a zis să le ducă la direcţiunea colhozului. A luat-o pe jos şi, după o bună bucată de înotat prin arătură, s-a oprit şi... Cum să zic? A înţeles că era singur pe lume. Cerul jos al Nordului, câmpuri îngheţate cât vedeai cu ochii şi el, cu craniul şi casca în traistă. E destul de greu, să ştii, pentru un copil, să înfrunte o singurătate atât de vastă, aproape cosmică: el, cerul, noroiul sub picioare şi nimeni care să-ţi spună o vorbă bună. Nimeni, în întreg universul! Niciun bunic căruia să-i trimită scrisori... Deci, vezi tu, suntem chit, eu, Cehov şi Vanka al lui. Puştiul ăla din mijlocul câmpurilor, ai ghicit, eram eu.

Istorisirea asta nu-i folosi până la urmă la nimic. Ba chiar aduse, probabil, un motiv de ruptură în plus: refuzul de-a împărtăşi trecutul celui pe care nu-l mai iubeşti.

Un rănit face la fel, Şutov învăţase în armată. Un trup atins de glonţ se zbate împotriva primului val de durere, se agită, luptă, apoi, amorţit, înţepeneşte. În ultimele luni ale legăturii lor se purtă ca un rănit care îşi începe dansul cu moartea, respingând-o, strângând-o la piept. Iar într-o zi, într-o cafenea plină de lume, înţepeni. „*Şut* înseamnă în rusă măscărici,

spunea Léa, un bufon.” „Un măscărici trist”, adăugă el, conştient că descria întocmai ce ajunsese.

Veni o primăvară cenuşie, fără gust: străzile pustii noaptea, zilele înceţoşate care pentru el începeau la trei după-amiaza şi podul, singurul loc unde viaţa păstra un simulacru de sens. Mulţumită cutiilor pe care Léa urma să le ia.

Şi dacă mai rămăsese vreun „acolo”, acela era parcul de acum treizeci de ani, îngropat sub frunzişul toamnei, la Leningrad, două umbre mergând agale, cu răsuflarea ritmată de un poem.

Alcoolul îl ajuta să creadă că acel tărâm de sub aurul frunzelor mai exista încă. Certitudinea deveni atât de vie încât, într-o zi, Şutov înfăptui ceea ce înainte i se păruse de neînchipuit: găsi o agenţie care obţinea vize pentru Rusia şi, din acel moment, la fiecare două săptămâni îşi făcea bagajele şi rezerva un bilet. Dar nu pleca.

Sfârşi prin a admira îndemânarea cu care Léa transformase vechea lor legătură într-o vagă camaraderie. Absentă timp de două luni, începu să dea semne de viaţă, dar deja în calitate de veche prietenă, binevoitoare şi lipsită de patimă. Asexuată. În această calitate îl sună pe la jumătatea lui mai. Vocea ei creă o asemenea distanţă, încât lui Şutov i se păru că vorbea cu o femeie întâlnită într-o altă epocă a vieţii sale. La sfârşitul conversaţiei, vechea Léa se dădu de gol, dar cu bună ştiinţă: „Îţi aduci aminte? A rămas la tine măsuţa de ceai pe care am cumpărat-o. Şi etajera mea de colţ. O să vin să le iau împreună cu un prieten care are maşină. Dar voiam să te previn... De fapt, i-am zis că suntem doar buni prieteni şi că am depozitat numai mobilele la tine o vreme. Dacă preferi, poate să nu urce...”

Şutov protestă cu vehemenţă, de teamă să nu pară un boşorog gelos. Şi aşa putu să-l vadă pe prietenul Léei (statură de adolescent târziu, faţă delicată, armonioasă). Îl salută şi, refugiat în bucătărie, îi auzi vorbind despre apartamentul lor. Se sfătuiau unde să pună mobila luată. Împotriva voinţei sale, Şutov se văzu în încăperile mirosind a vopsea proaspătă, în lumea lor... Fervoarea pe care o puneau în mutare îl mişcă. Tânărul ţinea mica etajeră ca pe un prunc. Iar Şutov se simţi îngrozitor de bătrân şi deznădăjduit.

În pod nu mai rămaseră decât câteva cutii, un sac cu hainele Léei şi două teancuri de cărţi. Uneori, Şutov deschidea

un volum, îl răsfoia: iubiri şi despărţiri, durere şi plăcere, înţelepciune ce se adună încetul cu încetul şi care, până la urmă, e inutilă. Mici disertaţii de psihologie pe care francezii le numesc „romane”.

Ar fi putut să scrie un asemenea opuscul. Închipuindu-şi-o pe Léa când ca pe un Rastignac în fustă, când ca pe o fată rătăcită şi găsită de un vagabond cu inimă mare. Ce mai putea să născocească? O copilă pierdută în jungla capitalei, o profitoare cinică, o madonă dormind sub transparenţa lunii... O provincială coruptă de Paris, o Galatee trezită la viaţă de Pigmalionul ei. Toate astea erau plauzibile, dar false.

Era mai mult adevăr în privirea scurtă cu care Şutov îi urmări prin lucarnă pe Léa şi pe prietenul ei traversând curtea cu o masă de ceai. În spatele lor se vedea o maşină parcată pe stradă. O tânără pereche plecând, într-o seară de mai, către o luminoasă înlănţuire de drumuri, de călătorii, către imprevizibila bogăţie de mici bucurii care e viaţa. Inima i se strânse (de câte ori râsese de autorii care foloseau expresia asta!) şi se crezu în stare să dea tot ce avea pentru fericirea acelui început de iubire. Tinerii puseră masa pe trotuar, iar băiatul deschise portbagajul. În acel moment, Léa înălţă capul şi privirea ei, mai întâi ezitantă, regăsi podul şi lucarna... Şutov se ascunse repede şi rămase o clipă încovoiat, gâfâind ca după o alergare, ruşinat că pătrunsese într-o viaţă în care nu mai exista.

Din clipa aceea se simţi cuprins de o fericire amară: uşurarea de-a nu mai dori nimic, de-a avea atât de puţine obiecte în jur, de-a nu mai simţi nicio gelozie. De-a nu mai trebui să se bată.

Ar fi putut să trăiască mult timp în această pace a renunţării. Dar, o săptămână mai târziu, Léa îl sună să-l întrebe dacă putea să treacă a doua zi pe la el, ca să termine mutarea. „Va fi chiar ultima dată!”, îl asigură ea.

Chiar ultima dată... „Moartea, se gândi, începe cu astfel de mici fraze cu două înţelesuri, cu mult înainte de dispariţia fizică.” Se apropie de colţul unde erau adunate lucrurile Léei, se lăsă pe vine, mângâie mătasea unei cămăşi. Şi simţi în adâncul său pe cineva care mai voia să dorească, să iubească... „Nu te lăsa luat drept o mobilă veche!”, îi strigă acel om. Să poţi săruta braţul unei femei adormite.

Dar mai ales, după acel telefon, înţelese că nu avea puterea

să asiste la propria lui înmormântare, în podul care urma să fie golit de tot ce însemnase viaţa sa.

Aceste nume sunt mai misterioase decât pictogramele de pe un papirus milenar. Adrese perimate, numere de telefon ciudat de scurte. O întreagă lume dispărută, pe care Şutov încearcă să o reînvie răsfoind cu nerăbdare un carnet pescuit de pe fundul unei vechi genţi de călătorie. Geanta cu care a părăsit Rusia, cu douăzeci de ani în urmă... Da, un papirus, comparaţia nu e exagerată: de atunci, o ţară a dispărut, oraşele şi-au schimbat numele, iar chipurile din spatele adreselor supravieţuiesc doar în amintirea lui Şutov.

Aruncă o privire pe fereastra care începe să se lumineze. Hotărârea sa e luată. La ora zece dimineaţa Léa va veni cu prietenul ei şi nu va găsi pe nimeni acasă. Viza din paşaport e încă valabilă. Va pleca de îndată ce va găsi adresa celei care... O siluetă desenată de soarele toamnei pe poleiala frunzelor.

O chema Iana. La sfârşitul studiilor, a părăsit Leningradul ca să lucreze de cealaltă parte a Uralilor. Doar atât ştie. Nimic mai mult. Adresele din carnetul său, asemenea unui mesaj cifrat, vor reuşi poate să-l conducă la această femeie: un pomelnic de vechi prieteni, care îi vor indica, unul după altul, locurile pe unde a locuit în tot noianul ăsta de ani.

Unul dintre ei trăieşte în Siberia Occidentală. Şutov îl sună, îşi cere iertare pentru telefonul aproape nocturn, apoi înţelege că, dincolo de Urali, Soarele e deja la zenit. Ceea ce îl miră cel mai mult e că prietenul respectiv nu e deloc mirat.

— Ah, suni de la Paris. Am fost şi eu pe-acolo în aprilie, cu nevastă-mea... Cine? Iana? Mi se pare că a predat la Universitatea din Tomsk...

Şutov verifică alte pagini din carnet, vorbeşte cu necunoscuţi, parcurge trei, cinci, zece fusuri orare... Dar cea mai mare surpriză rămâne prima conversaţie: un bărbat de vârsta lui, într-un oraş siberian, răspunde ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, viaţa continuă şi, în urmă cu două luni, ar fi putut să dea peste vechiul lui tovarăş la Paris.

Dinaintea lui, mai multe foi înnegrite de numere. Ajunge până în Extremul Orient şi, la Vladivostok, o voce de copil cheamă la telefon pe o bunică, studentă la universitatea din

Leningrad în aceeaşi promoţie cu Şutov, acum treizeci de ani. „Am deci vârsta unui bunic”, îşi zice, conştient că exilul îl izgonise din cronologia oamenilor. Prietenii lui trăiau, se căsătoreau, se înconjurau de copii şi nepoţi, în timp ce el se transforma într-o fantomă fără vârstă.

— Ascultă, Şutov, ştiu că s-a întors la Leningrad, mă rog, la Petersburg. Se măritase cu un tip care făcea afaceri cu petrol, da, îţi imaginezi genul. Şi n-a mers... Nu, nu petrolul, căsnicia lor. Stai puţin, am telefonul prietenei ei celei mai bune, ea o să te poată ajuta...

Cinci minute mai târziu, Şutov notează numărul de mobil al Ianei. Cifre care conţin, în mod magic, umbra unei îndepărtate prezenţe feminine, zile pline de aur tomnatic, mărturisiri niciodată făcute.

La Paris e opt şi jumătate, iar la Sankt Petersburg – zece şi jumătate. Şutov formează numărul, dar, chiar înainte să se audă soneria, închide, merge la baie, îşi cufundă faţa în apă rece, se spală, bea, îşi clăteşte gâtlejul. Apoi îşi netezeşte părul ud în faţa oglinzii. Simte cum asupra lui coboară acea limpezime halucinantă pe care ţi-o dau o noapte albă, o tensiune extremă, alcoolul învins. Senzaţia unui gol în care urmează să se arunce, ca din carlinga avionului, pe vremuri, dar fără greutatea liniştitoare a paraşutei.

Sună din nou. La Sankt Petersburg, un telefon mobil prinde viaţă. O voce de bărbat, ciudat de ritmată: „Boeingul prim-ministrului tocmai a aterizat. Cartierele din sudul oraşului vor suferi intense perturbări de trafic...” O voce de femeie, mai apropiată: „Imediat după pod, faceţi la stânga. Evitaţi bulevardul Nevski...” Şutov are timp să-şi dea seama că vocea masculină e cea a unui prezentator şi că vocea feminină se adresează unui automobilist...

— Alo, cum? A, Ivan! Tocmai zilele trecute mă gândeam la tine, şi ştii de ce? Stai puţin, să parchez...

Întreruperea îi permite lui Şutov să-şi tragă răsuflarea, să aterizeze, se gândeşte, picioarele îi ating pământul, paraşuta îl trage înapoi şi, căzând, adoarme în iarbă şi abia acolo certitudinea se impune: e teafăr şi nevătămat.

— Da, fiu-miu ţi-a găsit numele pe un site cu cărţi franţuzeşti. Se ocupă de publicitate pentru o editură. Numele rusesc l-a surprins, i-am zis că ne cunoaştem...

Banalitatea vorbelor îl derutează. Ba chiar îl răneşte. Şutov o simte ca pe o zgârietură: nimic grav şi totuşi îţi atrage atenţia. O întrerupe în cele din urmă pe cea care încă nu *a* devenit *Iana.*

— Ştii, ajung azi la Leni... La Sankt Petersburg.

— Ce păcat!

Dezamăgirea e sinceră.

— Cum aşa? Nu vrei să ne vedem?

Vocea lui Şutov e aproape agresivă.

— Ba da! E păcat fiindcă ai ratat deja jumătate din sărbătoare... Dar de unde ai ieşit? Lumea întreagă vorbeşte doar de asta. Avionul lui Blair tocmai a aterizat. E tricentenarul oraşului... Un hotel? O să fie cam greu. Dar ne descurcăm noi, eu lucrez în domeniul hotelier. Dacă nu... Bun, vedem noi atunci. Ivan, trebuie să fug, sunt deja în întârziere. Notează noua mea adresă...

Plecarea lui Şutov e o fugă. Dintr-o clipă în alta, Léa şi prietenul ei vor bate la uşă. Aruncă ce îi cade în mână în vechea geantă de voiaj. Scrie un bilet, sună la vecinul australian, îi dă cheia şi fuge să prindă un taxi. Iar la aeroport, pentru prima dată după mulţi ani, vorbeşte în limba sa maternă. Reprezentantul unei companii ruseşti îl linişteşte: avionul va fi pe jumătate gol, aglomeraţia s-a produs ieri, toată lumea dorea să ajungă la deschiderea festivităţilor.

În timpul zborului, Şutov pendulează între somn şi irealitate. Va vedea o femeie de la care păstrează, după treizeci de ani, amintirea unei tăceri luminoase, conturul limpede al feţei. O cu totul altă femeie îşi conduce acum maşina de-a lungul Nevei. Se gândeşte oare la el? Lucrează la un hotel (îşi imaginează o clădire din epoca sovietică, cu o matroană la recepţie), are un fiu care e *advertiser* (cum s-o fi zicând în ruseşte?), dar mai ales nu pare deloc înspăimântată de prăpastia interstelară care îi despărţise. Şi-aduce oare aminte de întâlnirile lor, în parcurile în care se stingeau amurgurile pe deasupra Mării Baltice?

La jumătatea drumului, adoarme şi ia cu el în vis o întrebare chinuitoare: „Aşadar, dacă n-aş veni, viaţa oamenilor pe care i-am sunat ar continua ca mai înainte? Şi viaţa Ianei? Atunci de ce să mai vin?”.

II

În mintea sa, Şutov a ştiut să-i adauge treizeci de ani chipului fetei pe care o cunoscuse. S-o îmbătrânească printr-o tuşă de patină argintată, o reţea de riduri... Cea care îi deschide uşa a îmbătrânit, desigur, dar altfel. Şi-a imaginat o îndesare a trupului, acea greutate pe care, pe vremea tinereţii sale, o căpătau femeile de la o anumită vârstă, vieţile nefiindu-le prielnice rafinamentelor. O muncitoare la cârma unui rulou compresor, situaţie nu foarte rară altădată... Iana îl sărută cu un ciripit de bun venit şi trebuie, într-o rapidă traducere vizuală, să o accepte pe această femeie zveltă, cu părul blond-roşcat, cu aer tineresc.

„Seamănă cu... Léa!” Constatarea e atât de derutantă, încât nimic nu mai poate să-l mire. Nici lungimea holului, nici mulţimea de încăperi care se succed (un apartament comunitar?), nici măcar invitaţia Ianei: „Hai să-ţi arăt jacuzzi-ul...” Ajung într-o baie vastă, din care jumătate e ocupată de o cadă ovală. Doi instalatori trebăluiesc în jurul monstrului roz.

— Atenţie la părţile aurite, da? îi interpelează Iana, severă şi glumeaţă în acelaşi timp.

Bărbaţii răspund cu un mârâit liniştitor. Femeia îi face cu ochiul lui Şutov şi îl trage după ea într-o mare încăpere goală.

— Uite! Aici va fi salonul. Lasă-ţi bagajul, o să te iau într-o vizită cu ghid.

Îşi reiau hoinăreala prin interiorul foarte alb, luminat de constelaţii de spoturi cu halogen, pe care Şutov ezită să-l numească „apartament”. Lăsându-şi geanta, l-a cuprins o teamă copilărească: oare o s-o mai găsească în labirintul ăsta? Iana înaintează, zâmbeşte, explică. Bucătăria, sufrageria, încă o sufragerie „în cazul în care suntem în formaţie completă”, o baie, de astă dată cu o cadă simplă, un dormitor, alt dormitor... Spune tot timpul „noi”, iar Şutov nu îndrăzneşte s-o întrebe dacă e măritată... Îşi aduce aminte că lucrează în domeniul hotelier. Poate că e vorba despre un apartament de închiriat? Îi lipsesc cuvintele ruseşti ca să traducă această nouă realitate.

Adineauri, a remarcat deja această lipsă. Taxiul l-a lăsat la marginea unui cartier închis circulaţiei. Mergea încet, curios,

relaxat – atitudinea ce corespundea, credea el, statutului său: un străin ale cărui gesturi şi veşminte nu aveau să treacă neobservate. Foarte repede, îşi dădu seama că nimeni nu-i dădea nicio atenţie. Oamenii erau îmbrăcaţi ca pe străzile unui oraş occidental, poate cu mai puţină neglijenţă. Dacă putea fi deosebit în mijlocul mulţimii estivale, era din cauza ţinutei sale obosite. Perplex, Şutov îşi zicea că putea foarte bine să treacă drept un cerşetor...

— Iar aici, vezi, partea asta de tavan se va putea deschide şi se va vedea cerul, trebuie să profităm de fiecare rază de soare, nu suntem în Florida!

Şutov o urmăreşte pe Iana cu concentrarea unui explorator faţă de o nouă specie care trebuie clasificată. Îi aduce aminte de Léa... Nu, asemănarea e iluzorie. Pur şi simplu, e conformă cu un anumit gen de femeie europeană: zvelteţe, păr blond şi neted, chip ferit cu grijă de riduri.

— Familia ta va locui aici?

Ar vrea să-i vorbească Ianei despre trecutul lor, dar mai înainte va trebui să-i pună întrebările obişnuite.

— Să zicem că ar fi trebuit să ne mutăm mâine. Doar că... cu festivităţile astea, am fost nevoiţi să contramandăm totul. Aşa că, dacă vrei să dormi aici... N-o să fie uşor de găsit un hotel bun. Avem patru în lanţul nostru, dar având în vedere câte VIP-uri au debarcat, te-ai simţi ca într-o fortăreaţă asediată, sunt zece gărzi de corp la fiecare uşă. Deci, bine ai venit în bordeiul meu! Două dintre dormitoare sunt deja mai mult sau mai puţin mobilate... Şi aici, vezi, e alt hol. Când am unit toate apartamentele, am amenajat două camere pentru fiu-miu. Vlad, putem să intrăm?

Tânărul care îi întâmpină e ciudat de recognoscibil: un flăcău înalt, în tricou şi jeanşi, un blond de vreo douăzeci de ani, cum ai putea să întâlneşti la Londra, la Amsterdam sau într-un serial american.

— Whisky? Martini? Bere? propune zâmbind Vlad, arătând spre o tavă cu sticle.

„Gata, a venit şi gradul doi”, se gândeşte Şutov. Rusia a copiat modelele occidentale şi acum se amuză pastişându-le. Lângă fereastră, un port-mantou având în vârf un mulaj de ghips cu capul hirsut al lui Andy Warhol. În faţă, un drapel roşu, cu litere aurite: „Înainte, spre victoria muncii comuniste!”. Un

poster cu Madonna, având prinse pe piept medalii din ultimul război. Un televizor, cu ecranul lung de cel puţin un metru: o maşină frânează într-un vârf de munte, dinaintea unui feeric răsărit de soare. „Ca să ajungi la timp acolo unde fiecare clipă contează!”, spune vocea caldă şi virilă din reclamă...

Vlad se aşază la loc, în faţa calculatorului. Iana îi netezeşte o şuviţă de păr. Jenat, tânărul se trage înapoi:

— Încetează, mamă...

Pe chipul mamei se iveşte o expresie pe care Şutov o recunoaşte cu răsuflarea tăiată.

— Am verificat, zice Vlad, nu sunteţi prea bine vândut în Europa.

Şutov se apleacă şi, uluit, îşi vede pe ecran propriul chip.

— Nu sunt prea... cunoscut, şi pe urmă... Nu ştiam că scrierile mele sunt inventariate pe internet. De fapt, nu am calculator, scriu mai întâi de mână, apoi bat la maşină...

Vlad şi Iana râd stingheriţi: musafirul are un simţ al umorului cam greoi.

O tuse izbucneşte în încăperea vecină şi îi scoate din încurcătură. În spatele uşii întredeschise, Şutov zăreşte tapetul, capătul unui pat cu o cuvertură verde închis, precum cele pe care, altădată, le găseai în trenurile de noapte...

— Asta-i ca-n Ionesco! exclamă Iana anticipându-i întrebarea. Nu, trebuie să-ţi povestesc. Am reuşit să golim apartamentele comunitare pe două etaje. Unsprezece camere de unit, douăzeci şi şase de persoane de cazat în altă parte! O combinaţie imobiliară mai tare ca o partidă de şah. I-am mutat pe toţi, pentru unii a trebuit să facem trei schimburi încrucişate. Hârţoage, nervi, şpăgi, te scutesc de amănunte. În sfârşit, cele două etaje erau ale noastre. Mai rămăsese doar camera aceea. Şi în ea, un dar de casă nouă! Da, un bătrân (e paraplegic, amărâtul), care trebuia internat într-un azil încă de acum zece zile! Dar uite că vine nenorocirea asta de tricentenar, se blochează tot oraşul şi acum trebuie să locuim cu un bunic care nu ne aparţine! Mă rog, poimâine o să fie evacuat. Nu, îţi spun, e ca în piesa aia a lui Ionesco, îţi aduci aminte, cea cu apartamentul în care zace un cadavru de care nimeni nu ştie cum să scape...

Comparaţia e îndoielnică şi, ca să dreagă situaţia, Iana bate la uşă:

— Gheorghi Lvovici, putem să intrăm să vă dăm bună ziua? Îi şopteşte repede lui Şutov: Cred că e şi cam surd. Şi în plus, şi-a pierdut... graiul.

„Graiul” ăsta e un lapsus, corect ar fi fost: „e mut” sau „afazic”. Dar intră deja în cameră.

Un moşneag stă întins pe un pat din bare metalice nichelate, obiect pe care Şutov îl crezuse de mult dispărut. Pe noptieră, o ceaşcă în care se macerează un plic de ceai, reflexia ochelarilor groşi, cu focar dublu. Ochii săi răspund privirii lui Şutov cu o luciditate perfectă.

— Ne-am ocupat de toate, Gheorghi Lvovici, în curând veţi fi pe mâini bune. Iana vorbeşte tare, cu o veselie artificială. Doctorii vă vor duce la aer. Veţi asculta păsările...

Chipul bătrânului nu-şi schimbă expresia, păstrându-şi aerul de detaşare gravă, fără nicio urmă de crispare sau de amărăciune, fără nicio intenţie de a comunica prin mimică, în lipsa cuvintelor. Oare înţelege tot? Aproape sigur că da, deşi, drept unic răspuns, coboară pleoapele.

— Bine, odihniţi-vă, Gheorghi Lvovici, şi dacă aveţi nevoie de ceva, Vlad e aici tot timpul...

Cu o mişcare uşoară a capului, Iana îi face semn lui Şutov că vizita s-a încheiat. Retrăgându-se, observă o carte lăsată pe pat: mâna bătrânului atinge volumul ca şi când ar fi o fiinţă vie.

Iana închide uşa şi suspină arcuindu-şi sprâncenele.

— Când eşti din generaţia asta, mai bine părăseşti lumea înainte de ultimele trambalări. Ştii ce pensie are? O mie două sute. De ruble. Patruzeci de dolari. Rămâi tâmpit. El, care a luptat în război până la Berlin. Dar acum ne doare pe toţi în cot! De altfel, e mare păcat că şi-a pierdut glasul, a fost cântăreţ profesionist. Vecinii lui mi-au povestit că, în timpul războiului, în sfârşit, în timpul asediului Leningradului, pleca împreună cu un cor întreg să le cânte soldaţilor...

Începu iar să meargă, oprindu-se în faţa unei ferestre deschise. O seară de mai limpede şi proaspătă, cu o stranie impresie tomnatică.

— Vezi tu, când eram tineri, n-aveam timp să stăm de vorbă cu oameni ca el, iar acum nu mai are el grai...

Şutov se pregăteşte să-i spună de ce-a venit, să-i amintească de tinereţe...

— Ghici ce e asta! îl îndeamnă Iana regăsindu-şi vocea de

ghid. O mână mare de marmură, aşezată pe o măsuţă de la intrarea în apartament. E mâna lui Slava! Văzând mina perplexă a lui Şutov, face o mutră mirată, ca şi când să nu recunoşti „mâna lui Slava” ar fi o lipsă flagrantă de gust. Da, mâna lui Rostropovici. Ne e prieten. Dar eu am avut ideea asta. Acum, toată lumea are cărţi de vizită şi m-am gândit că musafirii noştri le pot lăsa pe ale lor în mâna asta... De obicei se pune o chestie din faianţă, dar o mână e ceva mult mai original...

Şutov îşi zice că, pe vremea tinereţii sale, n-a văzut pe nimeni în Rusia care să scoată o carte de vizită. Da, pe vremea tinereţii lor...

— Ştii, n-am venit pentru festivităţi..., spune el cu o insistenţă uşor aspră. Mă gândeam că...

Sună mobilul Ianei.

— Da, ajung, eram blocată în trafic. N-ai văzut ce zăpăceală? Într-un sfert de oră sunt acolo...

Îi arată lui Şutov cele două camere între care poate să aleagă şi pleacă în grabă. De fapt, tot acest „tur al proprietarului” a fost şi o eschivă. Iana vorbea, râdea, se adresa celorlalţi, ca şi când s-ar fi temut de ce ar fi putut să spună el despre trecutul lor. De altfel, cum ar fi adus vorba despre acele zile îndepărtate care încă îi mai unesc? „Te iubesc, Nadenka...” Şutov zâmbeşte. Da, ar fi putut să-l citeze pe Cehov.

Părăseşte apartamentul la cinci minute după Iana. Gravitaţia oraşului în sărbătoare îl atrage, îl împinge către o viaţă în care va fi din nou el însuşi, vorbind limba copilăriei sale, pierdut într-o mulţime căreia îi aparţine prin rădăcini. Se simte ca un bătrân actor care, după ce a jucat o piesă prea lungă („viaţa mea în Occident”, îşi spune el), scapă de costumaţie şi se pierde în mulţime.

Poliţiştii îi barează trecerea aproape de Amiralitate. Face un ocol şi nimereşte pe o altă stradă închisă. Se îndreaptă către cheiul palatului şi se vede respins în strada Millionnaia. Încearcă să negocieze, apoi, naiv, cere explicaţii, în sfârşit pleacă, renunţând să mai încerce să ajungă la locul festivităţilor. Sărbătoarea e în toi, atât de aproape, la doar câteva case distanţă, şi inaccesibilă, ca în drumurile întortocheate din visele urâte.

— Trebuia să citiţi ziarele, mormăi un poliţist. Erau indicate

toate cartierele închise...

Continuă să înainteze, călăuzit de repere din ce în ce mai vagi. Şuierătura unui foc de artificii, o pală de vânt, tristeţea de toamnă care vine dinspre Neva... Sau aceste două cupluri care merg ciondănindu-se şi care par să ştie drumul către sărbătoare. Se pregăteşte să le abordeze, însă acestea se urcă într-o maşină şi pleacă...

E atât de obosit încât, nimerind în Grădina de Vară, ia gardul înalt drept un nou obstacol. Strânge gratiile, întinzând faţa către întunericul înmiresmat al aleilor. Frunzele sunt fragede, ca întotdeauna în aşteptarea fugară a verii. Trebuie să facă un efort de reculegere pentru a putea rosti cuvintele atât de mult visate cu gravitatea de circumstanţă: „Acum treizeci de ani, chiar sub aceşti copaci...”

Aude un geamăt, se desprinde de gard, nu ştie ce să facă. Tânăra pe care o vede îi pare beată. Sau mai degrabă... A călcat pe un ciob de sticlă şi s-a rănit. Străzile în sărbătoare sunt pline de sticle sparte. „Mi-ar trebui nişte cizme de cauciuc”, geme ea. Şutov îi spune să se aşeze pe marginea gardului, îi apucă piciorul tăiat, curăţă rana cu şerveţelul pe care l-a primit în avion. Tânăra ar putea să aibă şaptesprezece sau optsprezece ani. „Vârsta pe care o avea Iana”, se gândeşte el. De fapt, a văzut bine: e beată, se clatină, trebuie s-o însoţească până la metrou. Coboară împreună cu ea. Trenul vine atât de repede încât nu au timp să schimbe niciun cuvânt. În spatele uşilor care se închid, o vede aşezată, cufundată deja într-o viaţă în care el nu înseamnă nimic. Şi totuşi, păstrează în mână amprenta fragilă a piciorului fin, rănit.

Se întoarce în noul apartament al Ianei după miezul nopţii. Vlad îi deschide, cu urechea lipită de telefonul mobil. Conversaţia e în engleză: tânărul vorbeşte cu un client din Boston. Fără să se întrerupă, îl conduce pe Şutov la bucătărie, îi arată unde e cafetiera, deschide frigiderul cu un gest îmbietor, zâmbeşte, pleacă.

Şutov mănâncă, uimit de diversitatea alimentelor, de calitatea cafelei. E tocmai genul de apartament şi de hrană pe care şi-o imaginau ruşii, în epoca sovietică, vorbind despre Occident... Au recreat chintesenţa occidentală pe care el nu a cunoscut-o în exil. Paradoxul îl ajută să nu se mai simtă atât de depăşit.

Pleacă în căutarea camerei pe care i-a repartizat-o Iana, se rătăceşte, zâmbeşte: „Şi dacă m-aş culca aici, pe preş, la intrarea în această lume nouă?”. În baia cea mare, robinetele strălucesc ca nişte piese grele de muzeu. „Aurul sciţilor...”, murmură continuându-şi drumul.

Cum să judeci viaţa asta nouă? Să te bucuri? Să-i deplângi febra materialistă? De altfel, poate că în zece ani tinerii nu vor mai încerca nicio febrilitate în faţa materiei invadatoare. Uite-l pe Vlad, tolănit pe o canapea de piele, în faţa televizorului. Soarbe dintr-o bere, iar pe ecran, aproape în aceeaşi poză, un tânăr înlănţuie o blondă al cărei umăr se dezgoleşte în ritmul unor suspine. Publicitatea le curmă zbenguielile: o podoabă capilară îngrijită cu nu ştiu ce şampon flutură în vânt, o pisică se aruncă asupra conţinutului viu colorat al unei cutii de conserve, un brunet tenebros îşi amuşină cafeaua, o maşină se incrustează într-un răsărit de soare... Şutov repetă în gând sloganul pe care l-a ţinut minte: „Ca să ajungi la timp acolo unde fiecare clipă contează!”.

Uşa camerei bătrânului e întredeschisă. O lampă la căpătâi, o cuvertură, liniile unui corp inert. Şi deodată, foşnetul unei pagini. Să intre? Să-i vorbească, chiar fără să spere la un răspuns? Sau pur şi simplu să-i ureze noapte bună? Şutov ezită, apoi îşi reia periplul: plecând de la Vlad, îşi aduce aminte mai bine itinerarul.

În camera sa, descoperă un lucru care i-a scăpat în timpul vizitei cu ghid: un raft mare, din lemn argintat, plin cu cărţi. Clasici ruşi şi străini, în ediţii de lux. Piele cu nervuri planturoase, aur, hârtia ce procură degetelor o plăcere senzuală. Puşkin, Gogol, Tolstoi... Apucă un volum de Cehov. Povestirea pe care o caută e acolo. Doi îndrăgostiţi alunecând pe o sanie. „Te iubesc, Nadenka...”

Dimineaţă, Şutov o urmează pe Iana, care, vorbind la mobil, face în acelaşi timp mii de lucruri utile: prinde un copil care se împiedică, le arată muncitorilor petele de pe marmura din baie, bagă în priză un fierbător pentru micul dejun, aranjează fusta pe care prietena lui Vlad o probează... Întâlnind privirea lui Şutov, zâmbeşte şi dă din cap, ca pentru a spune: „numai o secundă şi stăm de vorbă”, însă vârtejul continuă, muncitorii îi cer părerea despre culoarea chitului, Vlad vrea bani, o femeie care duce un balot de haine o anunţă că mâine camera bătrânului va fi eliberată. Toate astea n-o împiedică să dea instrucţiuni prin telefon: „Pregăteşte camera douăzeci şi şase, dacă are nevoie de salon... Ar putea să se mulţumească şi cu o cameră standard... Ei, şi? Avem deja cincisprezece miniştri în hotelurile noastre. Dacă se apucă toţi să ne ceară apartamente... Putin n-are decât să-i cazeze la el, la Palatul Konstantin! Bine, pe el îl muţi, dar numai pe el... Ţine-mă la curent!”.

Înainte de următoarea convorbire, are timp să-i spună lui Şutov numele restaurantului unde vor lua prânzul, ca să poată „vorbi în sfârşit din inimă”. Expresia, deşi convenţională, îl mişcă, bâiguie o frază prea lungă, prea nostalgică, nepotrivită în cadenţa trepidantă a dimineţii. Ceva de genul: „Pe aleea aceea din Grădina de Vară, îţi aduci aminte?...” Iana îi trimite o sărutare prin aer şi aleargă la lift, strigând în telefon: „Te aud prost aici, te sun din maşină”.

Energia acestei vieţi noi este în mod plăcut contagioasă, un euforizant pe care Şutov îl regăseşte, într-o doză şi mai mare, pe stradă. Se simte întinerit, aproape năzdrăvan, sare să prindă balonul scăpat de un copil, îi face cu ochiul mamei. Îşi cumpără o îngheţată, îndrumă două turiste rătăcite. Şi, ajuns pe bulevardul Nevski, minunea se întâmplă: devine parte din mulţimea carnavalului care se îndreaptă spre Palatul de Iarnă, o parte organică, o adeziune fizică.

E ca o... grefă de chip! Imaginea e violentă, dar exprimă bine sentimentul pe care îl trăieşte. Pielea noii sale feţe e regenerată de privirile care se opresc asupra ei, într-un fluviu de zâmbete, de strigăte, de îmbrăţişări. Da, un om cu o grefă facială ar simţi acelaşi amestec de teamă şi bucurie când ar ieşi

pe stradă: vor observa? se vor feri din drumul meu? mă vor privi fix şi fără milă? Nu, se pare că nimeni nu observă nimic. Toţi îi zâmbesc acestui om care nu mai sunt eu. Aşadar, am din nou dreptul să trăiesc printre ei.

La început, Şutov înaintează cu circumspecţia unui astfel de grefat. Dar foarte repede nebunia din jur îi risipeşte toate temerile. Muzica mai multor orchestre face un vacarm în care nu se mai poate comunica decât prin mimică, prin mişcările trupului. De altfel, singurul mesaj pe care îl aude împărtăşit e uluiala neîncetată. O uriaşă vacă gonflabilă, cu opt picioare, pluteşte pe deasupra mulţimii, ugerul său enorm stropeşte curioşii, care ţipă, se feresc de jeturi, îşi deschid umbrelele. Ceva mai departe, fluviul de oameni e despicat de o procesiune de sosii ale lui Petru cel Mare: redingotă militară, tricorn, mustăţi de motan furios, baston. Cei mai mulţi au o înălţime care aminteşte, măcar de departe, de cei doi metri douăzeci ai ţarului, dar sunt şi unii mai mici, e chiar şi o femeie costumată în ţar. La o intersecţie, regimentul acesta se amestecă cu un detaşament de „dansatoare braziliene”, aproape goale, împodobite cu pene. Uniformele ţarilor se freacă de coapsele lungi şi bronzate, ating emisferele săltate ale crupelor. Şi imediat îi urmează curteni cu peruci, bulevardul e ticsit de crinoline, soarele se răsfrânge pe înaltele coafuri pudrate. Frişca veşmintelor lor face loc unui nou monstru gonflabil. Un dinozaur? Nu, o navă. Şutov citeşte pe prora ei: *Aurora*. „Crucişătorul de la Revoluţia din Octombrie”, îi explică o mamă fiului ei de doisprezece ani... Chiar că s-au schimbat vremurile dacă trebuie să-i spună despre lovitura istorică de tun, de care altădată aflai la grădiniţă. Uitarea asta e o gură de aer proaspăt: chiar aşa, mai lăsaţi-i în pace cu războaiele şi revoluţiile voastre!

Difuzoarele care străpung tămbălăul muzical par să-i dea dreptate lui Şutov: „Să pornim Marea Revoluţie din Mai. Veniţi cu toţii în Piaţa Palatului, unde primarul Petersburgului va fi decapitat!”. Izbucnesc râsete, măştile se strâmbă şi un nou Petru cel Mare, călare de astă dată, domină mulţimea.

Şi jos de tot se aude o voce ascuţită: „Lăsaţi-mă să trec, sunt deja în întârziere! La o parte!”. Un pitic, un bărbat deja în vârstă, costumat în bufon al regelui, în bufon al ţarului, mai bine zis. Personajul tropăie, se bâţâie, împinge mulţimea cu braţele sale scurte. Una dintre „dansatoarele braziliene” îl însoţeşte, îi

face loc scuturându-şi penele şi brăţările. Evident, sunt aşteptaţi în Piaţa Palatului şi deruta lor e comică şi mişcătoare în acelaşi timp. „Un bufon, se gândeşte Şutov, dându-se la o parte din calea omuleţului. Un *şut..”* Dansatoarea pe jumătate goală îl împinge, penele ei îi gâdilă obrazul, simte vigoarea şi parfumul trupului tânăr, dar privirea femeii e ciudat de tristă.

„Şi tu, vagabondule, cum îndrăzneşti să nu râzi, ca toată lumea? Un cap fără de zâmbet îşi are locul pe butuc!” Şutov încearcă să scape din mâinile care îl apucă, apoi intră în joc. Actori îmbrăcaţi în călăi îl încercuiesc, îşi aminteşte porunca repetată în megafoane: cel care nu-şi arată veselia e duşmanul carnavalului şi trebuie să fie decapitat. Descăpăţânarea nu are nimic crud: o sentinţă caraghioasă, elanul unui topor de plastic, încurajările mulţimii... Unul dintre călăi îl întreabă: „Atunci, n-aţi mai fost de mult la Petersburg?”, dar nu mai ascultă răspunsul şi fuge să vâneze alţi refractari la veselie.

Ajuns în Piaţa Palatului, Şutov începe să pătrundă secretul schimbărilor. Un vulcan de energii mult timp înăbuşite. Febra noilor raţiuni de a fi, după demenţa foarte sfătoasă a dictaturii. Îl vede pe primar urcând pe eşafod, da, primarul din Sankt Petersburg în persoană! (Ar fi oare posibil aşa ceva la Paris, la New York?) Petardele explodează, mulţimea huiduie îndelung, primarul surâde, aproape flatat. Un călău ridică... o pereche de foarfeci imensă, o întinde spre gâtul condamnatului, îi apucă cravata şi o taie! Un val de isterie străbate piaţa la vederea trofeului. Un megafon se îneacă de bucurie: „O cravată Gucci!”. Şutov se trezeşte că strigă împreună cu ceilalţi, că bate palma cu necunoscuţii, că trupul îi e sudat de miile de oameni. Bufonul pitic de adineauri urcă, gâfâind, pe tron şi un magistrat în robă de gală îl proclamă guvernatorul oraşului.

„Exorcism colectiv, se gândeşte Şutov mergând către întâlnirea cu Iana. În cele trei zile ale Revoluţiei Comice din Mai, să anulezi deceniile de teroare, să speli sângele revoluţiilor reale, să te asurzeşti cu zgomotul petardelor ca să uiţi de cel al bombelor. Să dai drumul în stradă călăilor veseli, ca să ştergi umbrele care, în nopţi nu foarte îndepărtate, smulgeau din case oameni încă adormiţi, îi aruncau în maşinile negre.”

În spatele Palatului de Iarnă, o pancartă care anunţă un „Portret de familie”. Aşezaţi pe scaune pliante, un Petru cel Mare, un Lenin, un Stalin şi, după o lacună regretabilă, un

Gorbaciov, cu o pată desenată pe capul chel. Stalin, cu pipa în gură, vorbeşte la mobil. Un Nicolae al II-lea şi un Brejnev (verigile lipsă) se alătură grupului, ducând lăzi de bere. Râsete, bliţuri. Impresarul, o tânără în minijupă, trece prin mulţime: „Haideţi, doamnelor şi domnilor, un bănuţ pentru învinşii Istoriei. Primim şi dolari...”

„Au reuşit în sfârşit să întoarcă pagina”, îşi zice Şutov. Ideea de a rămâne, ca o petală uscată, între paginile precedente îl face să-i vină să alerge, să prindă din urmă timpul.

— N-ai avut vreme să te schimbi?

— Nu... De fapt, nu mi-am adus decât asta...

— A, da...

Muzica le acoperă cuvintele. Surâde hoţeşte, apucând reverele hainei decolorate, cu buzunarele deformate... Personalul restaurantului o cunoaşte pe Iana şi o salută cu respect. Unii dintre clienţi îi fac semn, „E printre ai ei”, se gândeşte Şutov, fără să poată ghici pe ce criteriu se face deosebirea între „ai tăi” şi ceilalţi în noua Rusie: simplă prietenie? profesie? politică?

Stau la o terasă care dă spre parc, de unde vine muzica de o veselie debordantă, nu e deci vina restaurantului, şeful de sală îşi exprimă regretul.

— Of, tricentenarul ăsta..., suspină Iana.

Ar trebui să strige ca să se audă, dar ceea ce vrea să spună Şutov nu poate fi strigat în gura mare. Aşa că fac precum ceilalţi: zâmbesc, mănâncă, apoi strigă, gesticulând. Din aceste replici sincopate, află ceea ce ştia deja: viaţa Ianei după scurta lor iubire nemărturisită. Serviciul, căsătoria, naşterea unui fiu, divorţul, întoarcerea la Leningrad, redevenit Sankt Petersburg...

Cuvintele care freamătă în el sunt prea slabe, amuţite de distanţa anilor, ca să poată străpunge zgomotul. „Îţi aminteşti de seara aceea, la Peterhof, ar fi vrut să zică, de ceaţa aceea aurie de deasupra Golfului Finlandei...” Află şi ce nu ştia: lanţul de hoteluri pentru care lucrează Iana e chiar al ei! Mă rog, nu chiar pe numele ei, dar al acelui „noi” misterios pe care îl evocă atunci când vorbeşte despre viaţa sa. Un cuplu? O întreprindere familială? Omisiunile din limbaj îngreunează înţelegerea mai mult decât muzica.

Deodată vacarmul încetează. O linişte mirată, se aude foşnetul frunzişului... Iar mobilele sună, ca şi cum apelurile ar fi

pândit pauza. Nu, pur şi simplu oamenii nu le-au auzit. Răspund toţi în acelaşi timp, cu bucuria vocii regăsite.

E sunată şi Iana, iar Şutov poate deja să-i recunoască interlocutorii, după tonul pe care îl adoptă. Vocea asta puţin enervată e pentru angajaţii unuia dintre hotelurile „sale”. Timbrul bosumflat şi răsfăţat e pentru un bărbat a cărui proastă dispoziţie trebuie liniştită şi care pare să aparţină acestui „noi” vag, dar puternic. Partenerul ei, fără îndoială. Sau poate un soţ de care trebuie să-l ascundă pe îndrăgostitul ăsta de acum treizeci de ani? Nu, ar fi prea stupid...

Închide telefonul, iar Şutov speră să-i mărturisească în sfârşit scopul venirii sale.

— Mâine sărbătorim inaugurarea casei, zice ea. Doar un pahar de şampanie – nu sunt nici măcar mese în şantierul ăla, ai văzut. Iar seara am invitat pe toată lumea la casa noastră de la ţară... Oameni care contează într-adevăr la Petersburg. Nu ştiu dacă te interesează, nu cunoşti pe nimeni... Trebuie să vină şi primarul...

Pe ăsta, Şutov îl cunoaşte: „decapitatul” cu cravata Gucci scurtată...

O pereche se apropie ca să o salute pe Iana. Ocheade rapide de evaluare aruncate lui Şutov: cine e? Un rus? Dar nu e suficient de bine îmbrăcat pentru locul ăsta. Un străin? Dar nu pare să se simtă în largul lui, cum fac de obicei occidentalii. Şutov le citeşte judecata în priviri. Jena pe care o ghicea la Iana e acum limpede: e inclasabil, greu de prezentat prietenilor, are un prost profil monden. Când perechea pleacă, încearcă să mimeze relaxarea vechilor prieteni:

— Şi casa asta de la ţară, unde aţi construit-o? Mi-ar plăcea să dau şi eu o raită.

Iana ezită, parcă regretând că a făcut invitaţia:

— E o fostă izbă. Terenul e cam mic pentru noi, de-abia trei hectare. În Golful Finlandei...

Un bărbat se opreşte lângă Iana, începe să-i vorbească. „Ceaţa aurie deasupra Golfului Finlandei...”, îşi aminteşte Şutov.

Bărbatul e frumos, tânăr (mai puţin de patruzeci de ani, sau mai curând de acea vârstă netedă şi bronzată la care rămân cei cu posibilităţi). „Un viţel tenebros”, îşi zice Şutov (Léa spunea asta şi râdeau împreună...). Îşi regretă răutatea. Nu, frumuseţea asta e calibrată de normele americane de virilitate, e ceea ce

francezii numesc „eroi de serie B”... Un costum de vară impecabil croit, un aer de seducător indulgent faţă de victime. Şutov nu cunoaşte vocea de-acum a Ianei: o indiferenţă îndrăzneaţă, ce alunecă într-o notă fragilă, tandru de dezarmată. Pe chip i se citeşte şi mai bine, în ochii pe care îi ridică spre bărbat: anxietatea celei care a pierdut un om drag în mulţime. Muzica începe din nou, Iana se ridică, se apropie de bărbat şi această tandreţe îngrijorată e şi mai vizibilă când nu li se mai aud vorbele.

„Îi e probabil amant...” Brutalitatea constatării îl irită, dar nu mai are chef să-şi spună singur poveşti. „Ceaţa aurie deasupra Golfului Finlandei...” Era o tâmpenie să spere că ea îşi mai aminteşte. Reia în minte diferitele voci pe care Iana le foloseşte ca să le vorbească angajaţilor, soţului, frumosului tenebros. Duce mai multe vieţi şi se vede că asta o incită. Acum stă dinaintea amantului ei, mult mai mică decât el, şi întregul ei trup trădează atitudinea celei care se dăruieşte. Şutov se simte ca un actor care şi-a greşit intrarea în scenă.

Bărbatul atinge obrazul Ianei cu buzele, apoi pleacă. Ea se aşază la loc, îndreptând către Şutov o privire oarbă, radioasă. Îşi beau cafeaua fără să-şi vorbească... Însoţind-o spre maşină, Şutov e tentat să-i spună să fie atentă, într-atât e de distrată. Dar ea se adună deja, trebuie să „fugă la o şedinţă a acţionarilor”, şi îl sfătuieşte pe Şutov să se întoarcă pe jos: „O iei pe aleea principală şi faci la stânga, îţi aduci aminte?”. Apoi demarează, pe când el alcătuieşte o frază despre forţa cu care îşi aminteşte aceste alei sub frunzişul toamnei...

La ieşirea din parc, le reîntâlneşte pe „dansatoarele braziliene”. Se schimbă într-o furgonetă. Şutov o recunoaşte pe cea care alerga adineauri, deschizându-i drumul bufonului. Şi-a scos penajul, şi-a îndepărtat machiajul, iar chipul îi e foarte tânăr şi privirea uşor tristă, ca mai înainte. În mod straniu, Şutov citeşte în ea o tandreţe care i-ar fi destinată...

Deschizând uşa noului apartament al Ianei, îl aude pe Vlad: „Ascultă, e simplu. Ne trebuie două fete topless pentru coperta a patra. Pe urmă suni la redacţie şi, dacă refuză să insereze articolul, ne retragem şi noi publicitatea şi gata...” Şutov, intrigat, merge în direcţia vocii. Trecând pe lângă cămăruţa în care stă bătrânul, zăreşte aceeaşi cuvertură verde şi mâna ce ţine o carte.

Fiecare titlu conţine un prenume feminin: *Tatiana sau îmblănzitoarea focului*, *Deborah şi alchimistul plăcerii, Bella, o femeie fără tabuuri...* Vlad îi prezintă lui Şutov noua serie lansată de editura sa. Recunoaşte că au luat principiul de la Nabokov, din *Ada sau ardoarea*, dar Nabokov însuşi îl împrumutase de la romanele pentru femei... Tânărul vorbeşte o limbă pe care Şutov n-a mai auzit-o niciodată în Rusia. „Studiu de piaţă", „promovarea cărţii", „doparea vânzărilor"... Pentru noua colecţie, a trebuit definit „publicul ţintă", care, din fericire, e destul de mare: cititoare între treizeci şi cincizeci de ani, „nu foarte intelectuale" (din partea lui Vlad, e un compliment) şi foarte minoritare, bărbaţi „cu îndoieli asupra sexului", care vor citi cărţile pe-ascuns.

Văzând mina perplexă a lui Şutov, Vlad se grăbeşte să adauge:

— Bine, avem şi branduri mai serioase!

Se apucă să enumere romane istorice, saga familiale, ficţiune politică... Dar pe Şutov îl derutează cuvântul „brand". Vlad îi traduce:

— Sunt nişte... cum se zice în ruseşte? În sfârşit... Da, mărci, etichete. Vedeţi, pe toate aceste Belle şi Tatiane trebuie să le scoatem la intervale scurte, în felul ăsta creăm obiceiuri de lectură, dependenţe, dacă vreţi. Problema este că fiecare dintre cărţuliile astea are vreo cinci sute de pagini. Niciun scriitor nu poate susţine un asemenea ritm. Doar dacă nu e cumva stahanovist, cum zicea bunică-meu. Aşa că muncesc mai mulţi sub acelaşi nume, de preferinţă american. Ăsta e un „brand"...

Vlad constată că explicaţia sa îl pune şi mai mult pe gânduri pe Şutov. Se apleacă, ia câteva cărţi care zac pe covor.

— Vedeţi, sunt totuşi chestii grele...

Şutov parcurge titlurile. În alcovurile Kremlinului. Stalin, între Dumnezeu şi diavol. *Nicolae al II-lea, inocenţa unui martir*...

— Sunteţi sigur că era un inocent? întreabă Şutov încercând să iasă din torpoare.

— Păi... bineînţeles, tocmai a fost canonizat!

— Pentru că a dus Rusia în pragul revoluţiei...

— Nu, staţi puţin, revoluţia era un complot urzit în străinătate. Uitaţi, scrie clar în cartea asta...

Pe o copertă roşie ca sângele, nişte umbre ameninţătoare. *Forţele oculte ale Revoluţiei*. Şutov zâmbeşte.

— Aoleu, mă sperie!

— Ăsta e şi scopul. Şi n-aţi văzut reclama pe care am pregătit-o pentru lansare. Era un călugăr rus care se roagă dinaintea unei icoane şi în jurul căruia dansează un sabat de demoni...

— Toate astea sunt puţin cam departe de adevărul istoric. Mai ales dacă, din întâmplare, călugărul semăna cu Rasputin...

— Adevărul e rescris de istorici în fiecare zi. Pe noi ne interesează doar adevărul care îl face pe cititor să-şi scoată portofelul. Ştiţi care e deviza patronului meu? „Numai orbii au dreptul să nu ne cumpere cărţile!” Şi e aproape adevărat. Dar pentru asta îţi trebuie imaginaţie. Când am lansat cartea asta despre Stalin, am descoperit o femeie de serviciu care lucrase la vila lui de la Marea Neagră, vă daţi seama! Acum e o bunică de o sută de ani, dar am reuşit să o fac să participe la o emisiune televizată şi jurnalistul (mă rog, era unul dintre autorii noştri) a pus întrebările în aşa fel încât s-a putut crede că a fost amanta lui Stalin. A doua zi ni se epuizase stocul. Asta e adevărul istoric. Sau ce scrie în *Bella, femeia fără tabuuri*. Se vorbeşte despre un bordel frecventat de lumea interlopă din Moscova. Ei bine, pentru lansarea la televiziune, am adunat cinci prostituate care au confirmat tot ce povestea autorul...

Vlad e pornit. Şutov n-are suficiente mâini pentru a primi toate afişele, fotografii în format mare, Nicolae al II-lea încoronat cu aureola de sfânt proaspăt promovat, Stalin şi, în fundal, o siluetă feminină, un gangster care, cu ţeava pistolului, dă la o parte gulerul unei cămăşi, dezvăluind nişte sâni roz, exagerat de mari.

„Acelaşi carnaval”, se gândeşte Şutov şi, din nou, simte cu brutalitate beţia schimbării. Câtă energie la tânărul Vlad! Şi cât cinism naiv. Vinde cărţi ca şi cum ar fi aspiratoare. Toate editurile astea s-au înfiinţat abia acum câţiva ani! Şi deja au un know-how în stil american...

Deodată, în vraful de hârtii, Şutov zăreşte o vedere cu un parc, cu sculpturi sub frunzişul tomnatic. Grădina de Vară... Fotografia dispare sub un evantai de clişee color: femei care se

înlănţuie cu braţele, bărbaţi care se sărută cu tandreţe...

— E colecţia noastră destinată minorităţilor sexuale, comentează Vlad, v-am zis, nimeni nu trebuie să ne scape!

Râde.

Şutov îşi aminteşte de călăii de la carnaval care îi tăiaseră adineauri capul: aşa e, nimeni nu trebuie să se arate trist. Asemănarea e tulburătoare.

— Ştii, Vlad, pe vremuri, mă rog, când eram eu tânăr, se publicau destui poeţi. Tirajele nu erau enorme, dar era... cum să zic?... da, citeam cu o adevărată fervoare cărţile acelea imprimate adesea pe hârtie foarte proastă. Poezia era biblia noastră...

— Da, ştiu la ce gen de cărţi vă referiţi, bătrânii le numesc oftând „marea literatură". Uitaţi, o să vă spun ce cred eu despre ea. Am întâlnit într-o zi o americancă, o fată care are acelaşi job ca şi mine. Mi-a făcut capul calendar: o, da, publicăm rahaturi, dar asta doar ca să putem publica şi Adevărata Literatură! Ce ipocriţi sunt puritanii ăştia! Am vrut să râd de ea şi i l-am citat pe Marx: singurul criteriu al adevărului e rezultatul practic. Şi, în editură, rezultatul e cifra de vânzări, nu-i aşa? Dacă se vând cărţile de rahat, înseamnă că avem nevoie de ele. Trebuia să vedeţi ce faţă a făcut!

Râde în hohote, apoi, întorcându-se spre televizor, spune:

— Dar mai ales, dacă i-aş publica pe poeţii dumneavoastră de mic tiraj, n-aş putea niciodată să-mi cumpăr maşina asta...

Pe ecran (sonorul e oprit), o maşină care urcă spre un răsărit de soare. „Ca să ajungi la timp acolo unde fiecare clipă contează!" Mobilul lui Vlad emite nişte note de jazz şi conversaţia începe într-o engleză argotică, pe care Şutov nu o înţelege. Vlad îşi acoperă telefonul cu mâna şi-i face cu ochiul lui Şutov:

— *I'm joking...*

„Da, în ceea ce priveşte maşina a glumit", se gândeşte Şutov debarasându-se de teancul de fotografii de pe genunchii săi. „Glumă, *şutka* în ruseşte, aceeaşi rădăcină ca numele său de familie..."

În spatele uşii unde stă bătrânul mut, se aude clinchetul unei linguriţe într-o ceaşcă.

Şutov se întoarce în camera lui, târându-şi picioarele în ritmul argumentelor care i se învălmăşesc în cap. Spiritul de scară... Trebuia să-i spună lui Vlad că, altădată, o culegere de poezii îţi putea schimba viaţa, dar în acelaşi timp un poem putea să-l coste viaţa pe autor. Strofele aveau greutatea lungilor condamnări dincolo de cercul polar, unde au dispărut atâţia poeţi...

Îşi imaginează replica sfidătoare *a* lui Vlad: „Şi asta vi se pare un lucru bun?”. O întrebare de genul ăsta, de o naivitate greu de parat. De ce ar fi gulagul criteriul unei literaturi bune? Iar suferinţa, garantul autenticităţii? Dar, mai ales, cine ar putea să judece valoarea vieţilor, a cărţilor? De ce existenţa lui Vlad ar fi mai lipsită de sens decât a amărâtului care-şi cumpără cu ultimele copeici opusculul unui poet proscris, imprimat pe hârtie de împachetat? Nicio carte nu le mai e interzisă tinerilor ruşi. Colindă lumea (Vlad tocmai s-a întors de la Boston), sunt bine hrăniţi, instruiţi, fără complexe... Totuşi ceva le lipseşte.

Şutov încearcă să nu gândească exact ca un moş înăcrit. Nu, Vlad nu are ce să invidieze la tinerimea sovietică de acum treizeci de ani. N-avea nimic care să-l facă să viseze. Nimic. Poate doar un volum de poezii cu pagini cenuşii, strofe luminate de poleiala transparentă a frunzelor dintr-un parc... „Ar fi trebuit să-i spun”, se gândeşte Şutov şi ştie că n-ar fi avut cuvinte: un spasm vocal care nu l-ar fi lăsat să explice bogăţia acelui trecut mizerabil.

Deschide fereastra, ascultă un fundal sonor ce trădează oboseala unei petreceri, veselia răsuflată, întreţinută cu spectacole de stradă, care acum stagnează în bălţi de zgomot. Afară, trec perechi, grupuri de prieteni. Îi vine o idee năstruşnică, dar ispititoare. Să coboare, să se spovedească: „Ies dintr-o letargie care a durat douăzeci de ani, nu înţeleg nimic. Explicaţi-mi!”. Zâmbeşte, închide fereastra şi, temător, aprinde un televizor mare, cu ecran plat. Sonorul e foarte tare – trece prin câteva secunde de groază până când stăpâneşte telecomanda. Şi o constatare resemnată: casa asta e plină de obiecte de care nu va învăţa niciodată să se servească.

Pe ecran, un câine de rasă, cu botul lung, trufaş şi nervos.

Nişte mâini cu unghii lăcuite atârnă de gâtul animalului un colier care sclipeşte. Apare o cifră: 14 500. Paisprezece mii cinci sute de dolari, precizează prezentatoarea, detaliind natura nestematelor care ornează obiectul. Defilează alte modele: rubine, topaze, diamante... Cifrele se măresc direct proporţional cu raritatea pietrelor. În scena următoare apare un câine cu blana scurtă al cărui trup, sensibil la frig, trebuie să poarte un veşmânt deosebit. Hăinuţe de vulpe, de castor, de zibelină... Aceeaşi gamă de blănuri şi pentru botoşei... Emisiunea continuă cu o specie mai greu de domesticit. Un râs, căruia trebuie să-i faceţi o pedichiură dacă ţineţi la covoarele şi mobilele dumneavoastră. Se vede un veterinar care pileşte ghearele animalului... Un hipopotam pitic a cărui bunăstare depinde de un nivel potrivit de umiditate, impunându-se instalarea unui higrometru. O gamă largă de suplimente alimentare care vor intensifica vivacitatea cromatică a pieii pitonului dumneavoastră...

Şutov simte cum îl cuprinde furia, dar emisiunea e mai subtilă decât credea. Materialele despre animalele nou-îmbogăţiţilor sunt agrementate cu o discuţie între doi jurnalişti (unul este pentru, altul contra) şi de intervenţiile spectatorilor. „Nimeni nu trebuie să ne scape!”, îşi aminteşte Şutov. Spectatorii fără bani spumegă, iar unul dintre jurnalişti îi susţine. Alţii aprobă şi al doilea jurnalist îi apără. La final se ajunge la un compromis: dacă există nebuni care le cumpără potăilor diamante, n-au decât s-o facă, e democraţie. Şutov îşi dă seama că, de fapt, aşa gândise şi el, şi că furia lui nu avea prea mult sens. Noua bogăţie permite aceste extravaganţe şi ar fi naiv dacă ar invoca nu ştiu ce principiu moral ca să le condamne.

„Formidabil instrument de lobotomizare!”, îşi zice sărind de la un post la altul. Gândirea e anesteziată, revolta spiritului, domesticită. Căci toate părerile sunt reprezentate. O procesiune de popi năvăleşte într-o catedrală: grecii au adus, pentru tricentenar, moaştele Sfântului Andrei. Pe postul vecin, două tinere rockeriţe lesbiene explică cum au trebuit să-şi „dilueze” show-ul, fiindcă publicul european e prea pudibond. Varianta „nediluată” le arată aşezate una peste cealaltă, frecându-şi pubisurile şi miorlăind în microfon... O scenă nocturnă, tineri cu capetele rase, saluturi naziste... Un serial american, trei cretini,

doi albi şi unul negru, îşi spun aberaţii întretăiate de râsete preînregistrate... Iarăşi câini, de data asta fără diamante, întrucât caută bombe în teatrul Kirov, care îi va primi pe cei patruzeci şi cinci de şefi de stat invitaţi la festivităţi. Un meci de fotbal. Un strănepot englez al lui Nicolae al II-lea soseşte la Sankt Petersburg la volanul unei maşini de epocă. Un film erotic – ţipetele de plăcere în rusă te duc cu gândul la instrucţiunile de utilizare ale unui aparat electrocasnic. Invitaţi de marcă sub statuia ecvestră a lui Petru cel Mare, plouă, Blair îşi protejează soţia sub o umbrelă. Putin rabdă, Chirac soseşte în fugă, reţinut la Ermitaj (explică comentatorul) de gustul său pentru antichităţi... Încă un meci de fotbal. „Ca să ajungi la timp acolo unde fiecare clipă...” Secvenţe în alb-negru: arhive din al Doilea Război Mondial, Stalin la tribună, coloane de soldaţi plecând să apere Moscova. Un interviu cu doamna Putin: „Femeile trebuie să prefere un croitor personal, ca să nu întâlnească la o serată o invitată purtând aceeaşi rochie de la Yves Saint Laurent...” Reportajul e făcut în Grădina de Vară, pe unde se plimbă curteni din secolul XVIII, cu peruci, crinoline, măşti cu mâner...

Şutov se ridică, tocmai a recunoscut colţul unei alei, o statuie... Nimic nu s-a schimbat în treizeci de ani. Şi s-a schimbat totul. Sensul metamorfozei i se pare evident. Rusia încearcă să şteargă cu guma deceniile care au despărţit-o de destinul său: mai multe dintre cărţile lui Vlad vorbeau despre acest destin rus întrerupt de funesta paranteză sovietică. Da, un fluviu frumos, poluat de mâlul masacrelor, al sclaviei intelectuale, al terorii. „De fapt, Vlad e mai aproape de crinolinele astea decât de fantoma URSS-ului. S-ar înţelege mai bine cu strănepotul englez al lui Nicolae al II-lea decât cu un dinozaur sovietic ca mine...” Şutov zâmbeşte, dar intuiţia îl doare: peste capul lui, Istoria îşi restaurează cursul, se limpezeşte... Iar el rămâne împotmolit în vremurile blestemate pe care toată lumea vrea să le uite.

„Nu trebuia să vin...”, îşi zice. Dar a ajuns oare undeva? O călătorie între culmea imobilului parizian unde nu se simţea acasă şi apartamentul ăsta de lux în care e şi mai străin. „Am venit s-o revăd pe Iana...” Se uită la ceasul televizorului. Zece şi jumătate seara. La restaurant, Iana îi promisese că va trece să-l ia în jurul orei opt.

Coboară în stradă, în luminescenţa limpede a nopţilor

nordice, şi porneşte cu pas hotărât, cu impresia că îşi joacă ultima carte.

Ermitajul e deschis noaptea, s-a anunţat la televizor. Merge într-acolo, se pierde cu plăcere în mulţimea care se îmbulzeşte la intrare, râde de gluma repetată de mai multe voci: „E asaltul Palatului de Iarnă!”. Amintirea carnavalului revine, căldura tribală, speranţa de-a relua legăturile cu o lume faţă de care e în urmă cu douăzeci de ani. Dinaintea unei pânze, va întâlni o privire, va începe o conversaţie...

După primii paşi înăuntru, se opreşte interzis. Ambianţa duce cu gândul la holul unei gări. Oamenii sunt aşezaţi pe podea, cu spatele lipit de zid, unii dorm. Alţii, instalaţi pe pervazurile ferestrelor, scrutează cerul: li s-a promis un spectacol de sunet şi lumină deasupra Nevei. Doi adolescenţi lungiţi în spatele unui gigantic vas de malahit se sărută leneş. Un turist în pantaloni scurţi vorbeşte foarte tare în germană cu perechea sa, care poartă aceeaşi marcă de pantaloni scurţi (dar de trei ori mai mare) şi îşi dă cu părerea muşcând dintr-un sendviş zdravăn. Trece şi un grup de asiatici care, cu o sincronie foarte disciplinată, filmează toate tablourile din sală. Un soţ îi explică soţiei: „Metroul circulă de la cinci, mai bine petrecem noaptea aici”. Şi, ca nişte strigoi, apar doamne în crinoline şi husari mustăcioşi, copii ale foştilor obişnuiţi ai palatului. Dar mulţimea e prea obosită ca să le mai dea atenţie.

Şutov înaintează, observă şi i se pare că s-a pripit cu reflecţiile despre Rusia care-şi regăseşte drumul magistral al destinului. Nu, mai e şi un amestec de genuri, dispariţia unui mod de viaţă şi de-abia primele împleticiri ale unui nou fel de-a fi... Lângă o vitrină, o fetiţă pare amuzată de obiectele expuse. Ascultă cu atenţie şi înţelege că, de fapt, chicotelile fetiţei sunt un plâns mut. Şi-a pierdut părinţii „într-o sală unde era o oală mare”. Vrea să anunţe paznicii, dar îşi dă seama că „oala mare” e probabil vasul de malahit. Se îndreaptă într-acolo, iar fetiţa îşi recunoaşte părinţii: cei doi tineri înlănţuiţi pe care Şutov i-a luat drept adolescenţi îndrăgostiţi... În clipa în care se desparte de fetiţă, i se pare că zăreşte în privirea ei nelămurirea dureroasă pe care el însuşi o simte.

Iese din muzeu şi se lasă înghiţit de gloată. Mii de oameni, ca un burete din ce în ce mai comprimat, aşteaptă să ia foc

cerul sub proiectoarele unui artist japonez. Nou-sosiţii cresc presiunea, cei mai agili se urcă în copaci. „Trei milioane de dolari, atâta ne costă!”, strigă o voce şi corul reia totalul onorariilor artistului. Noaptea e prea palidă ca să se poată naşte fanteziile luminoase. Norii se aprind, dar suflul Nevei îi destramă pe loc. Oamenii cârtesc obosiţi împotriva japonezului şi încep să se împrăştie.

Din înfrăţirea entuziastă a carnavalului nu rămâne decât o adunătură indiferentă, care se plimbă dintr-un loc într-altul, în căutarea ultimelor flăcărui de petrecere. În Piaţa Palatului, Şutov ascultă concertul unui vechi cântăreţ contestatar. Un repertoriu cunoscut: lagăre, închisori, sânge. Masa umană râde, cască, apoi se pune în mişcare şi revarsă pe bulevardul Nevski. Acolo se sparge, Şutov e antrenat de o parte care face cale întoarsă. Nu-şi dă seama în ce moment ceea ce vede alunecă spre fantasmagorie. Poate când la suprafaţa unui canal apare un batracian: scafandrii verifică locul pe unde trebuie să treacă alaiul stăpânilor lumii. Sau când un miros de urină insuportabil invadează strada. „Toalete de mătase pentru curtene, dar niciun fel de toalete pentru popor!”, glumeşte un om în vârstă. Pe Cheiul Englezilor, mulţimea e deviată de un baraj de poliţie: aici e acostat un pachebot, un hotel plutitor pentru preşedinţii republicilor ex-sovietice. „Nouă apartamente a câte şase mii de dolari pe noapte, am citit într-un ziar!”, raportează, ciudat de veselă, o femeie pe care partenerul o strânge în braţe. „Lamentabil! Salariul tău pe un an. Bush ocupă singur tot hotelul Astoria...”

Ploaia se înteţeşte, dizolvă mulţimea în fâşii din ce în ce mai subţiri. Una dintre ele îl aruncă pe Şutov în apropiere de Câmpul lui Marte. Traversează esplanada pe unde bântuie grupuri de tineri. Beau, apoi aruncă sticlele goale, se bat, sar pe deasupra flăcării monumentului morţilor. Unul dintre ei se descheie la pantaloni ca să urineze în foc, Şutov încearcă să-l admonesteze, dar vocea îi e acoperită de strigăte. Asta îl salvează, fiindcă cei care l-au auzit se îndreaptă deja spre el, aude înjurături aproape degajate în dispreţul lor: „Hei, tataie, cum îţi preferi coaiele, fripte sau prăjite?”. Pleacă, încercând să-şi frâneze paşii, ca să nu-şi trădeze frica umilitoare ce îi îngheaţă spatele.

Nu, ceea ce îl salvează este acordul final al fantasmagoriei sale nocturne: podurile de pe Neva încep să se ridice şi e obligat

să alerge, să facă lungi ocoluri ca să dejoace capcana insulelor despărţite.

În ascensor, văzându-şi chipul descompus, Şutov conchide cu gravitate filozofică: „Cred că acum am înţeles totul”. Nu ştie pe cine încearcă să convingă, dar această minciună îl ajută să-şi reţină lacrimile.

Vlad îl întâmpină cu o bunăvoinţă stăruitoare.

— V-am pregătit câte ceva pentru cină, avem sturion afumat, dacă nu cumva... Vinul e aici, dar în acest domeniu probabil că sunteţi dificil, ca toţi francezii... Mama a sunat, din păcate n-a reuşit să se elibereze... Avem şi crab din Extremul Orient... Ei, cum a fost Petersburgul *by night*?

Şutov e mişcat de această căldură prietenească. Un bărbat hăituit se poate înmuia uşor. De ce să nu mărturisească tot? Călătoria ratată, reîntâlnirea neizbutită cu Iana... Aşezându-se la masă în bucătărie (loc de lungi privegheri pentru ruşii generaţiei sale, de comuniuni de idei, spirituale şi spirtoase), începe să vorbească: crinolinele din Grădina de Vară, oraşul de altădată, atât de puţin sărbătoresc şi totuşi...

Îşi dă repede seama că tânărul nu-l ascultă. Vlad rămâne în picioare, aruncă priviri discrete la ceas, în sfârşit, nu se mai poate abţine şi propune:

— Dacă vreţi, vorbim mâine, o să avem tot timpul... De fapt... Voiam să vă cer o favoare... Vedeţi, lucrez acasă de patru zile şi nu e uşor...

Şutov îşi imaginează că e vorba de un sfat legat de meseria lui Vlad, de o părere despre un autor, despre o traducere... Are chiar timp să se simtă important, înzestrat cu o mare experienţă literară... Şi apoi cererea se precizează:

— În realitate, lucrez acasă din cauza bătrânului. Mamei îi e tare frică să nu i se întâmple ceva chiar înainte de mutare... Vlad coboară vocea: Nu neapărat că ar crăpa. Cu asta ne descurcăm, chemăm un medic, face o constatare şi *see you later*! Nu, ar fi mai grav să... Da, e mut, nici nu ştii ce-i dă prin cap. Imaginaţi-vă că îşi taie gâtul, are două mâini sănătoase, ar putea. Ne-ar acuza de rău tratament şi de mai ştiu eu ce. Mai ales că socrul meu e un om cu o situaţie foarte la vedere! Mama e îngrijorată. O ajut cum pot, doar că... De la întoarcerea mea din State, nu mi-am revăzut prietena. Mă rog, a venit de dimineaţă să probeze hainele pe care i le-am adus, dar cu toată

lumea care se agită pe-aici, nu prea am avut intimitate...

Fiindcă Şutov face şi el parte din „toată lumea”, Vlad se grăbeşte să precizeze:

— N-o să ne apucăm să ne sărutăm sub nasul lui tataie! În plină sărbătoare, mă trezesc că trebuie să-l păzesc pe boşorog! Văd carnavalul doar la televizor, mai rău ca ocnaşii. Iar prietena mă sună şi-mi zice de-a dreptul: alege, eu sau muribundul! Mă rog, femeile exagerează întotdeauna... Iată în ce situaţie sunt. Deci, mă gândeam să vă cer o foarte mare favoare. Dacă puteţi să staţi cu bătrânul până dimineaţă... Vă promit, vă jur că la şase şi jumătate vă înlocuiesc, iar la opt îl iau infirmierii... Serios? Nu vă deranjează?

Şutov îl asigură că nu, invocă decalajul orar („La Paris mă culc la două, adică la ora patru aici...”). Vlad nu mai pridideşte cu mulţumirile, îi dă câteva instrucţiuni:

— Şi-a luat deja raţia de haleală, cu asta e gata. Acum, dacă vedeţi că i se umple plosca... Dar nu urinează prea mult. Să ştiţi că vă rămân îndatorat pe viaţă! Data viitoare când veniţi la Petersburg, nu ezitaţi...

Uşa se trânteşte şi, de pe palier, se aude vocea tânărului strigându-i prietenei în telefonul mobil vestea cea bună.

Televizorul din faţa biroului lui Vlad transmite o operă (ochii celor patruzeci şi cinci de şefi de stat sunt îndreptaţi spre un Pavarotti şiroind de sudoare). Uşa întredeschisă a camerei lasă să se vadă o cuvertură verde, o mână ce ţine o carte. Uneori se aude foşnetul unei pagini.

Şutov râde, mai întâi înăbuşit, în pufnituri scurte, apoi, amintindu-şi că bătrânul e fără îndoială la fel de surd pe cât e de mut, nu se mai abţine, pieptul i se zguduie de hohote. Frumoasa elegie a regăsirii dă în burlesc. Venit ca un pelerin nostalgic, iată-l în mijlocul unei modernităţii în delir, amestec de ispite americane şi marionete ruseşti. A vrut să înţeleagă ţara asta nouă şi e aruncat laolaltă cu vechiturile sovietice, alături de un surdomut senil căruia îi va goli oala de noapte.

Râde, ştiind că e singura lui şansă de-a nu cădea în patosul paradisului pierdut. Copilăria sa la orfelinat, un paradis? Sau poate tinereţea mizerabilă? Istoria ţării ăsteia, scrisă între două rânduri de sârmă ghimpată? Nu, nu, mai bine râdem, de teamă să nu plângem! Şi nu ducem lipsă de motive de haz. Pe ecran,

burta tunătoare a lui Pavarotti e abandonată rapid de cameră, care ţinteşte un cu totul alt interpret: Berlusconi, care, cu ochii pe jumătate închişi, cântă şi el, sub privirile amuzate ale lui Putin. Şutov schimbă postul. Un reportaj despre defilarea vechilor tramvaie: în timpul asediului Leningradului de către nazişti, vagoanele transportau cadavrele locuitorilor morţi de foame. Şutov butonează: un film indian, o femeie se extaziază, un bărbat îşi striveşte duşmanul sub o frumoasă motocicletă. CNN: cotele de la bursă urcă, un general vorbeşte despre restabilirea păcii. Echivalentul rusesc al CNN şi minunea informaţiilor în buclă: doamna Putin le invită iarăşi pe femei să-şi aleagă un croitor personal, grecii prezintă din nou moaştele Sfântului Andrei, iar cele două rockeriţe se plâng de publicul englez prea pudibond... Şi când, schimbând pe un alt post, Şutov dă peste un film erotic, trupurile creează iluzia că nu şi-au întrerupt de ore întregi împerecherea. Reclama la conserve de carne pentru pisici. Un motociclist îşi spală părul „tocit şi obosit” cu un şampon nutritiv. O maşină ţâşneşte către soare: „Ca să ajungi la timp acolo unde fiecare clipă contează!”. Un călău îi taie cravata primarului din Sankt Petersburg. Într-un salon de serial american, un tânăr negru obez îi face să râdă pe doi albi slabi, debili. Într-o ţară baltică, o defilare a unor foşti soldaţi SS. O reclamă la cremă de ras...

Şutov mănâncă la televizor (vinul e bun, chiar şi pentru un „francez”) şi se simte aproape fericit. Destins, în orice caz, mulţumită absurdului care se revarsă din ecran. Taina pe care încerca să o descifreze e simplă: Rusia s-a alăturat jocului de roluri planetar, maimuţărelilor şi codurilor sale. Iar sărbătorirea tricentenarului nu face decât să exacerbeze acest elan către marele show al lumii: cei patruzeci şi cinci de şefi de stat îndopaţi cu caviar, adăpaţi cu votca noastră, adormiţi cu Ceaikovski al nostru. Bogăţia lui Bill Gates? Mai bine admiraţi miliardarii noştri, făcuţi doar în câţiva ani!

Pe ecran apar jurnaliştii care, adineauri, comentau mofturile animaliere ale nou-îmbogăţiţilor. Acum vorbesc despre vacanţele pe care şi le oferă magnaţii: un vapor de agrement (lung de o sută nouă metri), având la bord un elicopter şi un mic submarin, o piscină cu plăci de aur, umplută cu şampanie în timpul party-urilor între prieteni, jurnaliştii nu reuşesc să cadă de acord în privinţa mărcii şi anului de fabricaţie... Un singur clic

şi se vede vechiul tramvai traversând oraşul înfometat, în timpul războiului.

Râsul lui Şutov se domoleşte într-un oftat de uşurare. N-ai de ce să-ţi baţi capul, trebuie doar să accepţi carnavalul lumii, în care ruşii îşi au de-acum locul lor. Toată lumea pe scenă! Manejul se învârte şi doar mohicanilor ca el le mai pasă de secolul trecut. Nostalgicii care visează la serile ceţoase pe Marea Baltică sunt aruncaţi în praf, în urzici, departe de carnaval.

Din camera bătrânului se aude o tuse seacă, apoi foşnetul unei pagini. Şutov aruncă o privire prin crăpătura uşii şi îşi aduce aminte de ploscă, poate că trebuie golită deja. Să meargă să-i ureze noapte bună? Să stea o clipă cu el? Nu se simte în largul lui lângă această prezenţă omenească, totodată mută şi plină de un sens grav.

„Suntem din aceeaşi epocă...” Ideea îi displace. Încearcă să o nuanţeze. Nu, mai curând, bătrânul e doar el singur o întreagă epocă. Din ce i-a povestit Iana, e uşor să-ţi imaginezi viaţa a cărei umbră se cocârjează sub cuvertura verde. În tinereţe, bărbatul cânta într-unul din corurile care veneau pe front să-i încurajeze pe soldaţi, Tranşee pe câmpia măturată de zăpadă, o estradă încropită din lăzi de artilerie, cântăreţi disimulându-şi tremuratul, râzând, cântând bucăţi pline de bravură. După aceea... Ce-o mai fi făcut? Ca toată lumea: când a fost asediat Leningradul, bărbaţii valizi s-au trezit pe câmpiile acelea îngheţate. Apoi, dacă e s-o crezi pe Iana, şi-a încheiat anii de război în înceata înaintare spre Berlin. După aceea? Reconstrucţia ţării, căsătorie, copii, muncă, rutină, bătrâneţe... O viaţă banală. Şi totodată extraordinară. Acelaşi bărbat tânăr, într-un oraş din care Hitler voia să facă un vast deşert. Doi ani şi jumătate de asediu, peste un milion de victime, adică dispariţia zilnică a unui mic oraş. Ierni cumplite, moartea pândind în labirintul negru al străzilor, un megaoraş de gheaţă, fără pâine, fără căldură, fără transport. Apartamente locuite de cadavre. Bombardamente neîntrerupte. Şi teatrele continuând să monteze spectacole la care oamenii veneau după paisprezece ore de muncă în uzinele de armament... Pe vremuri, învăţai la şcoală istoria acestui oraş secătuit, rămas în picioare.

În camera lui, bătrânul tuşeşte şi se aude zgomotul ceştii pe care o pune pe noptieră. Ce să crezi despre viaţa lui? Şutov

nu-şi poate pune de acord gândurile. O viaţă eroică? Da, dar şi sacrificată fără rost. Şi frumoasă, fără îndoială, prin abnegaţia sa. Şi absurdă, căci ţara pentru care a luptat nu mai există. Bătrânul ăsta se va trezi mâine într-o anticameră a morţii, undeva printr-un cotlon îndepărtat al ţării, în compania invalizilor însinguraţi, înconjurat de infirmiere care fură tot ce se poate fura din ospiciu. Ce sfârşit glorios!

Iarăşi foşnetul paginilor. Şutov simte împunsătura ascuţită a furiei. În tinereţe, a văzut prea des resemnarea asta rusească în faţa sorţii. Da, mâine bătrânul va fi aruncat afară, dar asta nu-l împiedică să se agaţe de ceaşca lui cu ceai rece, de cartea cu pagini îngălbenite. I se promisese raiul pe pământ, i se răpiseră cei mai buni ani ai vieţii, fusese pus să locuiască într-o casă ticsită mai ceva ca un personal de provincie. Nu a crâcnit. Atâta doar că n-a mai putut să meargă şi să vorbească. Pentru a nu fi ispitit să protesteze, desigur. Primeşte o pensie egală cu bacşişul pe care prietenii Ianei îl lasă ospătarilor dintr-un club de noapte. Şi nici măcar nu cârteşte. Nu cere nimic, nu se plânge de nimic, nu condamnă viaţa asta nouă care va înflori pe oasele sale. Da, cea pe care Şutov o vede la televizor: saltimbanci sulimeniţi cu aur, fâţâindu-se dinaintea celor patruzeci şi cinci de şefi de stat care se duc să mănânce în Sala Tronului... De fapt, cunoaşte oare viaţa asta? Poate că, văzând-o, ar scoate unul din acele urlete prelungi de care sunt în stare muţii, amestec de revoltă şi durere. Da, trebuie să vadă asta!

Şutov nu-şi dă timp să gândească. Scoate din priză televizorul, îl împinge către camera bătrânului, deschide uşa cu umărul, pune aparatul la capul patului, îl bagă din nou în priză. Şi se aşază mai la o parte, ca să poată urmări reacţiile spectatorului.

Bărbatul nu pare prea surprins. Îşi scoate ochelarii şi îl priveşte pe Şutov cu o severitate calmă, care se îmblânzeşte, devenind indiferenţă. Mâna lui mare acoperă cartea închisă. Priveşte ecranul fără animozitate, dar şi fără curiozitate.

Şutov începe să butoneze. Chipul bătrânului rămâne nemişcat. Strănepotul englez al lui Nicolae al II-lea soseşte la Sankt Petersburg, preoţii greci îşi plimbă moaştele, două rockeriţe lesbiene se plâng de englezii prea pudibonzi, Berlusconi cântă în duet cu Pavarotti, un oligarh rus îşi cumpără şaisprezece cabane în Alpi... Nicio expresie nu apare pe faţa

bătrână, cu orbite adânci, cu nasul drept, masiv. „Pesemne că e surd...”, îşi zice Şutov, dar ochii fixaţi pe ecran sunt cei ai cuiva care aude şi înţelege.

Nebunia suprarealistă a subiectelor ar trebui să schimonosească masca bătrână îndreptată către televizor. Iată un frumos ogar, numai curbe de rasă, al cărui stăpân, ca să-şi amuze invitaţii, îl lasă să guste o farfurie de caviar. Nu, trăsăturile rămân impasibile. Ca să îndepărteze norii în timpul festivităţilor, primăria a cheltuit un milion de dolari... Masca rămâne ţeapănă. Cancelarul Schröder, la braţul lui Putin, inaugurează Salonul de Chihlimbar la palatul din Peterhof, oraşul cândva ras de pe faţa pământului de nazişti. Şutov trage cu ochiul, să vadă dacă masca arată măcar o urmă de amărăciune sau de ranchiună. Nimic. „Femeile, zice doamna Putin, trebuie să se îmbrace la un croitor personal.” Un vechi tramvai care, pe vremea blocadei Leningradului, transporta morţii... Privirea bătrânului se ascute, ca şi cum ar vedea dincolo de ce pot distinge spectatorii de azi.

Secvenţe de carnaval. Un film erotic. CNN: Bush coboară din elicopter. O emisiune consacrată tricentenarului, un supravieţuitor al blocadei îşi aminteşte de raţia zilnică: o sută douăzeci şi cinci de grame de pâine. Un popă povesteşte cum, în cele mai rele zile ale asediului, o procesiune a făcut de trei ori înconjurul oraşului purtând icoana Maicii Domnului din Kazan şi Leningradul nu a căzut...

O uşoară încruntare se adaugă măştii. Şutov pare să intre în comunicare cu mutul.

Un meci de fotbal. Pachebotul *Silver Whisper*, nouă apartamente prezidenţiale. Două rockeriţe aşezate una peste alta. La teatrul Mariinski, soprana Renée Fleming interpretează rolul Tatianei din *Evgheni Oneghin*...

Masca freamătă şi se închide îndată, se depărtează în singurătatea sa. Show-ul continuă. Doamnele în crinolină traversează sălile Ermitajului. Un foc de artificii la Peterhof. Putin îi strânge mâna lui Paul McCartney (cântăreţul s-a produs în Piaţa Roşie): „Cântecele tale, Paul, au fost mereu pentru mine o gură de libertate...”

„Absurdul îşi atinge limitele”, se gândeşte Şutov. Dă iar peste emisiunea ce relatează viaţa nou-îmbogăţiţilor şi nu se mai oboseşte să schimbe postul. Cei doi jurnalişti vizitează o

casă-prototip dintr-un complex aflat în construcţie, în apropiere de Sankt Petersburg. „Înaltă securitate”, „înalt standing”, „materiale de înaltă calitate”... Limbajul trădează comica escaladă socială, mai sus, mereu mai sus, către cel mai bun loc sub soare.

Şutov începe să picotească. Paradisul acesta închis muritorilor de rând nu-l revoltă precum câinii care ling caviar. Vile doldora de electronică, la urma urmei, şi bogaţii trebuie să locuiască undeva. Fiecare locuinţă va purta un nume, va fi un „Excelsior”, un „Capitoliu”... Cei doi jurnalişti ies din „Buckingham” şi încep să descrie frumuseţile grădinii în stil englezesc... „Şi în sere, veţi putea recolta ananaşi şi guave...”

— Exact în locul ăsta ne-am luptat pe viaţă şi pe moarte. Pentru patria-mamă, cum se spunea pe-atunci...

Şutov tresare, fraza e prea insolită ca să fi ieşit din gura unuia dintre jurnalişti. De altfel, aceştia continuă să laude meritele grădinilor. Îl priveşte pe bătrân. Aceeaşi mască, aceiaşi ochi liniştiţi. Deodată, buzele i se mişcă:

— Da, acolo, râul acela, Lukta, trebuia trecut în bătaia gloanţelor...

Şutov tace, repetând în minte ceea ce a auzit: „ ...ne-am luptat pentru patria-mamă”. Cuvintele au răsunat fără emfază, chiar cu o undă de ironie care ţinea cont de naivitatea acestei expresii consacrate. Dar ultimele cuvinte, cele pe care le-a văzut născându-se pe buzele bătrânului, erau neutre, numele unui râu, un fapt topografic. Şutov îşi drege glasul şi vorbeşte de parcă el ar fi cel care şi-a recăpătat vocea:

— Iertaţi-mă... Credeam... De fapt, mi s-a spus că nu puteţi... Bătrânul întoarce capul, îşi schimbă poziţia ca să-l vadă mai bine pe Şutov. Da, mi s-a spus că sunteţi... mut, că v-aţi pierdut graiul...

Bătrânul zâmbeşte.

— Vedeţi foarte bine că nu.

— Dar atunci de ce... de ce nu vorbiţi cu nimeni?

— Despre ce să vorbesc?

— Nu ştiu... Despre viaţă... Despre viaţa asta nouă.

Şi de asta!

Pe ecran se vede un coteţ anexat vilei-prototip, jurnalistul explică sistemul de aer condiţionat al acestuia, un ogar mare şi alb se freacă de piciorul lui.

— Şi ce-ar fi de zis despre asta? De-acum totul e limpede.

Tace şi pe Şutov îl cuprinde o teamă necugetată: dacă bătrânul se va cufunda într-o muţenie definitivă? Emisiunea arată nişte muncitori care taie un copac: vaierul ascuţit al trunchiului, zarva crengilor.

— Da, aici ne-am luptat. Fără ajutorul icoanelor, de altfel... Să facem cunoştinţă. Volski, Gheorghi Lvovici.

III

Pe 21 iunie, la cafenea Nordul, foarte apreciată de cetăţenii Leningradului, Volski trăi, fără să ştie, ultimele ore ale fostei lui vieţi, ultima zi de pace. O clipă dulce, care se condensă în gustul unei ceşti de ciocolată.

O tânără brunetă se alăturase grupului său de prieteni, studenţi, ca şi el, la Conservator. Mânca o prăjitură, un pic de frişcă îi rămase pe buze, o mustaţă care făcu pe toată lumea să râdă... Volski îi vorbi, conversaţia lor se desprinse de vacarmul din sală. Descoperiră că locuiau în acelaşi cartier şi el îi spuse cu o plăcere vie: „Lumea e mică şi totuşi nu ne-am mai întâlnit...” Mulţumită acestor cuvinte simple, înţelese, cu o forţă nouă, ce ajunsese. Dintr-un provincial fără un ban, se transformase într-un tânăr cântăreţ care vorbea de la egal la egal cu o fată de familie bună din Leningrad. Îşi promiseră că se vor revedea şi de aici se născu speranţa unei zile luminoase şi apropiate.

În acel moment gustul de ciocolată exprimă sensul destinului la care visa. Fiu de ţăran, reuşise să obţină recunoaşterea talentului său, nu fără câteva scrâşnete de dinţi, să fie acceptat, având drept singură armă vocea sa. Viitorul lui semăna cu o uvertură de operă, se închipuia adesea la teatrul Kirov, în *Rigoletto* sau în *Boris Godunov*.

Din copilărie, păstra amintirea mâinilor mamei şi tatei, a palmelor pline de zbârcituri în care se depunea pământul. Mutarea la Leningrad îl smulsese din gravitaţia originilor, eliberându-i paşii de noroiul drumurilor, lăsându-l să alerge, să fugă... Va trăi în imponderabilitatea cântului, îşi spunea. Aşa cum alţii trăiau în greutatea aspră a muncii. Îşi împingea îngâmfarea până la a justifica această distribuţie, declarându-se câştigător. Acest învingător va intra în complicitate cu oraşul cel mai orgolios al Rusiei, va fi aclamat de femei frumoase, ai căror ochi vor străluci în întunericul lojilor de teatru.

Aceste gânduri se amestecau, în seara aceea, cu transparenţa amurgului târziu, cu râsetele prietenilor în sala mare a cafenelei, cu gustul ciocolatei pe care o sorbea cu înghiţituri mici.

A doua zi, megafonul agăţat de un stâlp, în faţa cafenelei

Nordul, anunţa începutul războiului. Ca mii de alte megafoane, de la Marea Neagră la Pacific.

În septembrie, pe aceeaşi stradă, văzu o clădire a cărei faţadă fusese smulsă de bombe. Interiorul apartamentelor, aproape intact, surprindea mai mult decât casele distruse, deja numeroase în oraşul asediat. În fundul unei încăperi de la primul etaj, Volski zări un corp, fixitatea unei priviri... Se grăbi să-şi amintească seara de 21 iunie, gustul de ciocolată.

Amintirea reveni într-o dimineaţă de octombrie: o femeie alunecă malul îngheţat al Nevei şi el se repezi să o ajute, prinzând găleata pe care încerca s-o umple. În locuinţe, apa era tăiată de săptămâni întregi, dar abia în acel moment deveni conştient de ciudăţenia situaţiei. O metropolă modernă, unde oamenii beau un lichid tulbure pe care îl scot din fluviu. O ceaşcă de ciocolată caldă, îşi aminti el din nou.

Se mai gândi la asta şi în seara în care, la intrarea în imobilul său, auzi o voce de copil, un plânset ce aducea cu geamăt de beţiv. Urca scările pe bâjbâite, obişnuit să trăiască fără electricitate, iar geamătul se apropia, articulându-se în cuvinte, apoi încetă dintr-odată. Aprinse un chibrit (o comoară inestimabilă) şi văzu, la picioarele sale, un cap de bătrân pe un trup slab de băieţel. Flacăra se stinse, strigă la uşa unui apartament. Se auzi un foşnet, dar nicio voce. „Stai puţin, îi zise băiatului nevăzut în întuneric, mă întorc, o să-ţi dau de mâncare...” Aduse hrana obişnuită din oraşul sub asediu: coltucul de pâine, făcut pe jumătate din paie. O scândură de podea, aprinsă pe post de torţă, îi lumină drumul. Copilul nu mai era acolo. Uşa unui apartament rămăsese deschisă. Volski strigă, băgând şi capul, dar nu îndrăzni să se aventureze în cavernele reci ale încăperilor...

Urcând la el, înghiţi pâinea ca şi cum cineva ar fi vrut să i-o ia. Apoi stătu o vreme pe întuneric, imaginându-şi copilul într-un labirint de încăperi în care puteai să dai oricând peste un cadavru. Înţelese atunci că nu foamea îl făcea să revină asupra serii de 21 iunie şi a ceştii de ciocolată. Nu, era groaza de-a vedea cum agonia oraşului devine o viaţă obişnuită. Şi că aluneca rapid într-un mod de existenţă în care puteai să adormi fără să-ţi pese de un copil înfometat care murea în apartamentul vecin...

Suflă cu furie în jarul de pe fundul unui lighean transformat în sobă, aruncă în el câteva scânduri smulse din podea. Închise ochii. Valul călduţ avea gustul unei seri de vară... Cafeneaua Nordul, râsetele prietenilor adunaţi acolo după repetiţie. Unul dintre ei se amuză vocalizând tot ce spun, ca într-o arie de operă. O fată îşi face o mustaţă muşcând dintr-o prăjitură, roşeşte, iar Volski, observând că e frumoasă, roşeşte şi el. În mijlocul râsetelor, îi află numele: Mila.

Se trezi auzind nota ascuţită a unei coarde. Sunetul venea de pe holul apartamentului comunitar, din încăperea ocupată de un cuplu de bătrâni. Vecinii aceştia nu se mai dădeau jos din pat şi, când aveau nevoie de ajutor, unul dintre ei ciupea coardele unei vechi viori... Apucă bidonul de apă care se încălzea pe sobă, sunetele îl îndrumară prin întuneric. Îşi spuse că trebuia să găsească copilul şi să-l ducă lângă bătrâni, mai aproape de sunetele care îl puteau salva.

A doua zi dimineaţă, consultând termometrul atârnat la geam (minus douăzeci şi şapte), regăsi în el un ecou de fericire: un patinoar, siluete rapide, un difuzor revărsând valsuri şi tangouri... Acum, micşorarea capilarului roşu nu mai însemna decât un lucru: fixitatea progresivă a corpurilor.

Dimineaţa aceea marcă istoria oraşului asediat. Raţia de pâine se reduse la o sută douăzeci şi cinci de grame de persoană. Cu o săptămână înainte, depozitele de rezerve alimentare fuseseră bombardate şi incendiul mistui hrana pe o lună pentru două milioane de locuitori. Cuvântul „blocadă” sunase atunci ca o sentinţă de moarte: ştreangul încercuirii, nicio legătură cu exteriorul, nicio speranţă de supravieţuire. O felie de pâine pe zi, epuizarea, nemişcarea, neantul. Cei care puteau prinde posturile de radio occidentale aflară hotărârea lui Hitler: oraşul, în curând ocupat, nu va fi golit de locuitori, aceştia vor rămâne pe loc, rupţi de lume, fără hrană, fără apă, fără îngrijiri medicale şi, la sfârşitul anului, armata Reichului va proceda la „lucrări de întreţinere sanitară”, adică distrugerea a două milioane de cadavre. Locuitorii Leningradului îşi ziceau că proiectul lui Hitler era pe cale să fie realizat.

Volski îşi mâncă raţia de pâine între două raiduri de bombardiere. Împreună cu alţi trei tineri, tocmai cercetase acoperişurile mai multor clădiri, de unde adunaseră bombele

incendiare, neutralizându-le cu nişte imenşi cleşti de oţel. Când liniştea se aşternu din nou, se aşeză în spatele unei lucarne, la adăpost de vânt, îşi scoase pâinea şi o mestecă îndelung, păcălind foamea. Privirea lui recunoştea traseul principalelor bulevarde, turla Catedralei Sfinţii Petru şi Pavel şi pe cea a Amiralităţii. Pe promontoriul insulei Vasilievski, vizavi de Palatul de Iarnă, bateriile apărării antiaeriene îşi îndreptau către cer tunurile lungi. Unele monumente erau ascunse sub cofraje de scânduri care le protejau de obuze. Neva se întindea într-o vastă câmpie înzăpezită. Ziua era limpede, albastră, mai frumoasă ca niciodată mulţumită absenţei mulţimii şi vehiculelor. „Un giulgiu magnific”, se gândi Volski. Da, un cimitir infinit de case în care, zi de zi, mii de inimi încetau să mai bată. Nu era posibilă o altă viaţă.

Viitorul la care visa îi defila în gând, ca un joc teatral accelerat: fluturări de lumini, arii de operă intonate pe ritmurile refrenelor de varietăţi, aplauze frenetice... Toate astea erau încă incredibil de apropiate. Şi deja zadarnice, derizorii.

Se duse să li se alăture tovarăşilor săi, care mergeau pe acoperiş. Mişcări reţinute, gesturi domoale. S-ar fi putut crede că încetineala era din cauza fricii de-a aluneca. Nu, aşa înaintau oamenii care se hrăneau cu o sută douăzeci şi cinci de grame de pâine. Prin frig, prin zilele care anunţau toate sfârşitul. Prin această singură viaţă care le mai rămânea şi care semăna prea bine cu moartea... Unul câte unul, coborâră în pod, apoi, pe o scară de fier, la ultimul etaj al unei clădiri. În pragul unui apartament stătea o femeie cu un copil în braţe. Îi salută cu un zâmbet vlăguit... Volski a fost uimit de simplitatea alegerilor impuse de război: dacă nu ar fi reuşit să stingă incendiul, această mamă şi copilul ei ar fi murit. Poate că supravieţuirea lor nu va dura, ameninţată de noi bombe, de foame, de căderea capilarului roşu al termometrului. Şi totuşi, pentru amânarea aceasta merita să-ţi rişti viaţa. Da, pentru zâmbetul obosit al femeii, pentru răsuflarea liniştită a copilului, trebuia să uite de tânărul care, într-o seară de iunie, îşi bea ciocolata şi se simţea, cu îngâmfare, învingător.

De la începutul blocadei, nu se gândise niciodată că o viaţă salvată cu preţul propriei vieţi ar putea să fie destinul său.

Într-o dimineaţă de noiembrie, intimitatea dintre viaţă şi

moarte ajunse să-i impregneze până şi respiraţia. În ultimele două zile nu mai avusese puterea să părăsească apartamentul. La prima încercare de-a merge să-şi ia cele o sută douăzeci şi cinci de grame de pâine, căzuse pe scară, rămăsese inconştient câteva clipe, apoi îi luase o oră să se întoarcă în camera sa, unde, mulţumită focului, trupul nu i se cufunda în nemişcarea ce domnea pe străzi.

Începu să exploreze ultima regiune dinainte de neant. Îşi imaginase mereu foamea ca pe o tortură eviscerantă, de neostoit. Aşa şi era, atâta timp cât aveai puterea să o simţi. Apoi chinul lua sfârşit, în lipsa schingiuitului, devenit o umbră pentru care şi o înghiţitură de apă era un efort penibil de digestie. Frigul le aducea şi el suferinţă celor ce se agăţau de viaţă, dar adormea durerea celor care, prostraţi, îşi aşteptau sfârşitul. De altfel, slăbiciunea părea exterioară corpului. Lumea era cea care se schimba, obiectele deveneau prea grele (bidonul în care se încălzea apa cântărea acum o tonă), distanţele se lungeau (cu trei zile în urmă reuşise să ajungă la brutărie: o adevărată expediţie polară).

Mintea îi rămăsese limpede, în ciuda înfrângerii trupului. Concepea posibilitatea de-a nu mai fi în viaţă a doua zi, stranietatea faptului că aborda această idee cu un asemenea calm şi chiar cochetăria care ar fi fost viziunea morţii sale, dacă nu s-ar fi aflat cu adevărat în pragul morţii.

Da, creierul îi funcţiona fără greşeală. Şi totuşi, nu mintea, ci altceva îi porunci, într-o seară, să se smulgă din amorţeală şi să întreprindă o traversare a apartamentului plin de o noapte îngheţată. La capătul celălalt al întunericului, coardele unei viori tremurau sub o mână.

Cei doi soţi bătrâni erau lungiţi în patul care semăna cu un cort ai cărui pereţi, făcuţi din pături şi haine amestecate, s-ar fi prăbuşit peste ei. În soba micuţă nu era foc, doar lumina unei lumânări pe jumătate topite.

„Bărbatul meu a murit...V-aţi pierdut cunoştinţa”, murmură bătrâna şi lui Volski îi luă ceva timp să-şi dea seama că cele două propoziţii nu fuseseră spuse în acelaşi moment. Leşinase, femeia se ridicase ca să-i pună pe faţă o cârpă umedă şi, revenindu-şi, îi auzise vocea („V-aţi pierdut cunoştinţa...”). Vru să-i explice că nu vestea morţii îl pusese la pământ ca într-o piesă de teatru proastă. Ea îl asigură că nu se gândise la asta, îl

ajută să se aşeze într-un fotoliu. Nu mai aveau putere să vorbească, tăcerea lor deveni un priveghi în care se înţelegeau fără cuvinte.

Înţelegeau că moartea încetase să mai surprindă, prea obişnuită în oraşul în agonie. Apartamentele locuite de cadavre erau numeroase, trupurile erau depuse în mijlocul străzii, iar viii erau despărţiţi de morţi printr-o graniţă foarte subţire. Volski îşi amintea de un trecător care, într-o zi, la intrarea pe Podul Palatului, se oprise lângă un bărbat întins în zăpadă şi, dintr-odată, se prăbuşise şi el, alăturându-i-se dincolo de frontieră. „Era cât pe ce să fac şi eu la fel adineauri”, se gândi aruncând o privire spre trupul bătrânului.

Moartea fusese mereu însoţită, în mintea sa, de un complicat joc de-a v-aţi ascunselea, o pendulare între promisiuni balsamice, cinism, teamă. Regăsea acelaşi joc în cărţi: o plasă de subterfugii care ascund moartea, o deghizează sub minciuni...

Femeia întinse braţul, îndreptă lumânarea. În lumina flăcării, mâna descărnată îi era transparentă, până la desenul vaselor de sânge. Degete de gheaţă. Umbra gestului său trecu peste chipul bătrânului, ca o mângâiere, şi păru să-l însufleţească cu o scânteie de viaţă. Probabil că observă şi ea acest lucru, căci zâmbi închizând ochii şi strânse mâna soţului ei.

Lui Volski, tot ceea ce ştia despre moarte i se păru dintr-odată fals. Clipa pe care o împărtăşea cu fiinţele acestea bătrâne palpita de viaţă. O viaţă decantată în simplitatea ultimă a adevărului. Mâinile bătrâne împreunate, zâmbetul femeii, liniştea din privirea ei.

Târziu în noapte, femeia puse pe noptieră o trăistuţă de pânză şi, înaintea văzului, mirosul lui Volski ghici pâinea uscată. „O să putem să mâncăm”, şopti femeia ca şi cum i-ar fi fost teamă să nu tulbure somnul soţului şi apoi adăugă: „Datorită lui...”, cuvinte cărora Volski nu le prinse înţelesul. Pâinea uscată se umfla delicios în gură. Şi mai era încă un gust, pe care limba îl recunoscu cu greu, o bucăţică de zahăr care se topea încet, devenind nu o savoare, ci o viziune, mozaicul mişcător al unei lumi uitate. „Nu trebuie să mâncăm prea mult”, îşi spuneau maşinal, aprobându-se unul pe celălalt. Refrenul cunoscut al tuturor înfometaţilor în faţa abundenţei subite. Prea mult...

Volski privi trăistuţa, calculând timpul cât ar fi rezistat vecina lui cu aceste rezerve...

„Da, datorită lui”, repetă ea. O scrisoare lăsată de soţ îi dezvăluia existenţa acestui sac ascuns în spatele cărţilor care nu fuseseră încă arse în sobă. De săptămâni, bărbatul păstra o parte din raţia sa, ştiind că, dintre el însuşi şi soţia sa, trebuia să-l aleagă pe supravieţuitor...

Volski auzise deja de cei care, în Leningradul asediat, se lăsau să moară ca să salveze pe cineva apropiat, de obicei o mamă ce se sacrifica pentru copiii ei. Acum, el însuşi îşi datora viaţa unui bărbat.

Bătrâna tăcu, închise ochii, strângând în mână degetele bărbatului ei. Volski avu din nou senzaţia că acea legătură era indiferentă la dispariţia trupească. Femeia trase adânc aer în piept şi, cu acel surâs amar pe care îl ştia, murmură: „De fapt, şi eu am făcut la fel...” Făcând semn din cap către o mică etajeră, îi arătă o pungă de hârtie din care ieşeau felii de pâine uscată.

Plecă la cimitir în întunericul dens al unei dimineţi de iarnă. Străzile sumbre, golite de circulaţie, te duceau cu gândul la nişte fiorduri îngheţate, din care marea se retrăsese. Trecătorii erau mai numeroşi decât s-ar fi aşteptat. Se desprindeau de întuneric ca pe un negativ. Cei care se duceau la uzină mergeau mai repede şi păreau mai puţin afectaţi, remarcă Volski, neştiind dacă impresia de energie se datora unui surplus de pâine sau tăriei de caracter. Mai des decât muncitorii treceau femei încovoiate, trăgând sănii încărcate cu găleţi, când goale, când umplute cu apă din Neva. Umbletul lor nu era diferit de împleticirea celor care, precum Volski, cărau câte un mort.

Folosise o uşă de dulap, o scândură lată de jumătate de metru, ca să ducă trupul bătrânului. Puţini erau cei care reuşeau să găsească un coşciug. Cei mai mulţi îşi îngropau apropiaţii în giulgiuri făcute din perdele sau feţe de masă.

După trei sau patru răscruci, nu mai trebuia să schimbi strada ca să ajungi la cimitir şi toată lumea mergea în aceeaşi direcţie. Volski înota prin zăpadă, aproape de două femei a căror povară era aşezată pe un dreptunghi de tablă. La o curbă, se opriră şi una dintre ele o strânse pe cealaltă în braţe, înainte s-o părăsească. O ajutase o bucată de drum, iar acum trebuia să meargă să muncească, se gândi Volski. Cea care rămase

singură cu atelajul ei înaintă mai încet şi în curând era pe punctul de-a o depăşi. Atunci îşi dădu seama de greşeala sa. Ceea ce luase drept o bucată de tablă era, de fapt, un tablou mare... Uimitor? „Da şi nu”, îşi zise, imaginându-şi dezorientarea, graba, imposibilitatea de-a găsi rapid o sanie... Cel care, învelit într-o bucată de stofă, se odihnea în mijlocul ramei nu părea greu, pânza nu era prea deformată. Dar să faci să alunece un asemenea dreptunghi cerea multe eforturi: colţurile tabloului se afundau în zăpadă, trupul se mişca, stând să cadă...

Mai mult cu un gest decât cu vorbe, Volski îşi oferi ajutorul, iar femeia acceptă printr-o simplă înclinare a capului. Cu o mână, trăgea acum şi povara ei. Negrul cerului se preschimbă într-un violet limpede, îngheţat. Se vedeau mai bine întinderea străzii şi fuioarele albe ale răsuflărilor deasupra trecătorilor.

Zgomotul avioanelor izbucni pe când traversau o piaţă mare şi pustie. „Cele mai rele”, îşi zise Volski auzind şuieratul aparatelor Stuka, ce bombardau în picaj. Zguduiturile exploziilor răsunară în tălpile picioarelor şi zarva dădu decorului oraşului mort un volum sonor, schimbător. Din strada vecină urca un nor gros, răsucindu-se în jurul lui însuşi. Oamenii îşi părăsiră morţii şi se repeziră către intrările clădirilor. Volski şi femeia pe care o ajuta se treziră întinşi lângă un zid, în spatele troienelor. Ea era lungită pe-o parte, cu faţa ascunsă sub braţele îndoite. Fără să ştie nimic despre ea, nici măcar dacă era tânără sau bătrână, Volski se simţi cuprins de o uriaşă milă pentru corpul aruncat în mijlocul zăpezii murdare. O singură schijă şi necunoscuta putea să rămână acolo, o rămăşiţă omenească inutilă. Simţi nevoia să se ridice, ca să se pună între această viaţă şi grindina de metal care ciuruia strada.

După un sfert de oră, îşi reluară drumul şi Volski putu în sfârşit să vadă chipul celei lângă care mergea. Era tânără, dar trăsăturile roase de foame o făceau fără vârstă, aproape fără personalitate. Ca toate femeile din oraşul asediat. Ochii măriţi, afundaţi în orbite, liniile descărnate ale obrajilor lăsând să se vadă geometria maxilarelor şi a craniului.

Când se opriră, gâfâind, să mănânce pâine uscată, Volski vorbi, vrând să mai uşureze din greutatea înaintării lor funebre.

— Niciodată n-aş fi crezut că vecinul meu va călători într-un asemenea atelaj. E trist... Al dumneavoastră nu e mai bine

instalat... Cine e mortul?

— E mama mea.

Rămaseră nemişcaţi, faţă în faţă, muţi, evitând cea mai mică expresie a feţei, dejucând urcarea lacrimilor. Erau minus treizeci de grade în dimineaţa aceea, nu era momentul să plângi.

Tânăra se mişcă prima, se aplecă, apucă funia poverii sale.

— M-am schimbat mai mult ca tine... Nu m-ai recunoscut, murmură ea.

Volski crezu că nu a auzit bine, mirat de faptul că îl tutuia, dar mai ales de iuţeala cu care vocea feminină îi redevenea familiară. De văzut, vedea totuşi o necunoscută.

— Ne-am mai întâlnit?

Tânăra ridică puţin şalul gros care îi ascundea fruntea.

— Da, sunt cea care nu ştie cum se mănâncă prăjiturile, iar tu adori ciocolata caldă.

Se opri, uluit, privi trăsăturile descărnate, ochii imenşi în mijlocul cearcănelor negre... Mila!

Într-o seară, la începutul lui decembrie, Leningradul scăpă cuvintelor care, până nu de mult, ajutau la imaginea agoniei sale glaciale. Se spunea „război”, „blocadă”, „foamete” şi totul părea logic. Până în ziua în care, în Piaţa celor Cinci Colţuri, Volski şi Mila văzură întinderea de gheaţă. Nişte conducte explodaseră, lăsând în urmă o vastă oglindă umplută de cerul violet şi de faţadele întunecate. Înaintau pas cu pas, trăgându-şi sufletul la fiecare cinci minute. Ajungând în piaţă, se opriră uimiţi. Un oraş necunoscut se descoperea privirilor în oglinda întinsă la picioarele lor. La marginea acestui abis stătea aşezată o fată, o statuie acoperită de chiciură. Cuvintele reuşiră, de bine, de rău, să reconstituie ce se întâmplase: o locuitoare încercase să scoată apă şi se prăbuşise, secerată de epuizare. Dar ecoul cuvintelor se spărgea de oraşul inversat, de zâmbetul ce se zărea pe chipul ţeapăn al fetei.

...Cu o zi înainte, o ajutaseră pe vecina lui Volski să părăsească oraşul. Această infimă şansă de plecare apăruse graţie camioanelor care se aventurau pe carapacea de gheaţă a lacului Ladoga. Locuitorii Leningradului nu numeau încă această cale „drumul vieţii”, dar sute de persoane fugeau astfel din oraş, binecuvântând frigul ce împietrea valurile, frigul acela care îi ucidea pe cei ce rămâneau... Plecarea era ultimul sens de care te mai puteai agăţa în oraşul mort. Războiul, asediul, camioanele care duceau copiii şi bătrânii către supravieţuire. Cuvintele şi gesturile se înlănţuiau încă într-un simulacru de logică...

Amurgul din Piaţa celor Cinci Colţuri răsturna lumea pe suprafaţa violetă a gheţii – vertijul clădirilor, al felinarelor, al stelelor care se îngrămădeau sub pământ. Şi, la marginea apei îngheţate, o fată aşezată zâmbea din adâncul propriei morţi.

Nu mai vorbiră. Cuvintele nu mai aveau legătură cu ceea ce trăiau. Ar fi trebuit să le spună „case” blocurilor de piatră ce adăposteau cadavre. Şi „locuitori” acelor schiţe umane vagi, ascuţite. Iar „hrană” însemna pielea fiartă, lipiciul tapetului diluat în apă.

Pentru a apăra ultimele scântei de viaţă, mii de femei

scheletice se agitau dinaintea benzilor de producţie ale uzinelor de armament, aliniind obuze, valuri sonore de gloanţe. Pe câmpiile îngheţate din jurul oraşului, bărbaţi cu feţele săpate de degerături aruncau tot acest oţel asupra altor oameni care, cu o încăpăţânare dementă, voiau să cucerească imensul cimitir în care se transformase Leningradul. În fiecare noapte, camioanele porneau pe banchiza lacului, încercând să păcălească bombardierele care se dezlănţuiau asupra acestor ţinte mobile din mijlocul zăpezilor. Adesea, încărcătura umană dispărea în găurile căscate de bombe. La întoarcere, camioanele scăpate aduceau pâine, ca să ai ce să tai în felii de o sută douăzeci şi cinci de grame, relansând, pentru câteva zile, această viaţă pentru care nu mai existau cuvinte.

Şi deasupra lumii fantomatice se ridica soarele mov al marilor geruri, un disc mat ce se arăta doar pentru scurt timp şi care părea o planetă necunoscută.

Totul părea că se întâmplă după dispariţia lor. În această viaţă de după moarte, în adâncul labirinturilor de piatră mureau fiinţe unice, amestecate în amalgamul de trupuri descărnate, în nebunia ultimelor tresăriri de speranţă, în febra amintirilor, în timp ce alte fiinţe, cu ceva mai multă vitejie, tăiau bucăţi de metal cu care oamenii cu faţa arsă de ger îi ucideau pe cei ce veniseră în zăpezile astea ca să moară.

Aşa vedeau, de-acum, lumea Volski şi Mila, cu o privire venită de foarte departe. O privire aproape dumnezeiască, atât de detaşată era, şi totuşi dureros de omenească, pentru că fiecare se temea de moartea celuilalt.

În seara în care văzură oraşul răsturnat, teama aceasta avea ochi care îi pândeau din întuneric. Se întorseseră acasă şi încercaseră să aprindă focul, dar nu izbutiseră. Mâinile lor, dezarticulate de slăbiciune, nu mai reuşeau să rupă scândura din podea. Cineva îi privea din întunecime, cu o grimasă de dispreţ, ca un vânător urmărind vânatul ce i se zbate la picioare...

Volski se smulse acelei priviri, apucă un teanc de foi de hârtie, le mototoli una câte una şi umplu soba cu ele. Toate cărţile arseseră deja, mai rămâneau partiturile şi un livret de operă pe care îl învăţau pe vremuri la Conservator. Focul se înteţi, îşi întinseră mâinile, îşi frecară degetele, reuşiră să

descleieze zece scânduri.

De pe foile carbonizate dispăreau unduiri de muzică, voci. Teama cedă în faţa unui sentiment necunoscut: moartea era poate naşterea acelor ecouri ce se revărsau din paginile arse. Certitudinea că se aflau altundeva decât în trupurile lor înfometate nu avea nimic triumfător. Pur şi simplu, fără să trebuiască să o spună, ştiau că aşa stăteau lucrurile.

A doua zi, această credinţă le dădu puterea să meargă până în locul unde se întâlniseră pe 21 iunie... Cafeneaua Nordul era închisă, strada barată cu blocuri de beton, intrările în case transformate în cuiburi de mitralieră. Oraşul se pregătea să primească asaltul final al duşmanului. Interiorul cafenelei nu se schimbase prea mult. Aceeaşi tejghea placată cu bronz, aceleaşi oglinzi şi, acolo, sub un mare mozaic mural, masa „lor”... Da, o masă într-o sală goală şi poleită de soare, o linişte fără sfârşit. Şi, oglindite în vitrină, două chipuri: cu oasele craniului ieşite în afară. Aşadar, aceasta era moartea.

Ştiau că se depărtaseră prea mult de casă şi coaja mâncată de dimineaţă nu va ajunge pentru întoarcere. Străzile erau presărate cu trupuri îngheţate, unele învelite în giulgiuri improvizate, altele, aşezate sau întinse, păstrându-şi poza poruncită de cădere. Mergeau încet, fără să simtă vreo emoţie la vederea morţilor, nici la ideea, vagă şi nedureroasă, de-a cădea, de-a înţepeni. La un moment dat, Volski observă că bărbia Milei se albise, ca şi când ar fi fost pudrată, semn precursor al degerăturii. Încercă să frece urma, dar degetele amorţite nu-l ascultau. Atunci îşi desfăcu haina, îndemnând femeia să-şi ascundă chipul îngheţat la pieptul său. Rămaseră înlănţuiţi în mijlocul străzii, în amurgul vegheat de morţi. Era prima lor îmbrăţişare.

Întorcându-se către Neva, zăriră o coadă lungă în faţa unei clădiri. Instinctul lor de înfometaţi făcu legătura: o mulţime, tichete de raţie, o felie de pâine. Totuşi coada avea un aer insolit. Oamenii intrau pe uşă, dar nimeni nu mai ieşea, ca şi cum s-ar fi hotărât să-şi mănânce raţia pe loc, la adăpost de vântul glacial al Balticii. Apropiindu-se, Volski şi Mila descoperiră cu stupoare că era vorba de un teatru şi că toţi oamenii aceia muţi de epuizare veniseră să vadă un spectacol. Afişul Comediei Muzicale anunţa o operetă: *Cei Trei Muschetari*...

Fără să se sfătuiască înainte, se îndreptară către intrarea artiştilor. Un bătrân cu o lumânare în mână, care te ducea cu gândul la un personaj din Cehov, îi primi şi îi îndrumă spre biroul directorului. Acesta tocmai spărgea nişte lemne, umplând o sobă de fier pe care se încălzea o oală. Ridică spre ei chipul emaciat şi zâmbetul îi întinse pielea de pe colţurile pometilor. Ochii săi păreau fixaţi pe o vedenie înspăimântătoare. Volski îi vorbi de Conservator, întrebă dacă puteau fi utili...

Deodată, bărbatul îl dădu la o parte şi, cu un elan brusc, avu timp să o prindă pe Mila, care tocmai îşi pierduse cunoştinţa. Când îşi reveni, directorul murmură cu acelaşi zâmbet care nu îi schimba cu nimic expresia ochilor. „Altădată, actorii erau antrenaţi să prindă eroinele care leşinau...” Îi invită să bea un castron cu supă, de fapt apă caldă în care pluteau câteva tărâţe.

Cererea le-a fost acceptată cu nişte cuvinte pe care Volski le va ţine minte toată viaţa: „Avem nevoie de voci”. Întâlni privirea Milei. Vocea era tot ce le mai rămăsese.

Teatrul era întreaga lor viaţă. Ajutau la instalarea decorurilor, le dădeau o mână de ajutor costumierilor, pregăteau masa pentru cântăreţi şi instrumentişti. Şi seara, jucau. Volski se gândea că, angajând atâţia figuranţi, directorul încerca să le uşureze munca. Dar după câteva reprezentaţii, înţelese că era, de fapt, din cauza dispariţiilor dese ale actorilor. Participând la spectacol, figuranţii învăţau rolurile şi puteau, la nevoie, să-i înlocuiască pe cei care nu mai veneau.

Volski şi Mila ştiau deja pe dinafară opereta *Cei Trei Muschetari*, compusă de un oarecare Louis Varney, al cărei libret fusese modificat serios de un autor rus. Piesa nu mai avea prea multe în comun cu romanul lui Dumas. Cu excepţia muschetarilor, bineînţeles. Întorcându-se acasă, aprindeau focul, repetau ariile şi uneori se apucau să râdă: cuvintele „soarele fierbinte al Sudului" ieşeau din gura lui Volski împreună cu un abur gros... Cel mai greu era actul întâi. Din cauza „soarelui fierbinte", Marie, iubita lui d'Artagnan, dârdâia în rochia de satin.

Toată lumea se zbătea pentru ca spectacolele să aibă loc ca înainte. Şi totul era, bineînţeles, foarte diferit. Se juca la lumina lumânărilor, într-o sală unde erau minus zece grade. Adesea, piesa era întreruptă de o sirenă de alarmă. Spectatorii coborau la subsol, cei care nu mai aveau puterea s-o facă se ghemuiau sub scaune, privind scena golită de zgomotul bombelor... Nu se aplauda. Prea slăbiţi, cu mâinile îngheţate vârâte în mănuşi, spectatorii se înclinau ca să le mulţumească actorilor. Această recunoştinţă tăcută era mai mişcătoare decât ar fi putut fi orice ovaţie.

Într-o seară, chiar înainte de spectacol, unul dintre muschetari se împiedică de pragul lojii şi se prăbuşi, păstrând pe chip un zâmbet de surpriză... Nu era prima moarte la care Volski şi Mila fuseseră martori, aici, la teatru, dar de data asta ei duseră actorul la cimitir. Cunoşteau drumul şi, până acolo, înţeleseră adevărata deosebire dintre spectacolele jucate de ei şi viaţa teatrală dinainte de război. Acum, cei care cântau pe

scenă şi cei care ascultau în sală erau deopotrivă părtaşi la moarte. Iluzia scenică făurită atât de aproape de neant devenea un adevăr suveran.

Acest adevăr era şi mai viu la concertele pe care interpreţii le dădeau pe front. Câmpii îngheţate brăzdate de obuze, podiumuri improvizate pe lăzi de artilerie şi chipurile soldaţilor, cele mai multe sortite să dispară în zilele următoare. Adesea, Volski şi Mila cântau arii din *Cei Trei Muschetari*, „avanpremiera" lor, cum îi ziceau zâmbind.

Nu crezuseră niciodată că linia de apărare era aşa de aproape de Leningrad. Urcaţi pe estradă, vedeau, prin geruială, oscilograma nemişcată a turlelor şi cupolelor. Li se părea atunci că vocile lor se ridică precum un scut fragil între oraş şi poziţiile inamice. Întâlneau privirile soldaţilor, bărbaţi tineri sau bătrâni, unii păstrând o oarecare mândrie, alţii stinşi, goliţi de speranţă. Cântecele vorbeau despre soare şi iubire. În timp ce în priviri sclipea din când în când teribila fraternitate a condamnaţilor. Da, acceptarea morţii, dar şi certitudinea nebunească de-a fi mai mult decât un trup aruncat între bombe.

Cântăreţii erau o pradă uşoară pentru mitraliera unui avion în picaj. Însă aici, pe front, Volski şi Mila îşi mai recăpătară din puteri, împărţind mâncarea cu combatanţii. Într-o seară, la teatru, Volski mărturisi: „Mulţumită popotei lor, aş putea să-l joc pe d'Artagnan de la un capăt la altul..." Îşi aminteau că, la început, trebuiau să se aşeze şi să-şi tragă sufletul după fiecare scenă.

Glumea vorbind de d'Artagnan, neîndrăznind să-şi imagineze că într-o zi ar putea să i se dea măcar un rol secundar. Însă distribuţia nu mai era hotărâtă de regizor, ci de un personaj taciturn, prezent la fiecare spectacol. De bătrâna cu coasa, de care actorii râdeau ca să nu-şi piardă curajul.

Actriţa care o juca pe Marie a fost rănită mortal într-un bombardament, la doi paşi de teatru. Mila trebui să o înlocuiască chiar în aceeaşi seară. În antract, încă gâfâind după ariile îndrăcite, alergă în loja în care actriţa agoniza, înconjurată de cântăreţi şi instrumentişti. Văzând-o pe Mila, şopti:

— În actul al doilea, când fugi cu d'Artagnan, să mergi încet, altfel o să ţi se taie respiraţia. Eu, la început...

Vocea i se întrerupse, ochii ei rămaseră fixaţi pe flacăra

lungă a unei lumânări. Clopotul anunţa intrarea pe scenă.

Două zile mai târziu, Volski jucă rolul lui d'Artagnan. Luă locul unui actor găsit mort într-un apartament cu geamurile sparte.

Spectacolul se desfăşură fără greşeli. Nici măcar alarmele antiaeriene nu-l întrerupseră. Numai Volski ştia că jocul îi atârna doar de un fir. În toiul piesei, rămase fără puteri. Nu căzu, continuă să-şi agite sabia şi să cânte cu avânt. Dar avu loc o dedublare: trupul i se căţăra pe treptele unui castel, vocea i se lansa în vesele melisme şi, foarte departe de acest joc, se auzeau cuvintele cuiva aflat la o distanţă de câţiva ani. În întunericul îngheţat al sălii, vedea spectatorii care se înclinau, cerându-şi iertare că nu mai puteau aplauda. Iar pe scenă cânta o femeie căreia tocmai îi declarase iubire, conform subiectului piesei. Ghicea că sărutul teatral era pentru ea mai mult decât un gest dictat de intrigă. Detaliul ar fi trebuit să-l amuze şi totuşi simţi o durere foarte vie, ce părea să vină dintr-un viitor în care sărutul acesta de operetă va avea un cu totul alt sens... Remarcă de asemenea că actorul care juca rolul lui Porthos transpira cu picături mari.

Această dedublare, în loc să-l distragă, îi permise să meargă până la capăt, până în clipa în care, dându-şi mâinile, actorii înaintară ca să salute publicul. Mila zâmbea emoţionată, cu faţa arzând, Porthos se înclina gâfâind şi mătura podeaua cu pălăria de muschetar, Volski simţea cum îi palpită în gâtlej aria pe care tocmai o cântase. Putea chiar să-şi imagineze valul de aplauze şi frumoşii umeri goi ai spectatoarelor...

Bucuria sa găsi atunci un argument egoist, o sete de admiraţie ce îi amintea de un tânăr care îşi bea ciocolata caldă: nu, trecutul estival trebuia să renască, viaţa, viaţa lui tânără îşi va relua cursul, coşmarul Leningradului înfometat se va risipi, oraşul nu va cădea!

Intră în loja sa, îşi aruncă pălăria cu pene pe un fotoliu, îşi scoase centura cu sabia, îşi dezlipi mustaţa strâmbându-se în oglindă. Şi deodată, în aceeaşi imagine, îl zări pe Porthos. Bărbatul era aşezat într-un colţ, ca un copil pedepsit, cu mâinile strânse între genunchi, cu faţa lucind de sudoare. Volski se pregătea deja să-l bată pe umăr, să-l felicite pentru joc, când apăru Mila şi-i făcu semn să iasă... Noaptea trecută, Porthos reuşise să-şi îmbarce soţia şi copii într-unul din camioanele care

îi evacuau pe puţinii norocoşi din oraşul asediat. Dimineaţă, aflase că întreg convoiul fusese distrus de un bombardament şi că nu existaseră supravieţuitori. Venise la teatru, jucase. Scena era slab luminată, spectatorii nu îi văzuseră lacrimile. Până şi actorii crezuseră că avea febră şi că transpira, în ciuda frigului.

Se întoarseră acasă în tăcere, pe străzile negre unde dădeau adesea peste trupuri îngheţate. În văzduh pluteau, amestecate cu fulgii, foile de hârtie pe care trecătorii le adunau, le citeau, le rupeau. Fiţuici aruncate dintr-un avion german: Moscova fusese ocupată, armata Reichului traversase Volga şi înainta în Urali, fără să întâmpine rezistenţă... Nu trebuia să cedezi ispitei de-a crede aşa ceva nici măcar o clipă, pericolul consta în îndoiala care prindea rădăcini în creier şi începea să dizolve voinţa.

Nu, Moscova nu se putea preda! Se gândiră la Leningrad, îşi amintiră feţele pământii ale soldaţilor care, la doar câţiva kilometri de acolo, se agăţau de o fâşie îngustă de câmpie îngheţată.

— Mi-au spus despre camioanele bombardate seara, înainte de spectacol, murmură Mila. Nu credeam că Porthos va putea să reziste până la capăt...

Se aplecă, culese câteva fiţuici, „pentru foc”, zise ea cu un zâmbet uşor. Porniră din nou. Bărbatul în lacrimi care cântase şi răsese pe scenă deveni pentru ei o dovadă fragilă, dar, în mod ciudat, de netăgăduit: oraşul nu va cădea.

A doua zi de dimineaţă aflară că spectacolele aveau să fie întrerupte, fusese decretată mobilizarea ultimilor bărbaţi care nu se aflau încă pe front.

Iar seara, de-a lungul cheiurilor Nevei, văzură marinari încărcând lăzi negre şi mari pe un remorcher. Volski vru să se apropie, dar un militar îi bară drumul. Se întoarseră şi trecură pe lângă un bătrân, care văzuse şi el cum fusese încărcat remorcherul.

— Am fost şi eu în Marină, le explică el cu jumătate de glas. Acum minează portul. După asta, or să scufunde toate navele de război. Ca să nu lase nimic nemţilor. S-a terminat, oraşul nostru e pierdut.

Timp de câteva zile dădură concerte în apropiere de linia întâi, acolo unde moartea lovea între două cuvinte schimbate în tranşee. Acelaşi vânt, la minus treizeci de grade, care părea să învelească muzica într-un strat de gheaţă, acelaşi tremurat pe care actorii îl ascundeau gesticulând cu bravură. Dar privirile pe care le întâlneau în mulţimea de soldaţi se schimbaseră. Aceşti oameni ştiau de-acum că moartea lor nu va mai apăra pe nimeni. Ca să fie salvată Moscova, a cărei rezistenţă începea să fie înfrântă de germani, va fi jertfit Leningradul. Vechea rivalitate între cele două capitale devenea, în acea iarnă, o alegere fără ieşire.

Cântăreţii nu se mai întorceau la casele lor, dormind într-un cămin de muncitori golit de mobilizare. Din acea mahala era mai uşor de ajuns pe front. De mai multe ori ceruseră arme ca să fie trimişi într-o unitate combatantă. Militarul vârstnic care însoţea trupa repeta, în mod curios, răspunsul pe care-l dăduse într-o zi directorul Comediei Muzicale: „Avem nevoie de vocile voastre...”

O spuse din nou într-o seară, precizând că a doua zi concertul lor se va ţipe într-un loc foarte expus.

— O să cântaţi sub gloanţe, adăugă el, aşa că or să vină cu mine doar voluntarii...

Îi răspunse un val de exclamaţii voios indignate:

— Căpitane, aţi început să vă îndoiţi de muschetarii dumneavoastră?

Un actor se apucă să intoneze aria lui Porthos. „Căpitanul” îi făcu semn să tacă.

— Nu pot să vă spun mai mult, dar condiţiile or să fie foarte dure. Gândiţi-vă bine...

Plecară la sfârşitul nopţii, într-un camion al armatei: paisprezece cântăreţi, zece instrumentişti, nimeni nu lipsi la apel. Drumul nu dură mult (nu mai erau distanţe mari în jurul oraşului asediat) şi locul unde coborâră nu li se păru deosebit de celelalte în care cântau de obicei. Însă de data asta nu se zărea nici ţipenie de om. Stele cu luciri sticloase, o întindere albă ce cobora către un râu îngheţat, ca să urce apoi către creasta

malului opus. Niciun zgomot, în afară de şoaptele lor („căpitanul” le ceruse să nu vorbească tare). Nu erau lăzi, aşa că se instalară pe un careu de zăpadă bătătorită, cântăreţii înainte, instrumentiştii puţin retraşi, toţi cu faţa către râu, ascultând mai mult de un presentiment decât de un ordin. Undeva, dincolo de creastă, părea să se afle un auditoriu misterios...

Militarul trecu printre ei, strânse mâna fiecăruia, îndrugând când un proverb („Toţi suntem datori doar c-o moarte”), când o urare care suna ciudat din partea unui ofiţer: „Haideţi, daţi-i drumul cu Dumnezeu înainte!”. Tonul îi era confuz, dar emoţia, sinceră şi în clipa aceea îşi dădură seama că era vorba de un concert cum nu mai dăduseră până atunci.

— Priveşte, steaua aia e cea care se vede de la fereastra mea...

Doar atât mai avu timp Volski să-i şoptească Milei. Iar ea avu timp doar să ridice privirea...

Câmpia care părea goală se acoperi de puncte. Noaptea, luată pe nepregătite, rămase tăcută câteva secunde, apoi, dintr-odată, izbucni în rafale de împuşcături. Vuietul surd al unui „ura!” se dilată în aer. „Căpitanul” agită braţele, muzica răsună. Cântăreţii acoperiră, cu puterea vocilor, strigătele soldaţilor şi primele focuri de armă.

Cântau *Internaţionala*, fără să se mire de alegerea „căpitanului” (repertoriul lor era mai liric). Printre ei nu prea erau adepţi fervenţi ai comunismului, dar cuvintele care li se desprindeau de pe buze spuneau un adevăr greu de tăgăduit. Un adevăr care venea pe lume de sub ochii lor. Mai întâi a fost albul câmpiei, pătat de siluetele negre ce alergau spre râu. Apoi primele trupuri care cădeau şi, pe creasta malului opus, poziţiile germanilor care se dezvăluiau, rupeau linia troienelor cu ţevile armelor. În sfârşit, în transparenţa frumoasă a dimineţii de iarnă, o lungă dâră roşie lăsată de un soldat care se târa către cântăreţi, ca şi cum ar fi putut să-i apere.

Totul se amestecă pe maluri. Un val de asalt dădea înapoi, decimat, izbindu-se de un nou şir care pornea la atac, alăturându-i-se, înaintând apoi câţiva zeci de metri înainte să cadă sub focul din ce în ce mai precis al germanilor. O altă linie de oameni se ridica deja şi se arunca pe panta îngheţată. Pocnetul focurilor deveni neîncetat, cadenţat de explozii, de

chemările comandanţilor şi de strigătele răniţilor. Mai ales ale unui rănit, care se târa către orchestră scoţând din piept un hârâit sfâşietor şi murdărind zăpada cu propriul sânge.

Cântul dădea anarhiei morţilor un ritm amplu şi grav, care părea să răsune dincolo de câmpul de bătălie. Erau puţini pe scena de zăpadă bătătorită, dar soldaţii aveau impresia că puterea întregii ţări se ridica în spatele lor.

Reluau pentru a treia oară imnul, când Volski observă combatanţii care tocmai atinseseră creasta malului opus. O rafală de mitralieră îi seceră, dar trupurile lor marcară frontiera cea mai înaintată a asaltului. Vedea totul, în ciuda tensiunii cerute de cântec. Pe gheaţa râului, câţiva bărbaţi se agăţau de afetul unui tun, de roţile împotmolite într-un troian. Mişcările le erau în acelaşi timp febrile şi dureros de încete, precum cele ale unui alergător într-un vis urât.

Vedea şi ceea ce noaptea ascunsese: în fundul văii, un sat distrus, acoperişuri carbonizate şi, uimitor de întreagă, casa aceea aflată sub un copac foarte înalt şi rămas ca prin minune în picioare. Capriciul unei zile de război... Un alt capriciu, acel tânăr rănit care, ghemuit aproape de corul lor, îi privea cu ochii plini de lacrimi. Suferinţa logică a masei umane şi, dintr-odată, această suferinţă unică, pe care nicio logică n-o putea justifica.

Asaltul era un act de curaj disperat, mai mult o jertfă de onoare decât o decizie strategică. La o veşnicie după terminarea războiului, Volski va regăsi menţiunea acelei zile de decembrie în două cărţi de istorie. Una va vorbi despre „participarea artiştilor din Leningrad la apărarea oraşului”, fără să citeze pe nimeni. A doua, mult mai recentă, va evoca un „simulacru de contraofensivă conceput de responsabili care încercau să se răscumpere în ochii lui Stalin”. Nici una, nici cealaltă nu vor pomeni nimic despre acel soldat care trasase o dâră de sânge pe zăpadă, nici despre liniştea casei neatinse de sub copac, nici, mai ales, despre acea şuviţă de păr negru care ieşea din şalul Milei şi pe care Volski, cântând, o atingea cu răsuflarea.

Nicio istorie nu va reţine nici lanţul de soldaţi care izbuti să se caţăre pe creastă. Siluetele lor despicară cerul şi se treziră măturate de gloanţe, iar valul următor reuşi să ajungă puţin mai sus. Cântăreţii nu mai ştiau de câte ori intonaseră *Internaţionala*, dar la vederea acelor oameni, cuvintele „lupta cea mare” răsunară cu o nouă îndreptăţire.

Atunci exploziile începură să-i încercuiască. Mai târziu, în armată, Volski va şti să recunoască tirul de mortier, cu traiectoria lui perfidă, pe verticală, ce dă impresia că obuzele cad din cer. Însă în acel moment nu observa decât că focurile se strângeau în jurul lor. O explozie ridică zăpada în spatele orchestrei şi, fără să se întoarcă, ghici după o sincopă în melodie că unul dintre instrumentişti fusese atins. Cântăreţii îşi întăriră vocile, cu o bucurie sălbatică, fericiţi că fuseseră observaţi de duşmani şi că aveau, aşadar, rolul lor în luptă.

Căzu fără să fie rănit. Un cântăreţ din dreapta lui primi o schijă în plină faţă, se prăbuşi şi îl antrenă şi pe el în cădere. Până să se ridice, Volski văzu trupa aşa cum se vedea probabil de pe mal: două rânduri de cântăreţi, un semicerc de instrumentişti şi deja câteva locuri goale lăsate de cei ucişi. Cu toate astea, cântul nu-şi pierduse forţa. Pe creastă, mai multe zeci de soldaţi se băteau de-acum, aruncau grenade, înfigeau mitraliere printre trupurile camarazilor morţi.

Ar fi trebuit să dea înapoi, să fugă la camion. Să se salveze. Nimeni nu se mişcă. Ordinul de retragere ar fi putut să fie dat, dar „căpitanul” lor zăcea pe cărarea ce cobora spre mal... Cântară cu o libertate pe care nu o mai simţiseră până atunci. Dispreţul faţă de moarte făcu să le ţâşnească din copurile descărnate un entuziasm violent. Lacrimi le străluceau pe gene. Volski văzu un cântăreţ care, cu capul plin de sânge, încerca să se ridice, să-şi reia locul. Apoi un talger rostogolindu-se pe panta îngheţată...

Liniştea se abătu asupra sa, lumina se preschimbă în întuneric, din care se auzeau vorbe pe care încerca să le recunoască. Aşadar... Efortul pe care îl făcu îl trezi. În pâsla deasă lăsată în urmă de o explozie, percepu o voce, iar când reuşi să-şi stăpânească din nou văzul, descoperi că era întins alături de alte trupuri şi, foarte aproape de faţa sa, zări ochii Milei, pletele ei negre care nu mai erau acoperite de şal, iar pe fruntea ei, o şuviţă prelungă de sânge. Vorbi, dar nu-şi auzi glasul. Singurele cuvinte audibile erau cele pe care ea le cânta încet. Rolul lui Marie din piesa pe care o jucaseră...

Înainte să-şi piardă iarăşi simţirea, privi îndelung chipul de femeie aplecat asupra lui, un chip scofâlcit de foame şi desfigurat de răni. Trăi atunci, pentru o foarte scurtă clipă, începutul unei vieţi pe care nu ar fi crezut-o cu putinţă în

această lume.

Nu o mai revăzu pe Mila şi nici măcar nu ştia dacă fusese îngrijită la Leningrad sau evacuată, într-o noapte, cu un convoi de camioane. Ieşit din spital în ajun de Anul Nou, se trezi trimis într-o unitate de artilerie, la câţiva kilometri de locul ultimului lor concert. Menghina blocadei mai slăbise puţin, câteva orăşele fuseseră eliberate de duşman şi, într-unul din ele, camarazii lui Volski găsiră un pachet de cartonaşe frumoase, cu legendă în germană, cu bogate caractere gotice. Un ofiţer le citi, scăpă o înjurătură. Erau invitaţii la festivităţile cu ocazia căderii Leningradului. Petrecerea trebuia să aibă loc pe 18 decembrie, la hotelul Astoria... Volski îşi aminti că trupa lor cântase cu două zile înainte de acea dată.

Se simţi mândru că ajutase, cu acel concert, la apărarea oraşului. Înainte să afle că la jumătatea lui decembrie germanii fuseseră învinşi aproape de Moscova şi că asta salvase Leningradul, făcând inutile frumoasele invitaţii cu caractere gotice... Imposibilitatea de a distinge, în război, între greutatea acţiunii colective şi eroismul unuia singur, mişcătoarea imprecizie a acestei ecuaţii, a fost una dintre lecţiile acelor patru ani de luptă.

Războiul nu mai avea mare lucru să-l înveţe. În Leningradul asediat, trăise moartea la fel de intim ca un soldat. Acum, traversând câmpurile acoperite de cadavre, se mira de numărul lor, dar unicitatea absolută a fiecărei morţi era atenuată, umbrită tocmai de mărimea numărului.

Bineînţeles, îi rămaseră de descoperit o mulţime de amănunte, adesea de importanţă vitală. Casa aceea intactă într-un sat ras de pe faţa pământului şi copacul acela foarte înalt, zărit în timpul concertului. Ştia acum că arborele protejase coliba. O ţintă care, în mod normal, ar fi trebuit să fie prima atinsă. Dar artileriştii au propria lor logică. Îşi ajustează tirul alegând un reper (o clopotniţă, un stâlp sau un copac) şi acesta supravieţuieşte în mijlocul prăpădului, ca răsplată pentru utilitatea sa balistică.

Îşi amintea şi de soldaţii care tropăiau mărunt în jurul tunului de pe mal, în ziua asaltului deznădăjduit. Războiul lui

devenise de-acum tocmai această tropăială prin noroi sau zăpadă, sfârşi prin a nu se mai aştepta la fapte de arme glorioase, la eroisme strălucitoare. Se resemnă cu studiul mecanicii grele a luptelor. Curând, o privire îi ajunse ca să evalueze oţelul blindatelor pe care le ţintea. Recunoştea după ureche calibrul unui tun, şuieratul diferit al obuzelor. Distanţele, traiectoriile căpătară o densitate palpabilă, înscrisă în aerul pe care îl respira.

Apoi, uneori, toate aceste cunoştinţe deveneau derizorii, ca în acea seară, la sfârşitul unei înfruntări. Împuşcăturile tăcuseră, tovarăşii lui îşi aprinseră ţigările şi, deodată, unul dintre ei căzu, cu o mică urmă roşie deasupra tâmplei: o schijă rătăcită. Niciun ţel glorios nu răscumpăra acel chip tânăr împietrit, acea prezenţă unică transformându-se, sub ochii lor, în materie moartă. Da, învăţă şi lecţia asta: la război, cele mai greu de suportat sunt clipele de pace, căci un om ucis şi întins pe iarbă le arată viilor cum ar fi lumea fără nebunia lor. Era o zi de primăvară, lupta se dăduse lângă o pădure cu liziera albă de cireşi sălbatici înfloriţi şi de lăcrămioare.

Îl concentrară pe frontul care apăra Leningradul. Apoi îl trimiseseră pe Volga, într-un oraş care trebuia să triumfe cu orice preţ, căci purta numele lui Stalin. În acea bătălie, un glonţ îi atinse faţa: obrazul stâng îi rămase crestat şi însemnat ca de un rânjet uşor. „Cu mine, nu eşti niciodată trist”, luă el obiceiul să glumească.

Un an mai târziu, în uriaşa bătălie de la Kursk, Volski deveni de nerecunoscut.

Văzuse deja iadul care putea fi o zi de război, o zi frumoasă de primăvară. Dar până atunci fuseseră iaduri stăpânite de oameni. De data asta, opera scăpă din mâinile creatorilor. În locul unei ofensive cu înaintarea infanteriştilor, susţinuţi de artilerie, avu loc o monstruoasă înfruntare a mii de tancuri, hoarde de ţestoase negre, izbindu-şi carapacele, vomitând foc, scuipând din cochiliile în flăcări fiinţe arzând ca nişte torţe. Cerul fumega, văzduhul duhnea din cauza gazelor de eşapament degajate de motoare. Niciun zgomot nu supravieţuia exploziilor şi scrâşnetului de metal încins. Împreună cu camarazii săi artilerişti, Volski se trezi prins între rămăşiţele unei fortificaţii, neputând nici să înainteze, nici să dea înapoi. Duelurile

tancurilor se petreceau prea aproape, prea repede, ar fi trebuit să poată mânui tunul ca pe un revolver. Îşi încercară totuşi norocul, atinseră turela unui Tigru, dar oblic, şi primiră drept răspuns o rafală de mitralieră. O ţestoasă neagră şi grea îi reperase. Cu ochii pe manevrele bestiei, Volski le făcu semn celor care, în spatele lui, ar fi trebuit să-i dea obuzul. Nimeni nu se mişcă. Se întoarse: un servant ucis, altul aşezat, cu faţa năclăită de sânge, cu urletul amuţit de zgomot.

Atunci trăi încetineala visului urât, pe care o cunoştea prea bine, unde fiecare gest dura minute nesfârşite. Un obuz de scos din ladă (cu greutatea lui netedă de jucărie care îţi adoarme în mâini), de cărat, de pus în chiulasă, de încărcat, de ţintit... Secunde interminabile în care ţeava tancului cobora spre el, ca şi cum, din plăcere, trăgătorul nu se grăbea. Niciun iad nu putea fi mai chinuitor.

Reuşi să reconstituie ce se întâmplase mai târziu, la căderea nopţii, când se simţi în stare să-şi amintească, să înţeleagă. Nu avusese timp să tragă şi totuşi turela Tigrului explodase, împrăştiind corpurile înghesuite în habitaclul său. Şocul exploziei îl aruncă pe Volski la pământ şi, pentru o fracţiune de secundă, zări carapacea colţuroasă a unui alt monstru, un enorm tun automotor, faimosul SU-152, ucigaşul de tancuri care îi salvase viaţa.

Seara aduse o ploaie măruntă. Recăpătându-şi auzul, auzi sfârâitul apei pe metalul incandescent al blindatelor. Gemete pe câmpia ticsită de maşinării negre. Cuvinte în ruseşte, lăsând să se înţeleagă cui îi revenise victoria în ciocnirea de oţel.

Şi deodată, apărută din semiîntuneric, o siluetă clătinându-se: un tanchist neamţ care, ameţit, umbla orbeşte printre carapace. Volski scoase pistolul, ochi... Dar nu trase. Soldatul era tânăr şi părea indiferent la ceea ce mai putea să i se întâmple după grozăvia pe care o trăise. Privirile li se întâlniră şi, fără să vrea, se salutară. Volski puse pistolul în teacă, tanchistul dispăru în amurgul de vară.

Noaptea nu ţinu mult şi, pe la trei dimineaţa, o paloare cenuşie lumina deja împrejurimile. Se ridică, se urcă pe un zid al fortificaţiei. Câmpia se vedea până la marginile ceţoase ale orizontului. Şi toată întinderea ei dispărea sub armura neagră a tancurilor încurcate unele în altele. O prezenţă omenească se ghicea în tenebrele metalice: aşteptarea răniţilor, ruşi sau

germani, în desişul irespirabil al turelelor. Arşi cu răni fără speranţă, ai căror ochi puteau vedea cerul pe care ploaia îl părăsise, constelaţiile de deasupra acestui... „acestui iad”, îi trecu prin minte, dar cuvântul părea nepotrivit. Iadul mustea de mici călăi dornici să-i chinuiască pe cei blestemaţi. Aici, răniţii îşi aşteptau moartea în singurătatea cuburilor de oţel, lipiţi de trupurile camarazilor ucişi.

Se trezi, surprins, că nu îi deosebeşte pe răniţii ruşi de cei germani. Iadul creat de oameni... Tulburat de un adevăr care îl depăşea, se grăbi să revină la o judecată mai tranşantă: duşmanul fusese învins şi nemţii care crăpau în tancuri o meritaseră... Totuşi privirea aceea asupra suferinţei tuturor oamenilor era greu de şters. Volski ghicea în ea o mare şi cumplită înţelepciune, care îl îndoia sub greutatea unei experienţe de om foarte bătrân. În Leningradul asediat, i se mai întâmplase să vadă toate vieţile omeneşti ca pe o singură viaţă comună şi poate că această privire era cea care îi dăduse speranţă.

Înainte de răsăritul soarelui, auzi, înăbuşite, chemările scurte ale unei păsări. Un cântec umil, şters, dar care răsuna pentru toţi vii şi morţii.

Soldatul care îl ajută pe Volski să care trupurile camarazilor săi îl salută cu un insolit: „Hai, curaj, bunicule!”. Bunic! Volski zâmbi, zicându-şi că celălalt, de aceeaşi vârstă cu el, vorbea aiurea, secătuit de noaptea fără somn. Era pe cale să uite salutul năstruşnic, când o infirmieră care îi pansase încheietura conchise: „Gata, bunicule, acum eşti pregătit pentru o nouă bătălie”. Râse şi zări în ochii femeii o umbră de îndoială. Pe peretele infirmeriei era o oglindă. Se apropie de ea... Şi-şi puse o mână pe cap, ca pentru a-l ascunde. Părul îi era alb, de un alb nins, cum îl poartă, cu eleganţă, unii bătrâni.

Din acea zi nu-i mai scrise Milei. Blocada Leningradului continua şi Volski ştia ce însemna asta pentru o femeie care o trăise deja timp de doi ani. Putea să-şi imagineze oraşul asediat pe timp de vară, miile de case pline de cadavre...? Nicio scrisoare de la Mila nu ajunsese la el: poşta străpungea rareori zalele blocadei. Şi cum ar fi putut să-l găsească, în deplasările lui de la un front la altul? Toate aceste motive îl ajutaseră să creadă că Mila mai era încă în viaţă.

A doua zi după bătălia de la Kursk, când se văzu în oglindă, la infirmerie, toate presupunerile sale deveniră fără obiect. Bătrânul cu chip ciudat de tânăr şi cu un rânjet abia schiţat era un alt om.

Acest om continuă războiul aproape cu seninătate, zicându-şi că el, cel care fusese, nu mai era, ca şi cum ar fi fost ucis. Deznădejdea făcu din el un bun soldat. Fără scrisori trimise sau aşteptate, fără înduioşări care, la război, adesea duc la neatenţii şi deci la moarte. Se lipi de tunul pe care îl servea, deveni mecanic şi eficace, impasibil, zgârcit cu cuvintele. Cu timpul, îi dispăru şi surpriza în faţa tinerilor care îi spuneau „bunic”.

Era altul şi în ceea ce considerase cândva că era natura lui profundă, visul, talentul său: cântul. I se întâmpla să cânte în cor împreună cu camarazii săi pe la opriri sau în timp ce mărşăluia într-o coloană care-şi amăgea oboseala cu cântece de petrecere. Acestea îi plăceau, exprimau adevărul imediat al războiului. Banalitatea morţii, lipsa de griji a unei zile de vară, mirosul ierbii la marginea codrului, un pumn de fructe de pădure adunate iute dintre copaci şi, de acolo, o privire aruncată coloanei de soldaţi şi un gând care îi dădea ameţeală: „Nu mai sunt printre ei, sunt în pădurea asta, iată florile, bâzâitul somnoros al albinelor...” Şi alerga să-şi ia locul printre bărbaţii care cântau, mergând spre moarte.

Iuţeala cu care chipurile lor luminate de un cânt se pierdeau în omorurile zilnice, uşurinţa cu care se putea şterge de pe faţa pământului o fiinţă omenească, era singura realitate care nu încetă să-l tulbure pe Volski. Şi mulţumită acelor refrene, păstră amintirea trăsăturilor atâtor dispăruţi. Cu urechea sa de profesionist, chiar dacă maltratată de artilerie, îşi amintea vocile (frumoase, surde, mişcătoare în zelul lor sau naiv de curajoase) şi aceste sonorităţi reînviau o privire, un zâmbet. Vieţile luate de război supravieţuiau în cânt.

Ajunse să nu mai iubească marile arii de operă la care visase cândva. Acum i se păreau falşi toţi acei Boris Godunovi tunători care, în culmea extazului tragic, îşi ridicau barba ca să elibereze mai uşor vibraţiile puterii lor vocale. I se păreau de tot râsul şi legionarii dolofani ai operei italiene, care-şi zdrăngăneau solzii armurilor de alamă. Sau aceia, în frac, cu pieptul bombat de o virilitate de cocoşi victorioşi.

Pasiunea sa pentru magia teatrului era încă vie. Dar după ce trăise la Leningrad şi mai târziu, în bătălia de la Kursk, se întreba adesea care era scopul acestor spectacole. Să placă? Să mişte? Să distreze? Să mângâie urechile femeilor cu umerii goi şi ale bărbaţilor cu pantofi de lac, ale perechilor care, după operă, mergeau la restaurant să comenteze prestaţiile unui legionar sau ale unui cocoş în frac?

Uneori, între două înfruntări, cu spatele rezemat de afetul tunului său, începea să fredoneze de unul singur, fără să-l audă nimeni. Cânta de obicei ariile lui d'Artagnan.

Sfârşitul războiului îl găsi în împrejurimile Berlinului, pe malul unui iaz sfâşiat de şenilele tancurilor. Era pe cale să instaleze bateria, împreună cu alţi doi soldaţi, când vestea victoriei ajunse la ei. Se ridică şi văzu ceea ce mai văzuse o dată, în ziua ultimului său concert, lângă Leningrad: un mal, soldaţi lipiţi de un tun, supravieţuirea atârnând de agerimea tirului. „Cercul s-a închis", se gândi în timp ce le zâmbea soldaţilor care urlau de bucurie.

— Gata, tataie, bem o duşcă şi iute acasă!

Îşi spuse că părul său alb era doar dovada caraghioasă a duratei enorme a anilor petrecuţi în război. Poveştile oamenilor se ştergeau atât de repede în moarte, oraşele se succedau aşa de numeroase, încât impresia că îmbătrânise nu era chiar atât de fantezistă. Un cerc închis şi, înăuntrul lui, o viaţă întreagă. Viaţa sa.

În primele zile de pace se gândi uneori la Mila, închipuindu-şi ce-ar fi simţit întâlnindu-se cu tânărul cu părul alb. Trecutul lor părea să aparţină unei tinereţi îndepărtate, trăită de un altul. De cel care, deghizat în muschetar, sărutase pe scenă o tânără eroină proaspăt ieşită de la mănăstire. Îşi spunea atunci că singura legătură care îi mai unea era vechiul libret al unei operete demodate, compusă de un autor uitat.

„Ţie, iubito, îţi voi împărtăşi visu-mi..." , fredona încet în trenul care îl ducea înapoi în Rusia. Tovarăşii lui de călătorie îl luară drept un soldat bătrân şi binedispus.

Mergând în satul său natal, la sud de Smolensk, nu spera să mai regăsească ceva din viaţa lui trecută. Acea parte a Rusiei fusese devastată mai întâi de Armata Roşie, care părăsea locul şi nu voia să lase nimic duşmanului, apoi de bombardamente, iar la urmă de germani, care se retrăgeau incendiind tot ce mai scăpase de bombe. Din strada sa (un şir de izbe calcinate) rămăsese doar vechea clopotniţă, „salvată ca prin minune”, cum îi zise o bătrână pe care o întrebă despre soarta locuitorilor, a părinţilor lui. O minune... Nu se mai obosi să-i explice că clopotniţa era un bun reper păstrat de cei care ţintiseră nodul feroviar învecinat. Supravieţuitorii aveau nevoie să creadă în minuni. De altfel, era una chiar în grădina casei sale dărâmate: un cireş rupt în două, ale cărui ramuri înviaseră, presărate de mici flori de nea.

La Leningrad, camera pe care o închiria pe vremuri era ocupată. Noua sa proprietăreasă îi zise:

— Cu dumneavoastră, stau liniştită, nu sunteţi ca tinerii ăştia care n-au nimic în cap. Primesc doar persoane de o anumită vârstă...

Volski se miră să vadă că, după atâtea morţi, apartamentele erau ticsite, apoi înţelese că oamenii veneau din satele de prin împrejurimi, rase de pe faţa pământului de lupte.

— Nu v-a schilodit prea tare războiul, continuă femeia. Şi acum, cu toate medaliile, o să fiţi foarte frumos!

Volski ridică din umeri: ce să răspundă? Ca să nu pară nepoliticos, mormăi:

— Nu am prea multe medalii. În artilerie eşti mereu în spatele altora...

Propriile cuvinte îi părură prosteşti, nu era uşor să vorbeşti despre război. Şi ce să zică? Să povestească despre tancurile al căror oţel încins sfârâia sub ploaie? Despre turelele în care mureau răniţii, ruşi şi nemţi? Să explice că cea mai mare bucurie pe care o avea pe front nu erau medaliile, ci un pumn de fragi culeşi în graba mare, înainte să se întoarcă la coloana de soldaţi? Şi că cea mai mare groază a lui durase doar câteva secunde: un tun de tanc fixându-l, de-ai fi zis că-i plăcea să-l

înspăimânte? Şi că acele câteva secunde făcuseră din el un tânăr moşneag, foarte recomandabil în ochii unei proprietărese? Nu, lucrurile astea, atât de adevărate, erau cu neputinţă de mărturisit.

Volski îşi aminti că se mai simţise o dată aşa, mut: cu Mila, în oraşul asediat.

Se duse să vadă casa în care locuise ea. Clădirea rămăsese în picioare, dar capriciul unui bombardament distrusese treptele dintre parter şi primul etaj. Oamenii intrau în locuinţe căţărându-se pe nişte scări de lemn. Nimeni nu o cunoştea pe Mila. Toţi erau provinciali veniţi din satele lor în ruină.

Datorită lor, oraşul părea întinerit. Locuitorii Leningradului care îndураseră blocada se strecurau, tăcuţi şi palizi, prin mulţimea pestriţă. Varietatea chipurilor de femei era îmbătătoare. Se vorbea mai uşor, se zâmbea mai mult, lumea întreagă se grăbea să renască, într-o întâlnire, într-un schimb de priviri. Volski nu mai intrase niciodată în vorbă cu atâţia necunoscuţi, cu atâtea femei. Într-o zi, stătu de vorbă cu două studente întâlnite la cafeneaua Nordul... Totul era surprinzător în această dulce sporovăială: sala care nu se schimbase, râsul fetelor, uşurinţa cu care aborda, glumind, subiectul războiului, povestind cum uneori un obuz atingea un stol de raţe şi atunci, ce mai ospăţ! „Aveţi o voce atât de tânără...”, zise una dintre ele şi el îi surprinse privirea aruncată părului alb.

A doua zi se duse la coafor. I se propuseră şase culori diferite şi preferă negrul. În timp ce albul se estompa sub şuviţele brune, se gândi la Mila. „E moartă, fără îndoială”, îşi zise cu brutalitatea învăţată în război. Şi simţi că gândul omora ceva în el. „Nu, de ce să fi murit? S-a căsătorit şi trăieşte poate pe undeva prin apropiere. Şi, de altfel, ce ne mai leagă? Un sărut de operetă. «Ţie, iubito...» Oricum nu m-ar mai fi recunoscut cu părul alb, dar acum, cu mutra asta de maur!” Reuşi să-şi regăsească buna dispoziţie din ajun, când petrecea însoţit de cele două studente.

Într-o sâmbătă merse la opera Kirov. Înainte să urce la balcon, se privi, pe furiş, în oglindă. Părul era puţin prea strălucitor, dar nu s-ar fi zis că e vopsit. Simţea doar o înţepeneală de perucă în vârful frunţii. Altfel, văzu un tânăr mândru de strălucirea unei stele roşii şi grele deasupra inimii.

Sala era plină de uniforme blindate de decoraţii, bine croite, greu de închipuit pe drumurile noroioase ale războiului. „Costume de teatru...”, îşi zise Volski, mirat şi el de duritatea comparaţiei. Galoanele ofiţerilor, luciul cizmelor în care se reflecta candelabrul cel mare, privirile pătrunzătoare, satisfăcute... „Priviri de învingători”, îşi zise Volski şi, inexplicabil, se simţi în afara acelei tabere. Albeaţa pielii dezvăluite de toaletele feminine îl izbi ca o garoafă uitată...

Opera (era *Rigoletto*) îi abătu gândul de la anxietatea de fals brunet şi de la parada uniformelor. Un straniu instrument de percepţie sonoră, făcut din propriile coarde vocale şi din memorie, se trezi în el. Asculta ca un cântăreţ. Şi, la un moment dat, crezu că ghiceşte respiraţia regelui.

Era atât de concentrat încât, atunci când în minte i se ivi regretul: „Aş fi putut şi eu...”, tresări, convins că vorbele veneau de la vreun alt spectator. Aplauzele îl treziră din visare. Făcu şi el ca toată lumea, dar bătaia mâinilor i se păru la fel de falsă ca părul său negru.

Atenţia îi scăzu. Acum vedea şi ceea ce mulţi alţi spectatori vedeau fără să mărturisească: nişte actori travestiţi, unul în rege, alta în victimă a concupiscenţei sale, personaje cântând melodii, când vesele, când triste. Toate astea sub ochii bărbaţilor îndesaţi în uniforme şi ai femeilor suferind în pantofi de ocazie prea strâmţi. Şi ai unui idiot care îşi vopsise părul, sperând să placă femeilor... Volski zâmbea la toate aceste gânduri, care-l făceau să uite durerea acelei fraze: „Aş fi putut şi eu...”

La un moment dat, regele cântă: „Sunt un student sărman!”. Se deghizase ca s-o prindă mai uşor în mreje pe eroină. Era un artist mai copt, corpolent, cu faţa grasă puternic machiată în roz. Pulpele cărnoase în ciorapii bej degajau o voluptate ambiguă. Un student sărman! Volski privi în jos ca să-şi ascundă zâmbetul, îşi frecă bărbia, tuşi... Dar râsul îi clocotea deja în plămâni, urcând spre gât. Se auziră câteva „şşt”-uri, îşi acoperi faţa, îşi înfipse unghiile în obraji şi, neputând să-şi înăbuşe hohotele explozive, îşi făcu drum spre ieşire, călcând picioare, lovind genunchi, urmărit de priviri furioase... Aplauzele izbucniră ca pentru a saluta plecarea prost-crescutului.

În răcoarea garderobei, râsul i se domoli. O femeie de serviciu îl privi cu milă: ochii îi erau roşii de lacrimi. În veselia lui

era şi tristeţe. Un bărbat de cincizeci de ani, cu coapsele durdulii, care voia să treacă drept student... Aşa ar fi înţeles scena, fără îndoială, camarazii săi de regiment, soldaţii care cântau mărşăluind spre moarte.

Era pe cale să părăsească teatrul, când ecoul aplauzelor deveni mai puternic (cineva întredeschisese o uşă). Volski îşi imagină rândurile de veşminte frumoase şi ţinute de seară, vigoarea palmelor însufleţite. Amintirea spectacolelor din vremea blocadei îi străpunse memoria: o sală luminată de câteva lumânări, frigul atroce şi umbrele de oameni care, nemaiavând puterea să aplaude, se înclinau pentru a le mulţumi artiştilor... Rămase nemişcat, cu ochii închişi, întorşi către un trecut a cărui frumuseţe sfâşietoare tocmai o înţelesese.

În acea imagine de altădată, regăsi o adresă uitată: căminul de muncitori unde locuise trupa, ca să fie mai aproape de soldaţii cărora le cântau despre „soarele fierbinte al Sudului”.

Drumul către acea mahala se întorcea în timp. În centru, multe dintre rănile vechi fuseseră şterse. Dar cu cât te îndepărtai mai tare de bulevardul Nevski, cu atât amprenta războiului se simţea mai bine. Văzu chiar un tanc german cu şenilele rupte îndreptându-şi tunul către maşinile care treceau.

Clădirea căminului părea reîmprospătată datorită rufelor care atârnau la ferestre. Camerele fuseseră umplute, ghici Volski, de mareea de colhozişti care fugiseră de satele distruse.

Căută pe cineva căruia să-i ceară informaţii. Fără prea mare speranţă, de altfel: de ce-ar fi rămas Mila aici, printre toţi nou-sosiţii? Pe o bancă stătea o femeie blondă. Volski vru s-o abordeze, dar părea să doarmă, cu bărbia lăsată în piept, cu mâinile atârnând pe lângă trup... Două adolescente jucau şotron pe o bucată de asfalt. La întrebarea lui, pufniră, întorcându-i spatele şi mormăind:

— Nu ştim unde e...

Perplex, merse să întrebe o gospodină care agăţa cearşafuri pe o sfoară. Aceasta îl privi cu animozitate şi îi strigă:

— Aţi putea măcar să aşteptaţi să se facă noapte, pentru treburile voastre! Mai rămâne să vină toţi ziua în amiaza mare!

Riposta era atât de neaşteptată, încât Volski se retrase fără să încerce să obţină lămuriri. Un bărbat în vârstă, care-şi citea ziarul, îi făcu aproape aceeaşi primire, dar pe un ton mai

părintesc:

— Du-te mai bine la un dancing, sunt atâtea fete frumoase de sărutat...

Derutat, Volski ocoli clădirea, neştiind dacă e vorba de o greşeală de nume sau de o neîncredere, din cauza... Îşi netezi părul, îşi zise că poate era luat drept un ţigan. Totul era din ce în ce mai misterios.

Traversă curtea şi se aşeză pe banca ocupată de tânăra femeie. „O spălăcită”, îşi zise, într-atât de neîngrijit îi era părul. Ezită, îşi drese glasul, aruncă un „bună seara” de o veselie exagerată. Femeia moţăia şi nu părea să-i bage în seamă prezenţa. Fără îndoială băută, scotea din când în când gemete uşoare şi triste. Rămase lângă ea, nehotărât, zicându-şi ceea ce se gândeşte de obicei în timpul aşteptărilor nesigure: „Mila o să apară chiar după plecarea mea”.

Viaţa clădirii îl mira prin rutina ei aşezată. La doar câteva luni după război, iată cearşafuri întinse între doi copaci, sfârâitul uleiului într-o tigaie, plânsetul unui copil, un tangou bâlbâindu-se pe un disc stricat. O după-amiază de duminică, de parcă străzile presărate cu cadavre, oraşele transformate în dantele negre n-ar fi existat niciodată.

Un căscat prelung se auzi dinspre fereastra deschisă de la parter. Volski simţi durerea surdă pe care i-o provoca această viaţă regenerată. Aroganţa fericirii, indiferenţa viguroasă a celor vii. Lumea asta îi era tot atât de străină precum, în ajun, stalul plin de uniforme de paradă. „Lumea i învingătorilor...” Da, câştigător e cel care ştie să uite mai repede şi mai dispreţuitor decât ceilalţi.

Veni şi seara, străvezie şi argintată ca nopţile Nordului. „Spălăcita” îşi schimbase poziţia, capul îi căzuse pe un umăr, şoptea bucăţi de fraze ritmate, ca numărătorile de copii. Un chip buhăit, înroşit de soare şi de vin, cu şuviţe decolorate căzându-i în ochi, un rest de machiaj. Pe Volski îl cuprinse un soi de milă, aproape o simpatie. Cunoscuse câteva asemenea femei pe front, o tandreţe amară în mijlocul masacrelor, îmbrăţişări false şi în acelaşi timp atât de adevărate, căci erau tot ce amantul lua cu el, plecând spre moarte. Femei pierdute... Vestigii ale războiului, „spălăcita” şi tancul german cu şenilele rupte. „Şi eu...”, admise el.

Se ridică, vru să-şi ia rămas-bun şi dintr-odată înţepeni,

încordându-şi auzul. Murmurul femeii i se părea cunoscut. Nu cuvintele, ci vocea însăşi, calitatea ei. Fredonarea şoptită prin aburii beţiei nu se schimbase şi totuşi modulaţia frapa prin corectitudinea nuanţelor. „A învăţat canto...", avu timp să gândească şi deja, cu o vivacitate care-i tăie răsuflarea, timbrul înăbuşit începu să deseneze un chip dureros de bine păstrat în amintire.

Femeia întredeschise ochii. Prin expresia obtuză se văzură pentru o clipă, ca într-o decalcomanie, cu totul alte trăsături, apoi masca de somn şi dezgust reapăru. Cea de care Volski îşi amintea era o supravieţuitoare cu trupul tremurător, cu ochii mari afundaţi în orbite, cu pielea feţei lipită de colţurile craniului... Femeia care îşi reluă şoaptele avea trăsături umflate, corpul celor care, după foamete, mănâncă prea mult. Şi totuşi, chipul de demult se ivea, când şi când, într-un freamăt de lumină.

Îi luă mâna şi spuse pe un ton voit neutru:

— Eu sunt. Mă recunoşti?

Ea îşi trase mâna, îl privi tulbure, se prefăcu, cu stângăcie, ofuscată:

— Nu mă tutuiţi! Eu nu sunt orişicine!

Vocea era în acelaşi timp vulgară şi dezarmată. Volski avu o scurtă clipă de ezitare: să profite de respingere şi să plece? Să se alăture lumii învingătorilor... Se îndepărtă de bancă şi văzu chipul femeii destinzându-se, îngreuindu-se. Pleoapele coborâră, bărbia înţepă pieptul.

După câţiva paşi se întoarse. În amurg, văzu o femeie singură, sub un cer care părea să fie acolo doar pentru ea. Niciun zgomot, ca şi cum locuitorii ar fi părăsit clădirea. Copaci nemişcaţi. Femeia aceea, într-o noapte în care totul trăia în aşteptare. Şi în care niciun gând nu putea fi ascuns.

Reveni lângă bancă, se ghemui şi cântă încetişor, ca un cântec de leagăn: „Ţie, iubito, îţi voi împărtăşi visu-mi..." Amintirea îi suflă restul cuvintelor. Murmură puţin mai tare şi nu se miră deloc când buzele femeii îi răspunseră. Ochii îi erau închişi, zâmbea uşor, lăsând să cânte o altă fiinţă, care se trezea în ea. Volski o ajută să se ridice. Păşi alături de el, cufundată în letargia melodioasă.

Câteva ore ale nopţii limpezi îi ajunseră Milei ca să-i spună tot ce trăise de la ultimul lor concert. Dacă, povestind, ar fi plâns, ar fi urlat de deznădejde, istorisirea ar fi fost mai puţin dureroasă auzului. Dar ea dispăru după un paravan şi, un minut mai târziu, Volski văzu o femeie care nu mai semăna cu „spălăcita" aghesmuită de adineauri. Faţa, stropită cu apă rece, îi deveni mai fină, părul strâns la spate îi dădea aerul unei femei care înfruntă un vânt nocturn tăios şi îngheţat. Pe un perete, remarcă mai multe desene, făcute în mod sigur de copii, şi un crochiu: o femeie brunetă, cu o faţă foarte slabă, cu ochi mari şi întunecaţi... Femeia care se aşează în faţa lui amintea de acel desen.

Nu aprinseră lumina, mulţumindu-se cu luminescenţa albăstruie a ferestrei, cu roşeaţa micului reşou de sub ceainic (amândoi numeau apa chioară fiartă „ceai", căci acesta era „ceaiul" care se bea în vremea blocadei: acest cuvânt deveni primul lor semn de recunoaştere).

— Ultima dată ne-am văzut în decembrie, da, la concertul nostru... Apoi a fost şi mai rău...

Vorbea liniştită, fără un suspin, fără lacrimi. „Mai rău, repetă el în gând. Nu, mai rea era doar moartea. Şi am rămas amândoi în viaţă." Vru să o spună tare, pentru ca vocea Milei să se destindă, dar oraşul agonizant pe care ea îl cunoscuse se ridica deja în povestire şi, pe măsură ce vorbea, Volski îşi dădea seama că nu ştia totul, nu cunoştea acea frontieră de dincolo de viaţă.

Nu era totuşi nimic nou în amintirile Milei; două milioane de oameni aşteptându-şi moartea într-un oraş cu arhitectură feerică. O vedea pe tânăra femeie ieşind dintr-un spital, cu capul bandajat, întreprinzând o lungă traversare a Leningradului pentru a regăsi apartamentul pe care îl părăsiseră cu o săptămână în urmă. Trebui să-şi imagineze foamea, încercările de-a reaprinde focul şi, poate, înduioşarea care o cuprinsese văzând un fular de-al lui, agăţat pe uşă, într-un cui.

Nimic surprinzător nici în existenţa copiilor veniţi la Mila în

timpul marelui ger din ianuarie. Mai întâi, gemenii de zece ani, frate şi soră, a căror mamă murise de curând. Apoi un copil mult mai mic, poate de cinci ani, care tăcea cu încăpăţânare ziua, dar urla de groază în somn. Un altul, cu părul roşcat aprins, poreclit „Mandarină”, care, la opt ani şi jumătate, se lăuda că fugise de două ori din orfelinat. „Dar acum orfelinatul a fost *ecuvat* şi pe mine m-au uitat...” Mila ghicise că profitase de evacuare ca să mai fugă o dată. Vitalitatea lui Mandarină era deconcertantă, ca şi permanenta lui bună dispoziţie. El îi învăţase pe ceilalţi să mănânce soare. Copiii înfometaţi se aşezau în şir în faţa ferestrei acoperite de chiciură, deschideau gurile, muşcau din lumina care le inunda feţele bolnăvicioase, se prefăceau că mestecă, înghit... Printre copiii pierduţi mai era şi un adolescent cu pielea străvezie, cu pleoapele mereu puţin coborâte, care vorbea cu mare greutate. Aerul său extenuat nu se potrivea cu prenumele energic de Edward. Mila observă că, deşi era de obicei evanescent, devenea foarte vigilent când împărţeau raţia de pâine, preocupat să obţină puţin mai mult decât ceilalţi... Aproape în fiecare săptămână, încă un copil se alătura „familiei”. La sfârşitul lui ianuarie, Mila aduse de pe stradă două fetiţe, cea mai mare purtându-şi sora mai mică în braţe, aşa cum o mamă îşi poartă pruncul.

Nu mult după aceea, tribul lor se mută. Mila hotărî să-i cazeze pe copii în căminul de muncitori gol de la marginea Leningradului. Bombardamentele erau mult mai dese în centrul oraşului, neglijând mahalalele. Lemnele de încălzit erau uşor de găsit în marea clădire părăsită. Dar mai ales, pe drumul ce trecea de-a lungul cartierului se putea cerşi pâine de la soldaţii care mergeau pe front sau veneau dinspre el.

La fel ca viaţa fiecărui locuitor al oraşului muribund, existenţa le atârna mereu de câteva grade în minus, de o cădere pe stradă, chiar înainte de primirea raţiei de pâine, de un surplus de oboseală care frângea deodată trupul. Şi mai mult decât de toate, de firimiturile de hrană ce puteau fi aruncate, sau nu, dintr-un camion militar. O mică poticnire ajungea să ameninţe supravieţuirea „familiei”, care avea deja şaisprezece membri.

N-a fost doar o poticnire, ci o înlănţuire de fapte care, la un loc, deveniră, în acele zile, fatale. Întorcându-se din oraş, Mila

alunecă şi-şi scrânti glezna. A doua zi nu putu să meargă să ceară pâine la marginea drumului. Noaptea, după o săptămână de dezgheţ, iarna se dezlănţui într-o furtună, acoperind cu un metru de zăpadă aleile care legau căminul de restul cartierului. Mai mulţi dintre copii nu se mai ridicau şi doar Mandarină rămase vioi şi vesel. O ajuta să aprindă soba şi le striga celorlalţi:

— Hai, mişcaţi-vă un pic, puturoşilor! O să vă arăt cum se mănâncă foc...

Unii, înviorați de energia lui, se târau până la sobă, îl imitau, cu gurile deschise, ca să muşte din căldura împrăştiată de flăcări.

„Băiatul ăsta e indestructibil”, se gândea Mila, urmărind capul roşcat al lui Mandarină apărând când la intrare, când în dormitorul instalat în jurul sobei.

Şi cu toate astea, îl găsi într-o seară pe hol, cu privirea fixă şi trupul îngheţat. Respira cu sughiţuri, apoi, dus lângă foc, reuşi să şoptească:

— Am nişte clopote care-mi sună în piept...

Ultimele fărâme de pâine fuseseră mâncate cu o zi în urmă.

Mila ieşi şi, după o oră de înotat prin zăpadă, ajunse la drum. Pentru prima dată, nu avu puterea să stea în picioare, se prăvăli lângă un stâlp, aşteptă, cu mâinile amorţite în mănuşi şi picioarele îngheţate în ghetele de fetru. Se ivi un camion, se repezi spre el, îi blocă drumul, hotărâtă să le smulgă celor care se întorceau de pe front tot ce aveau de mâncare. Şoferul sări din cabină, înaintă prin fulguială, vru să lovească umbra care i se pusese în cale.

— Şaisprezece copii, nimic de mâncare de două zile..., îngână ea.

Soldatul îi răspunse, cu vocea deşirată de vânt:

— Cincizeci şi două de cadavre în camion. Mâncăm cai morţi. Pot să-ţi dau tutun, nimic altceva...

Dimineaţă, reuşi să aducă din oraş câteva felii de pâine. Încălzi apa, se pregăti să arunce cojile în ea ca să facă o fiertură pentru toată casa... În timp ce pregătea castroanele, pâinea dispăru. Copilul care o mânca (era Edward) nu se ascundea, privind-o ca un animal conştient că e vinovat. Îl pălmui, răcni înjurături care nu mai fuseseră rostite de faţă cu copiii, plânse. Apoi înţepeni, neputincioasă, uitându-se la chipul tânăr,

desfigurat de teamă şi de instinctul de supravieţuire. Încă mestecând, bâigui:

— Mi-era tare foame... Unchiul meu lucrează în sistemul de control al Partidului...

Aceste cuvinte o dezarmară, într-atât de absurdă părea referinţa la aparatul puterii, invocată de un băiat de unsprezece ani, dinaintea mesei pe care zăceau câteva firimituri de pâine. Ştia că minţea. Cu un unchi cu o poziţie bună, nu ar fi trebuit să fie aici, printre copiii părăsiţi. Probabil că auzise formula într-o conversaţie, simţise greutatea autoritară pe care o conţinea şi o repeta ca un papagal, sperând la un privilegiu... Alţi copii, atraşi de mirosul de pâine, se apucară să ciugulească firimiturile, în aşteptarea mesei.

Seara, cei care mai puteau să se ridice se înşiruiră în faţa focului, „ca să-l mănânce”, după cum îi învăţase Mandarină. El însuşi, ghemuit într-un colţ, tuşea scurt şi des, ca şi cum ar fi vrut să vorbească şi nu reuşea. Mila se aşează lângă el, îi aranjă fesul de lână care-i alunecase de pe cap. Băiatul deschise ochii, cu o privire mai întâi plutitoare, apoi o recunoscu, încercă să zâmbească.

— Nu-ţi face griji, Mandarină, mâine o să merg în oraş, o să aduc pâine, poate chiar făină...

Se opri, căci el încreţise pleoapele, în felul celui care vrea să te cruţe de încă o minciună pioasă. Era o mimică de om mare, şi tot de om mare era şi vocea cu care şopti:

— Tanti Mila, în noaptea asta o să mor. Să dai pâinea mea copiilor...

Discordanţa dintre trupul mic şi vocea gravă o făcu să tresară. Începu să-l zgâlţâie, să-l scuture:

— Ce tot îndrugi acolo! Mâine o să vă gătesc supă adevărată...

Tăcu, văzându-l că închide ochii, ca s-o scutească de încurajările fără folos.

O jumătate de oră mai târziu, stătea la pândă la un cot al drumului ce ducea către front.

Cerul era de un negru limpede, curăţat de vântul puternic din nord. Şoseaua îngheţată scârţâia sub picioare ca sticla pisată. Ştia că, pe un asemenea frig, un înfometat nu supravieţuieşte mult. Îi veni ideea să meargă până în tabăra soldaţilor, să fure pâine. Ideea unei demente. Sau poate lumea

înnebunise, căci un copil tocmai spusese liniştit: „În noaptea asta o să mor...” Se simţea gata de orice ca să smulgă acestei lumi un pic de hrană. Instinctul de lupoaică ce se lasă omorâtă ca să-şi salveze puii. Se crezu chiar în stare să traverseze linia frontului şi să ceară pâine de la nemţi. Prin minte îi trecu vedenia unui schimb: le aduce de mâncare copiilor, apoi se întoarce către soldaţii duşmani ca să fie bătută, violată, ucisă, toate astea cu bucuria unei totale lipse de însemnătate a propriului trup, a propriei vieţi...

Se opri după vreo douăzeci de minute de mers, după ce se împiedicase de mai multe ori. Dacă ar fi căzut, n-ar mai fi putut să se ridice, iar frigul îi înţepenea deja mişcările. Fără ea, copiii erau condamnaţi. Trebuia să se întoarcă. Cerul înstelat era minunat, funebru. Rămase câteva clipe să-i privească splendoarea întunecată şi, în loc de rugăciune, formulă o dorinţă: pâine pentru copii şi orice chin pentru mine.

Farurile unu jeep o orbiră pe când împingea poarta căminului. Un ofiţer o strigă, dar înainte să-i observe silueta masivă şi mantaua descheiată, în ciuda frigului, simţi că leşină din pricina mirosului de mâncare ce-i ieşea bărbatului din gură, împreună cu un puternic iz de alcool.

— Ai un pahar de apă şi pentru mine, frumoaso? Îmi arde sufletul!

Se aplecă spre ea şi răsuflarea lui de om care mâncase bine o făcu să ameţească. Îl duse în bucătărie, îi dădu apă, vorbi despre copii.

— A, dar putem aranja, am salam şi pâine în maşină. Sunt omul cel mai important din oraş: aprovizionez Smolnîi. Îşi turnă încă un pahar cu apă, răsuflă satisfăcut şi începu să descrie merindele pe care le livra conducătorilor oraşului.

Mila de-abia îl asculta, închipuindu-şi oala cea mare pe foc, feliile de salam într-o fiertură îngroşată cu făină şi larma veselă a lingurilor.

— Aş putea să primesc şi un pic de făină, murmură ea, ameţită de mirosul de carne emanat de bărbat.

— Hehe, poţi să primeşti totul, frumoasa mea, mulţumită ochilor tăi frumoşi!

O apucă de un braţ, o trase spre el.

— Am şaisprezece copii aici, mulţi dintre ei sunt bolnavi..., încercă ea să explice, eliberându-se.

— Cum aşa, n-ai încredere în mine, un ofiţer al statului-major! Vru să se ambaleze, dar, deja cuprins de dorinţă, schimbă tactica. Aşteaptă, o să vezi cu ochii tăi.

Se duse la maşină, de unde reveni cărând un sac de pânză. Cu un gest negustoresc, îl deschise în faţa Milei: două cutii mari de conserve, un pachet de tărâţe, un miez de pâine...

— Vezi, ce ţi-am zis, dacă te porţi frumos cu mine...

O luă în braţe, îi suflă în faţă cuvinte mirosind a mâncare şi alcool. O bâlbâială tremura în ea, în timp ce bărbatul o împingea către un pat:

— Un copil mi-a zis că o să moară în noaptea asta, ar trebui să vă fie ruşine...

Nu, nu trebuia să explice nimic, doar să reuşească să nu existe, să comprime greaţa pe care i-o provoca gura duhnind a saţietate, să nu simtă mâna care-i cotrobăia brutal trupul... Reuşi să nu mai fie ea însăşi până la ultimul gâfâit de plăcere al celui care o poseda. Până la plecarea lui, însoţită de rânjete şi promisiuni.

Continuă să nu existe şi în timp ce pregătea masa. Copiii dădură năvală, mâncară în tăcere, adormiră. În sacul pe care îl lăsase militarul, găsi o sticlă de alcool, bău direct din ea şi, odată venită beţia, îşi dădu voie să plângă.

Două zile mai târziu, Mandarină răsări lângă foc, surâzător ca altădată. Nu, nu ca altădată. De-acum ochii îi zâmbeau prin vălul morţii.

Într-o seară, militarul reveni. Şi totul se repetă: merinde în schimbul unui sfert de oră de nefiinţă. Şi alcoolul, la sfârşit, care arbitra iute judecata dintre ruşine şi spiritul de sacrificiu.

Urmară alte vizite, alţi bărbaţi şi mereu extrema simplitate a schimbului: supravieţuirea copiilor asigurată de o scurtă plăcere anonimă. În timpul furtunilor din martie şi a dezgheţului, oricum n-ar fi putut să meargă să cerşească, nici să ajungă în oraş, unde rămăseseră tot mai puţini vii.

Nu ştia când fusese izgonită din propria viaţă. Poate în acea zi de mai, în faţa unei oglinzi în care nu se recunoscu. Sau poate iarna următoare: gustul alcoolului deveni o nevoie chiar şi în nopţile fără vizite.

În orice caz, când se anunţă pacea, era deja cealaltă femeie („o femeie uşoară”, ziceau vecinii), care trăia într-o cameră de

cămin dintr-o clădire plină de nou-sosiţi. Copiii au fost plasaţi într-un orfelinat, iar ea a rămas singură, îngropată într-un trecut în care totul îi amintea de blocadă, în letargia alcoolului, ce o făcea nesimţitoare la grosolănia bărbaţilor care veneau la ea.

Într-o seară (toată clădirea sărbătorea victoria împotriva nemţilor), stătea lângă fereastră şi, în amintirea invadată de beţie, răsunară deodată cuvinte dintr-o viaţă distrusă: „Ţie, iubito, îţi voi împărtăşi visu-mi...” Izbucni în hohote de plâns atât de violente, încât se întrerupse până şi vacarmul mesei. O femeie strigă, pe un ton indignat: „I-auzi, domnule! Toată lumea cântă de bucurie şi boarfa asta nu se gândeşte decât să schelălăie...”

Fără îndoială, în acel moment deveni aşa cum o vedeau oamenii. Puţin mai târziu, îşi decoloră părul negru şi chiar îi trecu prin cap o alinare: „Acum, dacă mor, nimeni nu mă va putea recunoaşte”. Îşi dădu seama că îi era teamă să-l revadă pe cel care cânta: „Ţie, iubito...”

Un fluture de noapte se năpusti spre flacăra reşoului, Volski flutură din mână ca să-l gonească – să-l salveze – şi gestul rupse înţepenirea pe care cuvintele Milei le-o impuseseră.

— Aşa era viaţa mea, spuse ea cu o voce fără timbru. Speram că nu mă vei regăsi... Sunt atâtea femei singure acum. Soldaţii care se întorc de pe front au de unde alege...

— Te-am regăsit, vezi bine.

Ea păru că nu auzise.

— Mi s-a întâmplat chiar să visez că ai murit în luptă, că îţi găsisem mormântul şi că veneam la el, şi că tu numai puteai să vezi ce-am ajuns...

El zâmbi fără să vrea.

— Îmi pare rău, dar nu m-au omorât... Iar tu nu te-ai schimbat aşa de mult...

— N-are rost să minţi, Gheorghi. Ştii foarte bine ce-am ajuns. O curvă.

Trase aer în piept, pregătindu-se să-i dea replica, dar lăsă să-i scape doar un oftat sacadat. Şi imediat, temându-se să nu se aştearnă din nou tăcerea, vorbi foarte repede, cu o vervă deznădăjduită.

— Bine, aşa e, o curvă. Dar atunci eu sunt un ucigaş! Da, am ucis de multe ori. Era treaba mea, la război. Steaua asta roşie mi-a fost dată ca mulţumire că am asasinat mii de nemţi. Am petrecut patru ani omorând oameni, căutam să omor cât mai mulţi cu putinţă şi, când ajungeam dinaintea tranşeelor asupra cărora trăsesem, vedeam un lac de sânge... N-am fost făcut pentru meseria asta. Îmi plăcea cântul, ştii doar. Dar timp de patru ani am urlat ordine soldaţilor, să tragă mai repede şi să omoare mai mult. Pe urmă, într-o zi, n-am vrut să omor un tanchist neamţ. Puteam să o fac, eu eram înarmat, iar el nu. N-am tras. Pentru că...

Vocea i se frânse într-o notă ascuţită. Şi drept răspuns la strigătul lui, se auziră dintr-odată lovituri furioase în uşă şi un duet feminin împroşcând cu înjurături şi lătrături:

— Terminaţi circul sau chem miliţia! Nenorocita asta îi aduce acuma la două noaptea...

Duşmănia atacului îi apropie, şuierul de viperă îi făcu să se ridice, într-un gest de apărare, faţă în faţă, braţele lor schiţând o îmbrăţişare.

— Pentru că am înţeles, şopti el aproape bucuros, că dacă aş fi tras în tânărul acela, atunci chiar aş fi devenit un ucigaş. Şi la tine e la fel. Ba chiar e mult mai limpede...

Tăcu, ca să nu destrame această înţelegere care nu mai avea nevoie de cuvinte. Nu, nu mila îl împiedicase să tragă. Pur şi simplu, în acel moment văzuse lumea (pe neamţ, pe el însuşi şi tot pământul) cu o privire mult mai mare decât propriul văz. Aceeaşi privire pe care o avea şi femeia care-şi vânduse trupul pe pâine.

— Mă gândeam să-ţi pregătesc patul, dar..., murmură Mila şi zâmbi, ca şi cum ideea i se părea acum fără rost.

Din nou, fără explicaţii, înţeleseră că trebuiau să plece. Înainte ca lumea să se trezească şi să-şi reia viaţa aceea din care erau veşnic excluşi.

Pregătirile nu durară mult. Mila se miră ea însăşi de cât de puţine lucruri avea: câteva haine, trei farfurii ciobite, un ibric. Şi desenele copiilor ei, bucăţile acelea de hârtie pe care le dădu jos de pe peretele de lângă sobă.

Ieşiră, traversară curtea, ca pe marginea unei visări. Un cer acoperit de nori, vântul rătăcindu-se în foşnetul somnoros al frunzelor. Un scutec căzuse în iarbă de pe funia pe care se legănau cămăşile şi cearşafurile. Mila îl adună de pe jos, îl prinse cu un cârlig... Priviră înapoi. În spatele ferestrelor întunecate se ghicea o ciudată inocenţă: somnul acestor oameni, atât de siguri de adevărurile lor, atât de cumsecade, atât de aspri. Care nu ştiau ce însemnase căminul unde stăteau pentru perechea ce pleca.

Drumul urmă etape cunoscute: curba unde Mila aştepta camioanele, apoi locul unde corul lor dăduse ultimul concert... O luară de-a lungul râului. Cerul de deasupra apelor sale începea să se lumineze. Din când în când trebuiau să ocolească gropile lăsate în urmă de bombe. Unele dintre aceste cratere se umpluseră cu apă şi erau deja înconjurate de tufişuri din care păsări îşi luau zborul.

Când ajunseră la o mică punte lăsată, Mila încetini, propuse o oprire. Şi atunci, pe urcuşul văii, departe de acoperişurile distruse de un incendiu, văzură o casă neatinsă. O izbă goală,

cu uşa larg deschisă. Un plop, înalt de cel puţin doisprezece metri, se ridica între un gard de lemn şi ghizdul unei fântâni. Paloarea violetă a dimineţii dădea impresia că pereţii erau străvezii şi că, pe valurile de iarbă înaltă, casa se legăna uşor.

IV

Oamenii le găseau viaţa foarte obişnuită. O veche izbă fără electricitate, în mijlocul ruinelor? Dar jumătate din ţară trăia aşa după război, îmbrăcaţi mereu cu aceleaşi haine tocite? Fără îndoială, nu exista prea multă eleganţă în Rusia acelor ani. Nici meseriile lor nu aveau nimic insolit: Mila preda muzică la şcoala din târgul învecinat, Volski găsi o slujbă de poştaş. Lumea se obişnui repede cu prezenţa lor ştearsă. O vedeau pe femeie împingând, dis-de-dimineaţă, poarta şcolii, pe bărbat, trecând pe bicicletă, cu sacul plin de veşti bune sau proaste. Li se vorbea, răspundeau cuviincios, dar nu spuneau mare lucru. De altfel, cine o făcea în această epocă în care un cuvânt imprudent îi putea costa scump pe vorbăreţi?

Până la urmă, singura trăsătură remarcabilă a fost culoarea părului lor: în câteva luni, din brunet, bărbatul deveni cărunt, iar femeia îşi regăsi pletele întunecate. Dar asta abia dacă mira pe cineva. Oraşele erau pline de mutilaţi, de desfiguraţi... O pereche obişnuită, da.

Mai ciudat părea locul unde se instalaseră. Valea şi pădurea de pe deal ascundeau câmpuri minate, adesea indicate de pancarte, dar uneori nu. Iar pământul era plin de trupurile soldaţilor.

Într-una din primele zile de după mutare, merseră la locul ultimului lor concert. Volski se apropie de râu şi, deodată, sub piciorul lui se auzi un scurt clinchet metalic. Se aplecă, scotoci printre tulpini... Şi scoase la iveală un talger plin de pământ şi ros de coclеală. Mila atinse discul ruginit. Sunetul reverberă o vreme, ca un ecou... Ziua era călduroasă, o dulce lenevie de vară făcută din uitări şi încetineli. Se priviră, cu aceeaşi amintire în ochi: sfârşitul unei nopţi de iarnă, întinderea de gheaţă unde soldaţii pornesc asaltul. Şi cântul care sfidează moartea. Şi talgerul care cade, rostogolindu-se pe zăpadă, către râu...

Adevărata lor viaţă a fost o călătorie invizibilă împotriva curentului timpului oamenilor.

Într-o seară, trecând prin Leningrad, urcară în clădirea unde locuia Volski înainte de război. La ultimul etaj, fereastra lăsa să

intre violetul cerului, o stea strălucea printr-un văl de căldură... În curte, copiii se îngrămădeau în jurul unei mingi. Dincolo de uşa unui apartament comunitar, două gospodine se certau de la aragaz. O pereche îmbrăcată de duminică cobora scările, comentând o comedie care rula la cinema. Viaţa... Volski şi Mila schimbară o privire. Viaţa pe care nu mai trebuiau s-o trăiască.

Se gândeau adesea la libertatea de-a nu mai trăi precum ceilalţi. Într-o zi, întorşi din oraş, se opriră sub ferestrele Conservatorului, unde studiaseră cândva. Un vesel tumult de note şi de frânturi de cântece se revărsă asupra lor într-un potop de amintiri. „O cutie muzicală stricată", zise Mila şi zâmbiră. Studenţii care umpleau peronul păreau într-adevăr figurine aruncate de o mică scenă turnantă. Din nou, Volski şi Mila se simţiră eliberaţi de o viaţă pe care ar fi trăit-o din greşeală.

O altă cutie muzicală, opera pe care o ascultară într-o seară. Actorii deghizaţi în soldaţi cântau vitejia, eroismul, patria-mamă. Îndemânarea cu care războiul fusese pus în scenă îl lăsă pe Volski perplex. Trecutul lor rămânea mut, în timp ce acolo, într-un decor proiectat pe fundalul flăcărilor de mucava, vocile exaltau apărarea Leningradului în frumoase arii volubile. Apoteoza aduse un interpret în rolul unui conducător de Partid. „Ora-a-a-şul lui Lenin nu va că-dea nicioda-a-a-tă!", cântă el. Era un bărbat înalt şi gras, purtând o uniformă prea mulată pentru burta lui. „Coapsele regelui din *Rigoletto*...", îşi aminti Volski.

După spectacol, un tramvai îi duse la porţile de sud ale oraşului. De acolo, drumul le era cunoscut. Două ore de mers pe jos pe drumurile distruse de bombe, apoi pe malul somnoros al râului Lukta. Noaptea lăsa să se audă foşnetul ierbii. Volski murmura, la unison, cuvintele simple pe care le cântase pe front, mărşăluind într-o coloană de soldaţi. Casa lor li se ivi în faţa ochilor, vopsită în albastru de jarul întunecat al cerului: micuţă, aşezată pieziş pe o înălţime, sub săgeata imensă a unui plop.

„Mila se va sătura curând de viaţa noastră la ţară, îşi spuse. Va sfârşi prin a-i invidia pe oamenii de la teatru, care se întorc liniştiţi pe la casele lor, în loc să umble în neştire, ca noi, pe câmpie..."

Ea se opri, întinse mâna către casa lor.

— Priveşte, parcă ne-ar aştepta cineva.

Un geam oglindea poleiala lunii, o lumină discretă şi răbdătoare, precum cea a unei lămpi aşezate în fereastră pentru a le arăta calea prin întuneric.

În lunile care urmară, nu se mai întoarseră în oraş decât o singură dată: când Mila vru să-şi revadă copiii. Era în ziua primei zăpezi.

În spatele gardului orfelinatului, nişte siluete păreau că valsează, îmbătate de dansul fulgilor. Mila recunoştea chipuri, şoptea prenume... Aşezat puţin mai deoparte faţă de colegii lui, un băiat de vreo doisprezece ani, cu capul dat pe spate, cu ochii pe jumătate închişi, îşi oferea faţa vârtejurilor albe. Deodată, ameţind, se clătină şi şapca îi căzu pe jos, descoperind un păr roşcat aprins, tuns foarte scurt. O culese şi, ridicându-se, zări perechea oprită de partea cealaltă a gardului... Mila se întoarse, începu să meargă cu capul plecat. Volski o urmă. După un timp de tăcere, el propuse cu jumătate de gură:

— Şi dacă l-am lua la noi? Şi pe ceilalţi...

Nu mai vorbiră despre asta, dar casa li se păru de-atunci locuită de aşteptare.

Lucrările de înlăturare a minelor începură în august şi durară o lună încheiată. Geniştii dădeau impresia că deznodau, în jurul micuţei izbe, o uriaşă pânză de păianjen. Era uimitor să vezi câte tone de moarte reuşiseră să îngroape cele două armate. Fiecare potecă era plină de ea. Fiecare luminiş din pădure era o capcană pentru pasul imprudent...

Înainte de-a pleca, unul dintre genişti îi duse pe creasta malului şi le arătă o mare întindere plină cu moviliţe.

— Astea nu-s mine, zise el, ci morminte. Dar nu mai sunt treaba noastră...

Da, morminte săpate în grabă, imediat după lupte. Mici ridicături pierdute în pliurile terenului.

Ici şi acolo, o scândură prinsă de un ţăruş salva câte un nume, un singur cuvânt al unei vieţi, dar majoritatea moviliţelor rămâneau mute. Mai aproape de creastă se puteau găsi oseminte acoperite de noroi şi buruieni.

Ceea ce urmau să îndeplinească se făcu, mai întâi, prin gesturi aproape buimace: un pistol cules dintr-o tranşee

surpată, un carnet cu pagini roase de umezeală, cu neputinţă de citit... Nu-şi făcură niciun plan de acţiune, nu-şi impuseră nicio solemnitate de circumstanţă. Pur şi simplu, zi după zi, încercară să îndepărteze uitarea aşezată peste cei pe care îi văzuseră căzând sub gloanţe, în ziua ultimului lor concert.

Doar o dată se întrebară ce să facă cu rămăşiţele. Pentru că găsiră şi resturi de soldaţi germani. Căşti, zdrenţe de uniforme, oase, cranii... Ura era încă aspră, hrănită de amintirile Leningradului strangulat şi oraşelor năruite prin care trecuse Volski, de imensa rană sângerândă care ajunsese Rusia. „Toţi copiii care au murit din cauza lui”, se gândi Mila atingând un craniu cu tăişul cazmalei. Ura părea firească precum respiraţia. Dar aerul pe care îl respirau era plin de amăreala frunzişului ruginiu, de răcoarea brumei ce sclipea în soare. Pe pământ, ultimele flori, arse de frig, se ridicau în mijlocul osemintelor. Iar cerul, palid şi luminos, răspândea o dulce torpoare de convalescenţă.

— Ce facem cu toate astea? murmură Volski. Le aruncăm într-o râpă şi uităm de ele?

Mila clătină uşor din cap.

— Nu ştiu... Ne luau drept sălbatici. Nişte animale de exterminat. Cred că trebuie să-i îngropăm cum am făcut cu ai noştri. Cu nume, dacă se poate. Asta va fi dovada că s-au înşelat asupra noastră...

Aşa şi făcură, alungind şirurile de movilţe, plantând lângă fiecare mormânt copaci tineri, aduşi de Volski din pădure. La începutul toamnei, aflară că tocmai se deschisese, la Leningrad, Muzeul Blocadei. Duseră acolo tot ce găsiseră în munca lor funerară: armele, documentele, decoraţiile. Chiar şi o scrisoare bine păstrată, pentru că fusese învelită în staniolul de la o ciocolată. Cuvinte de iubire scrise de un soldat german...

Primăvara, cimitirul arăta deja ca un desiş luminat de frunze tinere.

Din ruinele satului, Volski recuperă mult lemn intact. Butuci, scânduri, grinzi cu care să-şi mărească bordeiul. „încă două încăperi mari”, plănuiau ei, imaginându-şi instalarea copiilor. Acest loc viitor se desena, în mintea lor, ca o uşoară schiţă luminoasă.

Întreaga lor viaţă semăna cu o acuarelă foarte subţire, invizibilă celorlalţi. Dădeau lumii ceea ce le cerea, iar în restul timpului se lăsau uitaţi. Mila era văzută ieşind de la şcoală, cu mânecile rochiei albite de cretă. Volski era zărit pedalând prin şanţurile drumurilor, cu sacul de poştaş în spate.

Iar în ziua aceea de octombrie, puteau fi văzuţi alergând pe un peron de gară, la Leningrad, de unde pleca un tren de periferie, singurul în sfârşit dat în folosinţă. Îl pierdură şi se opriră cu răsuflarea tăiată, zărind în geamurile care se perindau prin faţa lor tot felul de priviri: batjocoritoare, indiferente, compătimitoare. Nimeni, cu toate acestea, nu ghicea ce trăia într-adevăr perechea care se întoarse, traversă oraşul şi îl părăsi pe jos, pe drumul bine cunoscut.

Nimeni nu ştia că veniseră să aducă ultimele vestigii pe care pământul mormintelor le înapoiase. La Muzeul Blocadei simţiseră o mare pace amestecată cu amărăciune. Sălile, încă semănând cu cele ale unui depozit, conţineau un morman de cioburi tragice de trecut, din acei ani despre care era atât de greu să vorbeşti. Fotografii, obiecte personale, scrisori, caiete în care copiii ce mureau de foame desenau iarba, norii de vară... Şi acel carnet în care un copil notase data morţii tuturor celor apropiaţi lui.

În mijlocul unei încăperi fusese aşezat un avion al Luftwaffe, doborât deasupra Leningradului.

Pacea pe care o resimţeau venea de la acele fragmente de adevăr salvate de la uitare. Dar şi din aurul frunzelor ce acopereau noroiul drumului. Mergeau, fericiţi că pierduseră trenul şi că înaintau acum printr-o burniţă limpede, cu miros de lizieră de pădure. Da, bucuria le venea din acest gând: în ciuda nesfârşitei suferinţe condensate în sălile muzeului, exista ziua asta umedă, cu lumina ei mată şi picăturile perlate pe genele

femeii şi surâsul bărbatului, care nu se confunda cu rânjetul rănii.

Nimeni nu le cunoştea viaţa, care se scurgea prin fragila persistenţă a unor asemenea momente.

Această frumuseţe umilă nu avea nevoie de jocurile pe care sfârşitul războiului le relansă. Parade, defilări, discursuri spre slava Conducătorului care dusese poporul la victorie. Şi dorinţa oamenilor de-a prinde cel mai bun loc la sărbătoarea învingătorilor.

Se ţinură departe de zgomot. Mulţumită singurătăţii şi iubirii lor. Mulţumită acelei sonorităţi lente pe care o auziră, într-o zi de decembrie, în pădurea înzăpezită unde adunau lemne. Vântul bătea tare deasupra brazilor înalţi, dar jos, aşezaţi pe butucul lor, nu auzeau decât acest foşnet: o grămăjoară de zăpadă cădea din vârful copacilor şi, alunecând de pe un ram pe altul, avea timp să şoptească un scurt şir de cuvinte. Nu vorbeau, uimiţi să vadă cât de simplă putea fi fericirea, aproape săracă, da, săracă în lucruri, dar atât de plină. O mână de zăpadă alunecând pe ramuri, lăsând să-i scape o şoaptă iute, căzând din nou. Iar tăcerea pădurii părea să ghicească prezenţa femeii care, cu pleoapele închise, îşi întindea chipul către tumba înceată a fulgilor... „Oamenii spintecaseră pântecul pământului cu tranşee, se gândea Volski, îngropaseră mii de mine, apoi începuseră să se ucidă între ei şi masacrele duraseră patru ani nesfârşiţi, iar când s-au terminat, supravieţuitorii au dezgropat minele şi au părăsit locurile. Iar pădurea a redevenit ce era înainte de măcel. Şi acum, femeia pe care o iubesc închide ochii, ascultă vântul, cristale de gheaţă i se aşază pe faţă. Iar chipul ei seamănă cu acela al unei femei tinere, brunete, foarte slabe, desenat de un copil...”

În seara aceea de decembrie încercară pentru prima dată soba mare pe care Volski o construise între cele două noi încăperi ale casei. Vreascurile luară foc cu o violenţă veselă şi şi-i imaginară pe copiii Milei aşezaţi în cerc, întinzând mâinile spre flăcări.

La topirea zăpezii, apa urcă până în pridvorul casei şi râseră când Volski, fără să coboare treptele, aruncă în curgerea înceată o plasă pescărească pe care o găsise în pod. Văzduhul mirosea

a scoarţă de arini şi a pereţi de lemn încălziţi de soare. Stând pe pridvor, priveau cerul pălind încet în oglinda râului şi, din timp în timp, observau dansul plutitoarelor deasupra plasei. În depărtare, dincolo de ape, se întrezărea celălalt mal, cu siluete subţiri de copaci veghind de-acum mormintele.

Totul era aici, încăpând într-o singură privire. Malul pe care văzuseră atâţia oameni murind. Şi râul, acum încet şi lat ca un lac, a cărui gheaţă era atunci pătată de sângele unui rănit ce se târa către cântăreţi. Şi vocile lor amestecate cu strigătele şi exploziile. Trecutul era atât de aproape de pridvorul de lemn pe care stătea aşezată o femeie, aruncând rămurele în apa aurită de apus...

„La ce au folosit toate astea?” se gândi Volski şi îi revăzu, cu ochii minţii, pe bărbaţii împotmoliţi în jurul unui tun. Chiar acolo, pe acel mal. Bărbaţi care omorau sau erau omorâţi. „La ce au folosit?”

„Apărarea patriei, victoria...”, îşi făcură cuvintele auzită în el dreptatea lor aspră. Toate aceste morţi au fost necesare. Şi adesea eroice. „Da, folositoare, dar numai pentru că oamenii nu cunosc fericirea asta”, îşi zise el şi se simţi din nou aproape de un adevăr care îmbrăţişa toţi oamenii şi toate destinele. Fericirea de-a vedea aceste rămurele plutind pe apa luminată de un soare jos. De-a o vedea pe femeia aceasta ridicându-se, intrând în casă. Fericirea de a-i vedea chipul într-o fereastră, deasupra apelor. Zâmbetul său, oglindirea rochiei sale într-un geam.

„Pe lângă fericirea asta, dorinţa oamenilor de a domina, de a ucide, de a poseda era derizorie”, îşi spuse Volski. Căci nici Mila, nici el însuşi nu posedau nimic. Bucuria lor era făcută din lucruri pe care nu le ai, din lucruri pe care alţii le-au părăsit sau dispreţuit. Şi iată, apusul de soare, mirosul de scoarţă umedă, norii plutind deasupra copacilor tineri din cimitir, toate astea sunt ale lumii întregi!

Plasa pescărească pe care începu s-o tragă pe pridvor era goală. Din când în când, printre ochiurile care alunecau pe apă, strălucea aurul mat al lunii.

Nimeni în jurul lor nu vedea această lume transfigurată. Vecinii blestemau umflarea neobişnuită a Luktei, drumurile desfundate. Mila şi Volski îşi dădeau şi ei cu părerea, ca să nu-i supere, dar întorcându-se, se aşezau pe pridvorul vechi şi îşi lăsau privirile să rătăcească în oglinda curentului. Noaptea, apa le susura sub ferestre, mici valuri se izbeau uşor de trepte. Toată liniştea şi bucuria asta trebuiau spuse, ca să ajute oamenii să trăiască altfel. Dar cu ce cuvinte să le spui?

„Să nu explicăm nimic, se gândi Volski într-o zi, să arătăm doar această nouă viaţă...” Se întorcea de la Leningrad şi, la marginea oraşului, asistă fără să vrea la repetiţia pentru o defilare. Purtând o enormă efigie a lui Stalin, o procesiune de muncitori trebuia, conform regiei, să se alăture unei coloane de militari, astfel încât deasupra armatei victorioase să răsară capul Conducătorului. O orchestră urma să-şi pornească atunci zarva de alămuri. Dar joncţiunea întârzia să-şi atingă culmea artistică dorită. Strigăte de furie se auzeau de pe un podium de lemn, de unde un omuleţ cu pălărie moale răcnea: „Nu-l văd pe tovarăşul Stalin!” (iar muncitorii ridicau cât puteau portretul) sau: „Mai cu viaţă!”. Militarii ridicau bărbia, holbau ochii...

Volski îşi reluă pedalarea printre câmpuri. Lătratul portavoce! tăcu, acoperit de scârţâitul bătrânei biciclete. Ceea ce văzuse era comic, ar fi trebuit să râdă, dar gândurile îi rămâneau triste. Printre participanţii la defilare se găseau, desigur, muncitori care trecuseră prin nenorocirile blocadei. Printre soldaţi, mulţi erau aceia care păstrau înlăuntrul lor o povara grea de trupuri sfârtecate, de chipuri dispărute. Durerea asta ar fi trebuit să-i conducă spre un adevăr nou şi luminos. În schimb, aveau parte de un tur de pistă, de feţele astea radiind prosteşte...

Merse la şcoala unde preda Mila, se opri sub ferestrele sălii de muzică, ascultă. Şi recunoscu, în corul copiilor, cântecul intonat de camarazii lui de regiment între două lupte. Fredonase adesea melodiile astea, modulând în voce şi oboseala soldaţilor, şi speranţa firavă, păstrată în ciuda noroiului şi sângelui. Mila îi învăţa pe elevi această tonalitate, insolită în repertoriul şcolar

compus din vesele vociferări patriotice.

Acea clipă exprimă însuşi sensul noii sale vieţi: glasurile acelea plăpânde, care păreau să vină dintr-o visare, o zi luminată de primii muguri, mirosul pădurii inundate şi, foarte aproape, smulsă din ghearele morţii, prezenţa iubitei. Mişcarea unduitoare a braţelor care dirijau cântecul copiilor...

Se gândi din nou la războiul care le dăduse înţelepciunea fericirii simple. Şi se încurcă, nevrând să accepte preţul său groaznic. Mila ieşi, veni să-l sărute. Vru s-o întrebe: „De ce n-am putut fi atât de fericiţi înainte de război? De la prima noastră întâlnire, în nepăsarea tinereţii?”. Dar privirea Milei aştepta alte cuvinte.

— Gata, o am! zise Volski şi văzu dispărând de pe chipul femeii o umbră de îngrijorare.

Din sacul de poştaş, scoase o pagină dactilografiată, cu mai multe semnături şi ştampile. Era aprobarea autorităţilor oraşului pentru adopţia orfanilor, „copiilor Milei”, cum îi numea Volski. Primii patru urmau să sosească la începerea şcolii, în septembrie.

Într-o seară de mai, păru să ghicească misterul noii lor fericiri... Amurgul era dulce, nu aveau chef să se întoarcă acasă, rămăseseră întinşi printre copaci, lângă un izvor pe care, cu o săptămână înainte, îl curăţaseră de buruieni. Pământul părea nins sub petalele de cireş sălbatic. Mirosul ciorchinilor albi, amăreala proaspătă a lăcrămioarelor... „Am mai trăit asta o dată, se gândi Volski. Da, în război. După o luptă, zăpada petalelor şi soldatul care dă din mână ca pentru a alunga un ţânţar şi cade, nu era un ţânţar, ci o schijă rătăcită, o fărâmă de metal împroşcată de o explozie. Beţia petalelor, mirosul îngheţat al lăcrămioarelor, seara frumoasă de primăvară şi bărbatul tânăr şi frumos ce părăsea viaţa...”

Volski privi femeia care, cu ochii pe jumătate închişi, zâmbea prin unduirea lentă a petalelor. O fiinţă stranie: o femeie pe care lumea încercase de atâtea ori să o distrugă, un trup ce era nu de mult ros de foame, un chip ce nu mai putea ascunde oasele craniului, o femeie siluită, transformată, încetul cu încetul, într-un gunoi uman. „Ochii îi erau plini de moarte, de gheaţă, de urâţenie şi acum privesc cerul violet printre braţele de petale, iar o stea apropiată ne priveşte la rândul ei...”

Ceea ce înţelese părea o rază de lumină. „Nu, nu trebuie să explici nimic, îşi spuse, ci doar să recunoşti în celălalt acea fiinţă uimitoare care depăşeşte cu mult tot ce a trăit şi trăieşte, tot ce se vede, şi ceea ce face lumea din ea. Să recunoşti şi să iubeşti această parte invizibilă a unei femei, clipa asta sub ploaia de petale, trupul chinuit, care nu şi-a pierdut nimic din tandreţe, ochii a căror lumină îmi dau viaţă.”

În acele zile de mai, războiul luă sfârşit pentru ei. La un an după încheierea războiului.

Mult mai târziu, amintindu-şi de acel an trăit pe malul Luktei, Volski va fi uimit de cât durase ceea ce nu fusese decât un început. Fiecare anotimp îi părea o viaţă întreagă. O viaţă de toamnă, cu broderia brumei pe aurul frunzelor moarte. O viaţă de iarnă, cu lampa de gaz la fereastră, o lumină pierdută într-o furtună de zăpadă. O viaţă de primăvară, nopţile în care apele urcau până în pridvor... Şi vara, când casa plutea pe valul albăstrui de iarbă şi de flori. Îşi va aminti de eternitatea aceasta foarte lentă, foarte intimă, din care o singură zi ajungea ca să vindece toate rănile vieţii sale zdrobite.

Avură amândoi acelaşi gând şi se priviră amuzaţi: mânzul alb, cu graţia stângace a copilăriei, liber precum cel ce nu cunoaşte încă barierele vieţii... Alerga pe mal, intra în apă, se trăgea brusc înapoi, urca iar dealul.

Volski repara acoperişul, iar Mila, suită pe o scară, îi întindea scândurile smolite. Din când în când se opreau, fericiţi să vadă, de sus, atâta vânzoleală. Salturile mânzului, scăldatul copiilor în râu, iar mai departe, dincolo de sălcii, femeile care adunau fânul în căpiţe şi fetiţa care se căţăra în joacă pe grămezile instabile, făcând echilibristică în vârful lor.

Deodată căzu şi imediat se auzi o explozie. Dincolo de copaci se ridică o perdea de bucăţi de pământ şi de fum. Mânzul mai făcu câţiva paşi înainte să se prăbuşească, cu tot flancul drept smuls. O mină pe care geniştii, toamna trecută, nu o dezgropaseră...

Volski şi Mila înţeleseră şirul rapid al evenimentelor: alergarea mânzului, căderea fetiţei dezechilibrate de şocul exploziei, ţărăncile rămase împietrite, în sfârşit, amestecul acela de alb şi roşu ce se zbătu scurt în praf.

Viaţa celorlalţi, pe care credeau că o ţin la distanţă, se revărsă, amestecând vestigiile războiului, rutina păcii, plânsul fetiţei care se apropia de mânzul mort, întorcând capul. Şi copiii care apăreau din toate părţile, ascunzându-şi curiozitatea sub strâmbături speriate. Puţin mai târziu, colhozistul venit cu roaba care, din câteva lovituri de topor, tăie în bucăţi cadavrul, încărcă repede carnea şi îngropă restul în gaura făcută de explozie.

Îşi impuseră să nu vadă niciun semn rău în această moarte. O vreme, lumea lor, acea eternitate fragilă, îndepărtată de lume, reuşi să supravieţuiască. Şi apoi, într-o zi, la sfârşitul lui august, îşi făcu apariţia un straniu observator. Se aflau pe creasta malului, ridicând un gard în jurul mormintelor soldaţilor. Mila scrijelea pe una dintre stele numele pe care reuşise să-l identifice...

Ea îl remarcă prima pe ciudatul pândar. Pe celălalt mal, nu departe de casa lor, se aflau o maşină neagră şi un militar care

îndrepta un binoclu mare către cimitirul unde munceau. Poziţia sa ţeapănă, pelerina mult prea lungă pentru burniţa firavă care împăienjenea zarea, totul în acea scenă mută părea disproporţionat şi ameninţător. Părea un general supraveghind un câmp de bătălie. Un alt militar se ivi şi statuia cu binoclu se mişcă, dădu din cap şi amândoi se îndreptară spre casă. Ziua era pe sfârşite, dar din înaltul crestei cei doi bărbaţi puteau fi văzuţi bine apropiindu-se de fereastră, privind înăuntru...

Până când Volski şi Mila au coborât la barcă şi au trecut Lukta, militarii plecaseră. Singurele urme, chiştocul cu o dungă subţire, aurită şi amprenta unei cizme pe stratul din faţa casei.

— Or fi fost topografi în prospectare, zise Volski prefăcându-se nepăsător, or avea o hartă de întocmit...

Vizita militarilor a fost pentru el o uşurare secretă. Ca şi cum, neavând curajul să se trezească din vis şi să o trezească şi pe Mila, fusese ajutat de această apariţie. Lumea era acolo, în pragul iubirii lor.

Minţise când vorbise de „militari”. Nu puteai să te înşeli asupra uniformelor lor. Mila observă prima lucrul ăsta:

— Curios, tipii ăştia de la Siguranţa Statului mă fac să mă gândesc la ce mi s-a întâmplat zilele trecute la şcoală. Da, o inspectoare... Directorul mă anunţase că o să vină, deci nu era nimic neaşteptat. Doar că a stat nemişcată ca o stană de piatră. Ca bărbatul care ne spiona cu binoclul. A plecat fără să zică nimic. Cântecele pe care le cânt cu copiii se pare că nu sunt conforme cu ideologia...

Se aşezaseră pe pridvorul izbei lor. Acum, după retragerea apelor, casa părea mai înaltă în mijlocul câmpiei şi mai singuratică. Volski asculta, ezitând să răspundă: trebuia fie să încerce să o liniştească şi deci să mintă, fie... Plecă repede capul şi, dintr-odată, printre tufele de iarbă, zări încă un chiştoc cu dungă aurie. Ca o privire care îi fixa.

— Ştii, Mila, nu ţi-am zis, dar scrisorile pe care le împart... Se întrerupse, dându-şi seama că avea o voce vinovată, deşi nu avea nicio vină de mărturisit. Văd tot mai multe scrisori din închisori. Cred că au reînceput curăţenia...

Schimbară puţine cuvinte, în limbajul aluziv de care toată lumea se folosea la vremea aceea. Nu se spunea despre cineva că „a fost arestat”, ci că „a avut probleme”. De altfel, Mila n-ar fi putut spune „tipii de la Siguranţa Statului”, expresia va apărea

mai târziu, în amintirea lui Volski, când se va putea vorbi astfel. Nu, probabil pomenise de „Casa Mare”, aşa i se zicea pe atunci sediului poliţiei secrete din Leningrad.

În câteva vorbe, mai mult sau mai puţin codificate, îşi spuseră totul: valurile de arestări reluate cu avânt, groaza care, după o scurtă relaxare la sfârşitul războiului, împietrea din nou chipurile, suspiciunea ce pândea de după fiecare cuvânt. Victoria asupra naziştilor îi eliberase pe persecutorii de aici, grăbiţi să-i facă pe oameni să plătească propria lor laşitate.

În două sau trei detalii despre fiecare persoană dispărută, Volski şi Mila îşi amintiră de cei care „avuseseră probleme”: locuitori din cătunul învecinat, vechi prieteni din Leningrad. Deja un lung şir de umbre. Ştiau că oamenii alegeau diverse tactici de supravieţuire. Unii se prefăceau că nu observau nimic, vorbeau, mergeau la lucru, le zâmbeau celor apropiaţi, totul într-o torpoare mecanică de somnambuli. Alţii îşi preschimbau viaţa într-o lungă aşteptare de condamnat, repetând de unii singuri argumentele cu care credeau că îşi vor putea dovedi nevinovăţia, dormind îmbrăcaţi, ştiind că arestările se făceau noaptea. Uneori îşi pierdeau minţile. În sfârşit, alţii încercau să dezamorseze ameninţarea sfidând-o.

— Aşa a făcut taică-meu. Volski îşi dădu seama că vorbea prima oară despre el. În timpul colectivizării satului nostru, dacă găseai un sac de grâu la un ţăran, omul era împuşcat. Apoi era de-ajuns să nu declari o unealtă sau o duzină de ouă. Eram copil, dar mi-aduc bine aminte ziua aia. Era iarnă, un ger de crăpau pietrele, iar taică-meu a ieşit fără haină, cu picioarele goale în zăpadă, şi şi-a dus singurele lui cizme la Comitetul de Expropriere. A reuşit să-şi compună o faţă foarte serioasă, aproape fervентă: „Dau totul pentru construcţia socialismului!”. Şefii au fost foarte încurcaţi de un asemenea elan. Până la urmă s-au gândit că omul nu era în toate minţile, i-au dat cizmele înapoi şi ne-au lăsat în pace... Nebunia putea să te scape.

— Pe tatăl meu l-a salvat moartea.

Mila o murmură ca pe un ecou la cuvintele lui Volski şi imediat, văzându-i perplexitatea, se grăbi să explice:

— Era ofiţer, în ’39, în Mongolia, a luat parte la bătălia de la Halhin-Gol. Într-o zi, vorbind cu cel pe care îl credea cel mai bun prieten al său, a vrut să facă puţin umor negru: „Sunt mai mulţi militari în lagăre decât printre noi”, ceva de genul ăsta.

Comandantul l-a convocat ca să-i spună să se pregătească pentru ce era mai rău. A doua zi, în timpul atacului împotriva japonezilor, a fost primul secerat. În realitate, s-a lăsat ucis. Unul dintre camarazii lui ne-a povestit cum a murit. Cei care veniseră să-l aresteze au plecat cu mâinile goale: în loc să salte un dușman al poporului, iată-i în fața unui ofițer căzut pe câmpul de onoare, aproape un erou. După asta, ne-au lăsat în pace și pe mine, și pe mama.

Totul fusese spus. Cele două povești rezumau țara în care trăiau. Frica, războaiele, goliciunea neputincioasă a vieții particulare, imposibilitatea de-a împărtăși deznădejdea. Extrema dificultate de-a crede în bunătatea omenească și, în același timp, conștiința faptului că doar această credință te mai putea mântui. O țară în care milioane de ființe se trezeau noaptea, ascuțindu-și urechile la scrâșnetul cauciucurilor pe asfalt: mașina asta merge mai departe sau se oprește la ușa mea?

— Nu mi-ai vorbit niciodată despre tatăl tău..., zise Volski, ca pe un ton de reproș.

— Nu aveam timp... Și pe urmă, dacă ne-am fi gândit la asta, n-am mai fi avut chef să trăim.

Volski vru să o contrazică, să invoce nevoia de-a cunoaște adevărul, dar se răzgândi, simțind în cuvintele Milei un adevăr totodată umil și insolent în sinceritatea lui. Ea zâmbi:

— Nici măcar n-am mai fi putut cânta la teatru, îți aduci aminte: „Ție, iubito, îți voi împărtăși visu-mi...” Am supraviețuit și datorită ariilor ăstora. Și câți oameni împreună cu noi!

Treizeci de ani mai târziu, Volski își va spune că țara lui era și asta: o pereche care trecuse prin iad, a cărei viață era deja încercuită în obiectivul unui binoclu, precum în luneta unui trăgător, da, cei doi îndrăgostiți așezați pe pridvorul unei izbe, privind creasta unui mal presărat cu morminte, fredonând arii ușoare dintr-o veche operetă demodată.

De atunci vorbiră adesea despre spectacolele jucate în timpul blocadei, despre publicul care dârdâia în întuneric, despre Porthos care cânta cu chipul scăldat în lacrimi, despre artiştii care cădeau pe scenă, epuizaţi de frig şi de foame. Zilele acelea de război deveniră puterea şi curajul lor şi, atunci când retrăiau în minte ultimul concert sub gloanţe, toate temerile li se păreau comice: cei doi agenţi de la Siguranţă veniţi să-i spioneze? Un minut din concertul acela era mai de temut decât orice ameninţare.

Gândul la copiii pe care urmau să-i găzduiască îi ajuta şi el să nu trăiască în umilinţă şi frică. Meşteritul unui pat, croitul unei cămăşi dintr-un cearşaf vechi, rutina acestor gesturi îi lega de un viitor în care vieţi tinere urmau să ia în stăpânire obiectele, să le facă utile, vii. Iar când îşi aminteau din ce prăpastie de durere veneau către ei acei copii, cei doi agenţi cu binoclu le păreau nişte maimuţoi.

Într-o seară, instalară un mare paravan care trebuia să împartă în două dormitorul. Alunecarea ţesăturilor îi duse cu gândul la ridicarea unei cortine şi ideea scăpără în schimbul lor de priviri: trebuiau să-i înveţe pe copii să joace într-o piesa, da, să facă teatru şi, de ce nu, să cânte într-o operetă!

Rezistară fricii până la capăt. Şi când, într-o *zi,* Volski găsi un chiştoc cu dungă aurie printre mormintele din cimitir, strivi dispreţuitor cu vârful piciorului semnul ameninţător, râzând: „Şi nemţii fumau ţigări din astea frumoase...”

Nu trăiră, aşadar, nopţile fără somn în care atâţia oameni pândeau scrâşnetul cauciucurilor în faţa porţii casei. Pericolul pe care îl sfidau se ivi în plină zi, într-o larmă mare de înjurături, de mâini gesticulând, de strâmbături caraghioase. Nu avea nicio legătură cu teroarea taciturnă şi vicleană care se insinua încet în toate sufletele.

În acea zi de septembrie, Mila veni la Leningrad ca să depună la Muzeul Blocadei un carnet găsit pe o pantă nisipoasă a malului: note în germană. Intrând în curtea clădirii, crezu mai întâi că a izbucnit un incendiu, apoi că s-a ridicat un şantier

anarhic, iar în cele din urmă că era vorba de o luptă corp la corp în mijlocul flăcărilor. Un foc mare ardea în faţa porţii depozitului care servea drept sală de expoziţie. Nişte militari (acei „militari” de la Siguranţa Statului) se agitau, respingând angajaţii muzeului, care păreau că vor să se arunce în flăcări. Nu se auzeau prea multe strigăte şi absenţa cuvintelor făcea scena şi mai înfricoşătoare. Nu, femeile nu voiau să ardă pe rug, îşi vârau mâinile în flăcări ca să scoată din el obiecte pe care încercau să le salveze. Iar agenţii Siguranţei aruncau în jar piesele umile pe care le luaseră din sală: pachete de scrisori, haine, fotografii... Lupta era feroce. Femei în vârstă se izbeau de zidul de pumni şi de paturi de arme, cădeau, se ridicau, se repezeau către foc.

...Nu era ziua cea mai sângeroasă a regimului instalat în ţară. Era ziua celei mai mari ruşini. Iar când, decenii mai târziu, se vor deschide arhivele măcelului şi ale represiunii, nimeni nu va îndrăzni să evoce acel rug...

Mila nu-şi dădu seama cum se trezise ea însăşi în mijlocul luptei. Simţea pe mâini muşcătura focului, buzele îi sângerau, o mânecă a rochiei îi atârna, pe jumătate ruptă. Pumnii grei ai bărbaţilor o aruncau înapoi, se încovoia, îşi croia drum, apuca o carte, o fotografie, încerca să le apere, să le ascundă. În febra salvării se amesteca o bucurie necunoscută: niciodată, niciun protest nu se mai ridicase, în ţară, împotriva monolitului de uniforme negre şi iată că în prima revoltă se ridicau femeile acestea cu trupurile măcinate de anii de război, supravieţuitoarele acestea cu feţe supte de foame.

Ţipete isterice se auziră dintr-odată la ieşirea din sala de expoziţie. Îşi făcu apariţia un bărbat gras şi scund înconjurat de suita sa. Mila îl recunoscu repede, după portretele oficiale, după pozele din ziare: Malenkov, din garda apropiată a Conducătorului. Uniformele luară poziţia de drepţi, întrerupând masacrul.

— Ah, fracţionistele ambuscate! urlă el. Şi-au făcut aici un cuib de reacţiune! Au făurit mitul unui Leningrad care lupta de unul singur, fără îndrumarea Partidului! Au neglijat rolul esenţial al marelui Stalin, tatăl victoriei noastre! Scoateţi totul afară! Ardeţi toate vechiturile astea! Executarea!

Uniformele se agitară din nou şi, de data asta, ajutate de oamenii lui Malenkov, le înhăţară pe angajate, aruncându-le într-o dubă care aştepta în stradă. Mila apucă un teanc de scrisori şi

fugi, profitând de un nor gros de fum scos de flăcările care devorau noile braţe de documente.

Se întoarse pe jos, avu timp să-i povestească totul lui Volski. Să-i spună şi ce-şi spuneau oamenii care se iubeau, în acele vremuri: „Dacă mi se întâmplă ceva, promite-mi că o să-ţi trăieşti viaţa fără să te întorci spre trecut...” Nu lăsară să se vadă nimic în timpul cinei cu copiii (primii patru se mutaseră la ei de două săptămâni). Pentru o clipă, sperară că arestarea va avea loc noaptea, sau chiar dimineaţa, când copiii vor fi la şcoală.

Veniră după ei peste o oră: o maşină neagră cu acelaşi model, supranumit „corbuleţul”, aceleaşi uniforme. Volski ieşi primul şi îl trântiră brutal de capotă. Sosi şi a doua maşină, iar agenţii care coborâră din ea îi smulseră Milei valijoara pe care voia s-o ia cu ea.

— Uitaţi-vă ce e înăuntru, e foarte important! strigă ea şi, în timp ce doi agenţi, intrigaţi, scotoceau printre cele câteva haine şi obiecte de toaletă, se aruncă spre Volski, se sărutară şi reuşiră, în ciuda braţelor care îi despărţeau deja, să-şi şoptească câteva cuvinte.

„În fiecare zi să priveşti cerul, măcar o clipă, şi eu o să fac la fel...”

Îi aruncară pe fiecare în câte o maşină. Volski nu reţinu care dintre ei doi propusese să privească cerul văzut de celălalt. Simţi doar în gură amăreala sângelui, căci buzele Milei încă mai sângerau.

Maşinile demarară cu o grabă absurdă pe drumul de pământ care ocolea casa. Timp de câteva clipe, Mila şi Volski văzură un adolescent care alerga după cortegiu, dând din mâini ca şi cum ar fi vrut să-l prindă. În lumina palidă a serii, părul lui roşu strălucea ca un ciorchine de scoruşe.

Partea ce mai grea după arestare a fost interogatoriul. Ofiţerul de instrucţie era tânăr, dar ştia că, indiferent care era atitudinea deţinutului, trebuia să-l lovească. Însă nu stăpânea încă bine tehnicile de tortură. Lovea neîndemânatic şi prea tare. Volski, cu mâinile legate la spate, căzu, lipindu-şi capul de un umăr, ca să-şi ascundă faţa. Loviturile se opriră inexplicabil. Se întoarse spre ofiţer şi nu putu să-şi reţină un „ah” de surpriză. Bărbatul stătea în picioare, cu capul dat pe spate şi ţinându-se de nas, cu degetele pătate de sânge.

— Deschideţi fereastra, luaţi un pic de gheaţă..., propuse Volski cu o voce voit neutră.

Ofiţerul trânti pe un glas nazal un fel de înjurătură, dar, în mod straniu, ascultă. Sala de interogatorii se afla la subsol, o ferestruică cu zăbrele groase dădea înspre trotuarul acoperit de zăpadă proaspătă. Ofiţerul o deschise, apucă un pumn de fulgi, şi-l puse pe nas. Sângerarea se potoli, se priviră şi Volski ghici acel moment în care conştiinţa umană ezită între compasiune şi dispreţ. Va resimţi acelaşi lucru de mai multe ori în timpul anilor de lagăr.

Un rapid joc de mimică trecu peste faţa tânărului ofiţer: să înceapă să-l lovească mai tare ca să-l pedepsească pe martorul acestui episod comic? Să reia interogatoriul ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic? Sau poate... Expresia ochilor deţinutului îl surprinse: o detaşare perfectă, o limpezime aproape surâzătoare. Ofiţerul văzu că omul trântit pe jos fixa minuscula urmă de albastru din ferestruică, acea dungă de cer pe care o putea zări de pe jos.

În ajută pe Volski să se aşeze pe taburet, îi puse din nou întrebarea la care nu primise decât răspunsuri negative.

— Te mai întreb o dată: recunoşti că ai vrut să conduci avionul german expus la aşa-zisul Muzeu al Blocadei şi să bombardezi Smolnîi, ca să-i omori pe principalii conducători ai oraşului?

Dacă Volski nu ar mai fi auzit şi cu alte ocazii genul ăsta de acuzaţii demente, ar fi crezut că a înnebunit. Însă delirul judiciar nu mai era un secret, oamenii îl citau înspăimântaţi şi în acelaşi

timp aproape exaltaţi de enormitatea absurdului: cutare a fost împuşcat pentru că a încercat să otrăvească apele tuturor marilor fluvii din ţară, altul s-a apucat să creeze zece organizaţii subversive într-un sat de o sută de locuitori... Aşadar, el voise să zboare cu un avion găurit de schije şi cu trenul de aterizare smuls!

Tăcea. Alegerea era ingrată. Să nege şi să se expună unor noi lovituri? Să „recunoască” şi să-şi semneze condamnarea la moarte?

Vocea ofiţerului de instrucţie alunecă brusc într-o şoaptă:

— Spuneţi că aţi vrut să bombardaţi Smolnîi ca să-i eliminaţi din sânul conducerii oraşului pe fracţioniştii ce complotau împotriva Partidului.

Volski îl văzu consemnând deja depoziţia caraghioasă. Tânărul ofiţer era pe cale să inventeze un criminal, desigur, dar un criminal însufleţit de o lăudabilă voinţă de-a lupta împotriva duşmanilor Partidului şi Conducătorului. Aplecându-şi uşor capul, Volski putea să vadă prin ferestruică puţină zăpadă şi un petic de cer oglindit într-un geam.

În fiecare zi, în lagăr, găsea o clipă de libertate ca să întâlnească pe cer privirea Milei.

Viaţa de deţinut nu îl dărâmă. Pe front i se întâmplase de multe ori să doarmă pe pământ, în noroi sau sub zăpadă. Aici, paturile de campanie din barăcile dotate cu sobe puteau să pară aproape confortabile. Tăiatul copacilor era o muncă grea, dar braţele sale îşi păstraseră obişnuinţa de-a căra obuze. Foamea şi scorbutul făceau ravagii, dar faţă de cele o sută douăzeci şi cinci de grame de pâine din timpul blocadei, masa cea mai săracă părea abundentă. Cât despre durata sentinţei, patru ani şi jumătate de lagăr, te făcea să zâmbeşti: zece ani de muncă silnică erau aici o medie modestă. „Lăudat fie nasul acela de ofiţer care s-a apucat să sângereze”, îşi zicea Volski.

Şi, în cele mai negre ceasuri de disperare, avea mereu drept sprijin cerul acela cenuşiu, luminos sau întunecat, şi legătura aceea făurită prin puterea unei singure priviri, dincolo de lumea oamenilor.

Clemenţa sentinţei sale îl făcea să spere la o condamnare şi mai blândă pentru Mila. De ce ar fi putut s-o acuze? Un carnet murdar de pământ pe care îl adusese la muzeu? Volski reuşea

să o creadă achitată, liberă, locuind cu copiii în vechea lor izbă: seara ieşea sub licărirea primelor stele, ridica privirea spre cer... Apoi speranţa i se risipea, îşi amintea că represiunea scăpase de mult oricărei logici. Lui, care nu se urcase niciodată în cockpitul unui avion, i-ar fi trecut prin cap să bombardeze Leningradul. Intenţii şi mai nebuneşti ar fi putut să-i fie atribuite Milei. Poate că a fost trimisă într-un lagăr aflat la mii de kilometri de al lui!

Presupunerea asta era o tortură atroce. Şi totuşi, uneori îndrăznea să-şi facă o mărturisire al cărei adevăr dur şi frumos îl speria şi pe el: nimic nu putea distruge clipa în care privirile li se ridicau pentru a se regăsi. Şi-o imagina atunci pe Mila în mijlocul unui câmp alb, cu faţa întinsă spre unduirea lentă a zăpezii.

Această vedenie îl ajută să nu trăiască în ura care era un mijloc bun de supravieţuire în lagăr. Înţelese acest lucru când, într-o zi de primăvară, se trezi îngropat sub un morman de trunchiuri de copaci: o uriaşă piramidă de buşteni de cedru pe care deţinuţii îi pregăteau pentru plutire. Debaclul avu loc mai devreme şi cu mai multă violenţă decât de obicei. Grămada de trunchiuri se mişcă, urnită de loviturile gheţurilor care se trezeau pe marele fluviu siberian. Şi deodată, muntele de butuci începu să se rostogolească, să se împrăştie. Lemnul se înfigea în găurile banchizei, se arunca în valuri, se ridica la verticală, cădea iar, înălţa ziduri care se dărâmau... Mai mulţi deţinuţi fură înghiţiţi cu totul. Doi sau trei dispărură, luaţi în curent. Putu fi salvat doar unul, cu umărul zdrobit.

Volski rămase ţintuit la pământ, în josul malului, aproape de defileul ameninţător al gheţurilor ce se rupeau. Cu pieptul strivit, cu picioarele prinse în încurcătura de buşteni, nu putea nici să strige, nici să se mişte. Când îşi veni în simţiri, se lăsase noaptea şi ghici că, dacă se făcuseră căutări, acestea nu fuseseră prea amănunţite. Viaţa unui deţinut nu valora nimic şi nimeni nu voia să şi-o piardă pe-a sa aventurându-se într-un haos de butuci care puteau în orice clipă să se prăbuşească în fluviu. Probabil că l-au crezut înecat.

Singura fărâmă de glas care-i rămăsese era o şoaptă şuierată şi singura mişcare era cea a mâinilor, care explorară mormântul de lemn. Prin încrucişările trunchiurilor, putea să vadă un triunghi înstelat.

Durerea atinse un prag pe care îl crezu mortal, apoi se

potoli, sau mai curând se obişnui cu ea. Setea deveni repede mai crudă decât durerea şi nu îl slăbea decât în clipele în care privirea îi scăpa, printre buşteni, către cer. Mintea i se limpezi atunci şi, cum nu mai rămăsese nimeni de convins, nici măcar el însuşi, simplitatea a ceea ce înţelegea era definitivă.

Înţelegea că, în tot ceea ce trăise, singurul lucru adevărat era cerul privit în aceeaşi zi, poate în aceeaşi clipă, de două fiinţe care se iubeau. Restul era mai mult sau mai puţin indiferent. Printre deţinuţi, întâlnise asasini fără remuşcări şi nevinovaţi care-şi petreceau timpul acuzându-se singuri. Scursori, eroi decăzuţi, sinucigaşi. Petrecăreţi care, condamnaţi la douăzeci de ani, nu visau decât la mâncarea pe care o femeie le-o va pregăti la ieşirea din lagăr. Blajini, sadici, târâturi, împărţitori de dreptate. Gânditori pentru care acest loc de muncă şi moarte era rezultatul unei teorii umaniste prost aplicate. Un popă care zicea că suferinţa e dată de Dumnezeu pentru ca omul să ispăşească, să devină mai bun...

Toate astea i se păreau acum la fel de lipsite de sens. Şi, când se gândea la lumea oamenilor liberi, deosebirea faţă de necazurile şi bucuriile de-aici nu i se părea prea mare. Un deţinut se delecta cu trei frunze de ceai căzute din întâmplare în ceaşca lui ciobită. La Leningrad, la operă (îşi aminti de *Rigoletto*), în antract, o femeie sorbea cu aceeaşi plăcere şampania. Suferinţa lor era şi ea asemănătoare. Şi deţinutul, şi femeia sufereau din pricina încălţărilor. Ea, din pricina pantofiorilor pe care şi-i scotea în timpul spectacolului. Deţinutul, din pricina a ceea ce se purta în lagăr: bucăţi de pneuri în care îţi vârai picioarele înfăşurate în cârpe şi care erau legate cu sfoară. Spectatoarea ştia că undeva, sub cer, se află milioane de fiinţe transformate în fiare descărnate, cu chipurile înnegrite de vânturile polare. Dar asta nu o împiedica să-şi bea paharul între sclipirile oglinzilor mari. Deţinutul ştia că o altă viaţă caldă şi strălucitoare se desfăşura în linişte şi pace, dar asta nu-i strica fericirea de a-şi molfăi fărâmele de frunze de ceai.

Din când în când, durerea se ascuţea, lăsându-i doar o pâlpâire de înţelegere: setea era cea care îl făcea să-şi imagineze deţinutul cu ceaşca de ceai, femeia sorbind răcoarea efervescentă dintr-un pahar înalt. Deci toate astea aveau chiar mai puţină importanţă.

Apa era aproape, un curent puternic la doi paşi de trupul lui strivit, la fel şi gheaţa, în mici stalactite formate pe buşteni. Întinse mâna, însă efortul îi învioră brusc durerea şi îşi pierdu cunoştinţa.

La începutul celei de-a doua zile, zăpada prinse a se învârti în fulgi mari şi leneşi. Volski simţi prospeţimea cristalelor pe buzele scorojite. Şi îşi închipui din nou un câmp iernatic, o femeie care ridica ochii spre dansul alb.

Ştia că îi rămăseseră puţine ore de trăit şi concizia gândurilor sale părea să ţină cont de acest termen. Cuvintele popii îi reveniră în minte: suferinţe trimise de Dumnezeu pentru ca omul să ispăşească, să se curăţească... Zâmbetul îi răni gura uscată. Atâţia oameni ar fi trebuit să fie, atunci, infinit de curaţi. În lagăr, în ţara răvăşită de război. O ţară curăţată! După câte au îndurat oamenii, ar fi trebuit să fie luminoşi precum sfinţii! Şi totuşi, după zece ani de chinuri, un deţinut putea să ucidă pentru o felie de pâine în plus. Dumnezeu... Volski îşi aminti cataramele centurilor purtate de soldaţii germani. *Gott mit uns*, „Dumnezeu e cu noi”, era scris pe metal. Soldaţii aceia suferiseră mult. Deci...

Ridică privirea: noaptea începea să se lase şi prin încurcătura de trunchiuri de deasupra capului său strălucea o constelaţie palidă, cenuşie. O femeie o vedea în aceeaşi clipă şi ştia că şi el priveşte cerul... Înţelese că nici Dumnezeu nu mai avea importanţă, dacă cele două priviri existau. În orice caz, nu Dumnezeul oamenilor, acest amator de suferinţe şi de catarame.

Setea care-l chinuia deveni alta: dorinţa mistuitoare de a-i spune acelei femei că nimic nu avea sens fără privirile lor.

În noapte, sau poate în întunericul leşinului, auzi o voce stinsă: cineva cânta, uitând din când în când cuvintele, care trebuiau să-i fie amintite.

Volski fusese găsit graţie acestor câteva cuvinte „cântate”, explicară oamenii care îl auziseră. Erau artificieri veniţi cu explozivele să arunce în aer fortăreaţa de buşteni sudaţi de gheaţă.

Cântul care răsunase în el deveni o altă viaţă, fără legătură cu fuga zilelor. Alergătura lumii i se părea şi mai febrilă, şi mai goală de sens. Din patul său din baraca infirmeriei lagărului, vedea gheţurile rotindu-se şi rupându-se pe fluviu. Lumina şi întunericul se perindau într-un ritm accelerat. Deţinuţii se adunau în careul de apel, plecau la muncă, se întorceau. Şi chiar când gardienii, dintr-un moft, îi făceau să aştepte ore nesfârşite în ploaie, tortura asta nu însemna mai mult decât graba ridicolă de-a face rău, de a-şi dovedi puterea de mici călăi. Curând se întoarse în rândurile lor, pe picioarele pline de hematoame. Altădată ar fi fost cuprins de furie în faţa cruzimii gratuite a gardienilor. Acum nu mai vedea decât un vârtej de voinţe, de invidii, de înjosiri. Îi rămăsese intactă setea de-a le spune acestor oameni ce înţelesese în mormântul de buşteni şi de gheaţă. Dar cuvintele acelea aparţineau unei limbi pe care nu o mai vorbise niciodată.

Pierdut printre deţinuţii care-şi blestemau cu glas scăzut torţionarii, ridica privirea şi se îndepărta într-o viaţă pe care o ghicise.

Eliberarea nu păru să schimbe în niciun fel această altă viaţă. Camionul care-l ducea trecu de poartă („Înainte, spre victoria muncii comuniste!”, scria deasupra uşilor batante din fier) şi lagărul dispăru în spatele unui deal înroşit de toamnă. „O mişcare din volan, se gândi Volski, şi o planetă întreagă e dusă de val, ca o bucată de gheaţă pe un fluviu.” O planetă cumplită, de nefericire, de cruzime, de speranţe, de rugăciuni şi, dintr-odată, nimic: o şosea lucind de ploaie, vegetaţia săracă a Nordului în aşteptarea iernii.

Trăi într-o lume în care totul îi era egal. Găsi o slujbă într-o gară de triaj, se instală în apropiere, într-o cămăruţă ale cărei ferestre dădeau către şine. Oamenii îl vedeau ca pe cineva la jumătatea drumului dintre un muncitor mărginit şi un fost deţinut dornic să-şi facă uitat trecutul. Uneori îl credeau poate sărac cu duhul. Îl vedeau printre şinele presărate cu zăpadă, singur, cu capul dat pe spate, scrutând cu ochii pe jumătate

închişi cerul pustiu.

După luni de căutări, Volski află că Mila primise o condamnare pe care o ispăşea într-un lagăr. Dar unde? Şi ce condamnare? „Zece ani de muncă silnică”, îi răspunse o fostă angajată a Muzeului Blocadei cu care reuşise să intre în legătură. Zece ani. Făcu socoteala, văzu deschizându-se abisul de cinci ani de aşteptare, dar nu simţi nicio deznădejde. Ştia că, în fiecare zi, privirea Milei avea să se alăture privirii sale pe cerul din ce în ce mai iernatic şi că, în acea clipă, timpul înceta să existe.

...Douăzeci sau treizeci de ani mai târziu, Volski va citi mărturiile unor foşti deţinuţi. Unii vorbeau despre viaţa lor distrusă, alţii despre cum au reuşit să-şi reia „viaţa normală”. Îşi va spune atunci că viaţa lui rămăsese intactă, lumea fiind cea care, încetul cu încetul, dispăruse.

Nu avu cinci ani de aşteptat. După doi ani şi jumătate, Stalin muri şi, în valul uman care se revărsă pe porţile lagărelor, Volski era sigur că o va regăsi pe Mila.

Într-o seară de aprilie, se întorcea de la muncă de-a lungul căii ferate şi, încă de departe, văzu o femeie aşezată pe băncuţa de sub ferestrele casei în care locuia. Încetini pasul, auzi în tâmple bătaia unor tobe mari, surde. Părul femeii era alb şi faţa, din profil, brăzdată de riduri adânci. „Peste şapte ani de lagăr...”, se gândi şi se simţi încovoiat sub o mare greutate. Chipul îmbătrânit al Milei era, pentru el, ultima încercare, poate cea mai grea. Şi totuşi, această lovitură dată de un Dumnezeu care iubeşte suferinţa i se păru meschină şi fără rost. Nimic nu putea atinge o viaţă ce avea să renască sub cerul în care, de atâţia ani, li se întâlneau privirile.

Setea de-a spune aceste lucruri cu voce tare era aşa de vie încât începu să alerge.

Femeia se întoarse. Nu era Mila! Era o femeie mult mai în vârstă, o tovarăşă de detenţie care îi promisese Milei să-l găsească. Mesajul ei începu în câteva fraze. „Zece ani de lagăr fără drept de corespondenţă”, aşa suna condamnarea oficială. Puţini ştiau că acest „fără drept de corespondenţă” însemna împuşcarea condamnatului după verdict. Scrisorile apropiaţilor continuau uneori să sosească de-a lungul celor zece ani de aşteptare...

Volski rămase aşezat, privind fix silueta femeii care se

îndepărta, săltând de pe o traversă pe alta. Ar fi trebuit să o reţină, să-i pună întrebări, să-i ofere un ceai, să o găzduiască. Ar fi făcut-o, dar lumea, deja de-abia reală, se şterse cu totul.

Nu mai rămaseră decât şinele pierzându-se în amurg, bătrâna dispărând în neant, cuvintele pe care tocmai le rostise, ultimele cuvinte care îl mai priveau. O lume goală.

Se ridică, privi cerul. Şi simţi că pe buze i se naşte un glas care ar fi putut să ajungă până la Mila. Plămânii i se umflară. Însă în loc de un strigăt se auzi doar o şoaptă prelungă, sfâşiată de sete. Setea ucigătoare de-a nu şti, prin cuvinte, să-i redea viaţa celei pe care o iubea.

v

„Aceeaşi sete...”, se gândeşte Şutov privindu-l pe bătrân cum bea, cu înghiţituri lungi, un ceai rece.

— Iertaţi-mă, m-am dezobişnuit să vorbesc.

Volski zâmbeşte, pune ceaşca la loc pe noptieră. Tac amândoi, neştiind cum să încheie istorisirea nocturnă. Să-şi ia la revedere, să se culce? Şutov înţelege că a intrat într-o lume în care nu se poate minţi, nici cu un gest, nici cu un cuvânt. Priveşte fereastra întunecată: întunericul de scurtă durată din mijlocul nopţii nordice de vară. Pe ecranul mut al televizorului se vede procesiunea şefilor de stat intrând în sala de banchet...

Bătrânul a vorbit ceva mai mult de o oră. Tinereţea, oraşul mort din timpul blocadei, războiul, lagărul. Şi chiar şi dansul petalelor de cireş sălbatic într-o seară îndepărtată de primăvară.

Istorisirea îi era marcată de teama de-a spune lucruri prea cunoscute, de a se repeta. De mai multe ori a precizat: „Toate astea se ştiu acum”. Şi se simţea în el jena de a-şi pune povestea alături de altele, mai mari, care au epuizat subiectul. „Ştiţi, ceilalţi n-au avut norocul meu.” Ceilalţi, cei care au murit de foame în timpul blocadei, cei ucişi în luptă, cei înţepeniţi în gheaţa lagărelor.

Şutov întoarce capul, într-atât cuvintele pe care ar putea să le spună i se par inutile. Pe ecran, o vedere aeriană a Londrei, un reportaj despre noua elită rusească şi un titlu: *Moscova pe Tamisa*...

„Cazul meu nu are nimic excepţional”, mai zicea bătrânul. Şutov chibzuieşte: e adevărat, i s-a întâmplat deja, în tinereţe, să audă vorbindu-se despre aceste vieţi strivite. Milioane de oameni sfâşiaţi de sârma ghimpată. Lagărele ocupau a douăzecea parte din imensa întindere sovietică, de zece ori suprafaţa Marii Britanii, ale cărei păşuni verzi se perindă pe ecran. Dispariţia în acel neant nu era o soartă rară, bătrânul Volski are dreptate.

O voce se revoltă în Şutov: nu, viaţa care i-a fost istorisită e unică şi incomparabilă, căci... Îşi imaginează o femeie în mijlocul barăcilor înconjurate de miradoare şi un bărbat într-un şir de deţinuţi. Amândoi ridică privirea, urmăresc lentoarea norilor,

simt pe frunte mângâierea rece a fulgilor. Sunt despărţiţi de milioane de kilometri. Şi totodată foarte aproape unul de celălalt, despărţiţi doar de aburul răsuflării.

Şutov ştie ce trebuie să-l întrebe acum pe Volski: şi după aceea a mai încercat să întâlnească pe cer ochii iubitei?

Ezită, se bâlbâie, ca şi când ar vrea să afle sfârşitul povestirii, ca şi cum prezenţa bătrânului în mica încăpere nu era deja un sfârşit:

— Şi pe urmă...?

Volski mai bea o înghiţitură de ceai, apoi, cu o voce mult mai puţin încordată, murmură:

— Pe urmă... aproape că nu mai vorbeam, iar oamenii au început să mă creadă mut. Eram ca şi mort, în orice caz, absent din lumea lor.

Această absenţă era făcută din amurgurile îngheţate dintr-un orăşel siberian, locul în care eşuă. Şi din lucrul care îi amintea de munca de deţinut. Şi din alcool, singura portiţă de evadare, pentru el şi pentru atâţia alţii. Tăcea, ştiind de-acum că se putea trăi la fel de bine şi fără vorbe şi că oamenii nu aveau nevoie de la el decât de forţă, de resemnare, da, de absenţă.

Muţenia lui se rupse doar într-o singură zi. Lucra într-un atelier unde se reparau piese de vagoane, iar maistrul îl înjură, îi făcu ocnaş împuţit. Volski îl lovi şi murmură de deasupra omului trântit la pământ: „Vă las să alegeţi arma duelului nostru, sir!”.

Ofiţerul de miliţie care îl interogă era tânăr şi foarte sigur pe el. Semăna (Volski remarcă imediat) cu ofiţerul de instrucţie care îl trimisese în lagăr. Acelaşi păr blond, aceeaşi uniformă prea mare pentru trupul firav. Era chiar şi o ferestruică joasă ce dădea spre o stradă înzăpezită.

Volski încetă să mai răspundă la întrebări, orbit de adevărul care ilumină brusc lumea a cărei cruzime obtuză se chinuise să o înţeleagă. Deci asta era: un vârtej repetitiv, hora aceloraşi roluri, mutre asemănătoare, mereu aceleaşi împrejurări. Şi mereu egală voinţa de-a nega tot ce era mai adevărat, mai adânc în oameni. Zăpada, o femeie care ridică privirea spre cer...

„Conform declaraţiei maistrului, zicea ofiţerul, aţi făcut afirmaţii antisovietice în momentul când i-aţi cauzat vătămări corporale...”

Volski zâmbea, privea chipul tânăr, străbătut de grimase severe, şi tăcea. Lumea care tocmai îşi dezvăluise principiul dement nu îl mai interesa. „Un manej nebun, îşi zise. Aceleaşi feţe, aceleaşi animale de lemn care se învârt din ce în ce mai repede.” La câţiva ani după război şi milioanele sale de morţi, se încerca deja o nouă bombă (citise într-un ziar) care ar fi putut omorî şi mai multă lume. La trei ani de la moartea lui Stalin, li se explica tuturor celor pe care îi masacrase că fuseseră anihilaţi din greşeală, dintr-o simplă răstălmăcire a doctrinei. Şi acum, micul ofiţer blond care se încingea, urla, dădea cu pumnul în masă şi care urma fără îndoială să-l lovească şi pe deţinutul aşezat dinaintea lui. „Şi pe urmă, nasul blondinului o să înceapă să sângereze şi o să-i propun să adune un pic de zăpadă, ceea ce o să şi facă, şi o să avem o scurtă clipă de omenie...”

Volski îşi dădu seama că gândea cu voce tare şi că ofiţerul, cu gura căscată, cu ochii holbaţi, îl asculta. „O să vedeţi, un pic de zăpadă şi n-o să vă mai curgă sânge...” Atunci îl cuprinse un acces violent de râs, aproape dureros, căci încheieturile mâinilor legate la spate îi suceau umerii la flecare hohot. „Un circ negru! Un mare circ negru!” striga el, uimit de simplitatea expresiei atât de potrivite pentru nebunia lumii.

Petrecu aproape un an într-un azil psihiatric. Tăcut, era un pacient bun din punctul de vedere al personalului, o umbră, un absent. Locul, deşi vetust şi mizerabil, nu i se păru sinistru. Iar populaţia de bolnavi nu făcea decât să reflecte, ca o stranie lupă mentală, zbuciumul lumii de afară. Un bărbat, cu faţa aproape albastră de slab ce era, se ascundea tot timpul în spatele palmelor ridicate ca un paravan, un scut cosmic ce îl proteja de călăii din trecutul lui. Alţii îşi transformau paturile în cochilii de melci pe care rareori le părăseau, cu capetele vârâte între umeri. Un fost director de teatru se acuza şi se justifica fără încetare, imitându-i pe rând pe judecătorul de instrucţie şi pe interogat. Un bătrân îşi petrecea zilele pândind sclipirea picăturilor ce cădeau de pe acoperiş când se topea gheaţa. Mai era şi un bărbat ce părea perfect sănătos, un lituanian în vârstă, cu care Volski se împrieteni. Acesta alesese să se refugieze aici ca să scape de persecuţii. Îşi povestea liniştit viaţa, descria locurile unde trăise. Dar, de fiecare dată când Volski încerca să-i explice că Stalin murise şi că acum putea să părăsească azilul,

lituanianul devenea bănuitor şi, cu o voce spartă, întreba: „De ce minţi? Ştiu foarte bine că nu va muri niciodată!”.

„Nişte nebuni”, îşi zicea Volski. Apoi îşi amintea ce trăise pe timpul blocadei, în război, în lagăr. Şi nebunia pacienţilor i se părea mult mai raţională decât societatea care îi internase.

Medicul însărcinat cu inspecţia anuală se întâmplă să fie de fel din Leningrad. Volski vorbi îndelung cu el: o înşiruire de străzi, de canale, de teatre, de amintiri dintr-un oraş pe care nu-l revăzuseră de ani de zile. „Agăţaţi-vă de ceva concret, îl sfătui el pe Volski semnându-i autorizaţia de externare. Dar mai ales, inventaţi-vă un proiect, un vis. Visaţi, de exemplu, să vă întoarceţi într-o zi la Leningrad.”

Urmă sfatul medicului, ca să zicem aşa. După legile de-atunci, un fost deţinut trebuia să stea la cel puţin o sută de kilometri de marile oraşe. Volski se instală într-un târg aflat la nord de Leningrad, nu departe, îşi zicea el, de vechile câmpuri de bătălie.

Orăşelul îl întâmpină cu zgomot de motoare: o maşină împotmolită, un cablu, un tractor care încerca să-i salveze pe naufragiaţi din noroi. Volski adună nişte ramuri de pe marginea drumului, le aruncă sub roţile maşinii. „Ceva concret, se gândi el îndepărtându-se, un proiect grozav pentru un nebun eliberat de curând.”

Peste două zile, pe aceeaşi stradă, Volski plânse. Un şir de copii urma drumul noroios, iar el se opri şi înţelese brusc despre ce fel de copii era vorba. În acei ani, după masacrele staliniste şi baia de sânge a războiului, orfanii erau prea numeroşi ca să mai surprindă pe cineva. Nu, orfanii pe care îi vedea n-ar fi trebuit să se arate: erau rebuturi din cele care de obicei sunt ţinute ascunse. Copii mutilaţi, alienaţi, orbi... Frânţi de război sau veniţi pe lume într-o baracă cu deţinuţi. Prea slabi ca să fie trimişi într-o tabără de reeducare, prea degradaţi ca să faci din ei, într-un orfelinat obişnuit, nişte buni mici muncitori.

Coloana înaintea încet, aproape sacadat. Copiii se agăţau unii de alţii, unii cădeau, însoţitorul îi ridica întocmai ca pe saci. Zăpada înmuiată făcuse probabil impracticabil traseul pe care îl foloseau de obicei şi pe care rămâneau invizibili. Nu aveau încotro, trebuiau să treacă prin buricul târgului... Dispăreau deja în negurile amurgului de iarnă. Chiar la urmă, Volski văzu o

fetiţă care şchiopăta rău, lăsându-se la fiecare pas pe un picior deformat, ridicându-se din nou cu o smucitură. Văzând-o, trebui să-şi muşte limba ca să nu plângă.

Găsi orfelinatul chiar în aceeaşi seară: o clădire veche din cărămizi aproape negre, pe care pereţi din placaj o împărţeau în tronsoane de săli, pe jumătate dormitoare, pe jumătate celule colective. „Cam ca barăcile noastre din lagăr”, se gândi Volski.

A doua zi se întoarse şi-şi oferi serviciile. De educator sau de supraveghetor? Nu ştia cum erau încadraţi copiii aceştia. A fost angajat pe loc, pentru că, tocmai, nu erau încadraţi nicăieri. Aici, copiii erau depozitaţi în aşteptare. Cei mai slabi mureau. Alţii, consideraţi alienaţi, erau trimişi în cele din urmă la un azil pentru adulţi.

Să se indigneze, să ceară ceva era inutil. Personalul număra doi angajaţi în vârstă şi un singur supraveghetor, acesta având un ciot în locul braţului pierdut în război. Directoarea, o femeie mică şi ştearsă, explică încurcată: „Nu ştim cine pe cine veghează: noi pe copii sau copiii pe noi...”

În prima zi, intrând în sala mare în care erau adunaţi toţi copiii, Volski îi observă discret, încercă să surprindă unicitatea fiecărui chip, a fiecărei siluete. Şi dintr-odată, lovit de o inspiraţie dumnezeiască, începu să fredoneze, mai întâi murmurând, apoi cu o voce care acoperea zgomotele, plânsetele. O litanie ezitantă îi răspunse, capetele prinseră a marca ritmul, trupurile a se legăna încet. O fetiţă cu faţa însemnată de şanţul adânc al unei cicatrice se apropie şi-i întinse un ciob de sticlă roşie, comoara ei.

Le dărui tot ce avea – vocea. Începu să-i înveţe un pic de cânt, melodii uşor de reţinut, a căror cadenţă învia trupurile înţepenite de boli şi de răni. Textele trebuiau notate şi, pe nesimţite, copiii scriseră primele lor cuvinte, descifrând primele lecturi. Manuale nu erau şi Volski înainta pe bâjbâite în arta predării, atât de nouă pentru el. Îi veni ideea să le arate prin gesturi şi mimică povestea dintr-un cântec: sosirea cavalerului sub ferestrele casei părinteşti, primirea pe care i-o făceau mama şi iubita... Acei copii condamnaţi la o existenţă de umbre intrau atunci într-o viaţă în care schimbarea destinului era posibilă, în care erau ascultaţi, iubiţi. În care iubeau.

El însuşi învăţă mult în timpul acelor prime luni. Printre cei

vreo treizeci de copii din orfelinat erau chipuri care îi aminteau de copiii Milei. Un băiat roşcat cu o voce frumoasă şi sonoră semăna puţin cu Mandarină, fără să aibă însă energia şi bucuria lui de-a trăi. Asemănarea era dureroasă şi totuşi, astfel reuşi Volski să învingă vârtejul absurd al lumii. Da, puteai să rezişti logicii sale sumbre. Precum roşcatul care acum stătea în faţa celorlalţi şi cânta despre înaintarea unui cavaler printr-o furtună de zăpadă.

Cântecele vorbeau despre „întinsa mare albastră" şi Volski le povestea ce ştia despre mări şi oceane. Un boier apărea într-un cântec şi, improvizându-se în profesor de istorie, juca dinaintea elevilor scene din trecutul ruşilor, când în rolul de cneaz, când în cel de rob.

Le vorbi şi despre muschetari, le mimă luptele, cavalcadele, imită şuieratul sabiei ce despică aerul, agită un ziar îndoit – evantaiul unei frumoase domniţe aşezate la fereastra castelului... Pentru copii, aceasta era prima călătorie în străinătate, lucru de neconceput în ţara baricadată în spatele cortinei sale de fier.

Într-o seară, cântă aria lui d'Artagnan...

Din acea zi îl stăpâni o singură idee: să-i facă pe orfani să joace într-o piesă, indiferent de handicapul lor. Distribui rolurile şi, amintindu-şi de figuranţii supranumerari din spectacolele montate în timpul blocadei, inventă personaje, scrise mici scene, astfel încât toată lumea să aibă măcar două replici de spus sau de cântat.

Ceea ce era pe cale să făurească era adesea departe de vechea operetă. Vocile erau slabe şi oboseau repede. Unii dintre copii se mişcau greu. Costumele, cusute de angajaţi din bucăţi de cârpe, erau lipsite de strălucirea teatrală. Dar ingeniozitatea micilor actori transfigura totul. Un ciob de sticlă prins cu o sârmă devenea o diademă, nişte vechi ghete găurite, înălţate cu carton, se preschimbau în cizme înalte de cavaler... Jocul îi ajuta pe copii să uite cum le erau trupurile. Fetiţa pe care Volski o văzuse şchiopătând în noroiul drumului juca rolul lui Marie şi, din instinct, îşi ascundea mersul sub năzdrăvănia săltăreaţă a pozelor.

După zeci de repetiţii, înţelese rostul adevărat a ceea ce păruse mai întâi doar o joacă. Pe scenă, elevii îşi uitau suferinţa.

Dar mai ales, duceau o viaţă pe care nimeni nu putea să le-o interzică. În câteva minute de joc, fiecare dintre ei scăpa din lumea care îi condamnase la nefiinţă.

Primii lor spectatori erau cinci: cei doi angajaţi, supraveghetorul, directoarea şi Volski. La una dintre reprezentaţiile următoare veni şi şoferul care le aducea o dată pe lună cărbuni. Apoi o vânzătoare dintr-o brutărie din vecinătate. Câţiva locuitori ai cartierului şi prietenii lor... Unii căutau distracţia care lipsea în tristul lor târg. La alţii se simţea curiozitatea pentru un număr inedit: o adunătură de infirmi făcând teatru!

Într-o zi de mai, piesa se jucă dinaintea unor cu totul alţi spectatori. În ajun, cu o voce pierită, directoarea îl anunţase că fuseseră „denunţaţi”, că se vorbea în oraş de o scenă clandestină şi că soseşte o inspecţie a Comitetului de Partid. Văzându-i faţa descompusă de teamă, Volski îşi zise că cei trei ani trecuţi de la moartea lui Stalin nu erau nimic, că vor trebui să treacă poate treizeci înainte să i se destindă trăsăturile, înainte ca femeia să nu mai tremure la fiecare cuvânt.

Inspectoarea de la Partid pătrunse în sală ca un stâlp greu înfipt în mijlocul ei. Un trup solid, dintr-o singură bucată, o faţă lată şi durdulie, o voce antrenată să ordone. „Începeţi!”, îi zise ea lui Volski fără să-l fi salutat şi, cu o mişcare a bărbiei, îşi invită suita, două femei şi un bărbat, să se aşeze în primul rând.

„Acelaşi manej, se gândi Volski, aceleaşi mutre pe care se vede aceeaşi cruzime fără rost a lumii. Inspectoarea asta cu cap de cerber şi cealaltă, care a asistat la lecţia Milei...” Nu îl mai surprindea repetiţia, cunoştea deja această lege absurdă, ci urâţenia voită a vizitei, răul făcut cu bună ştiinţă.

Femeia privea scena cu o expresie dispreţuitoare şi din când în când îşi dilata nările ca şi cum copiii costumaţi ar fi mirosit urât. Jucau de altfel mai bine ca niciodată, ghicind că era vorba de un spectacol excepţional. „Care vor fi acuzaţiile? se întrebă Volski interceptând din când în când grimasele inspectoarei. Piesă necorespunzătoare cu preceptele ideologice? Absenţa rolului educativ? Lipsa conştiinţei de clasă?” Nu era îngrijorat, aranjase ca supraveghetorul să-i scoată pe copii la plimbare imediat după final, ca să nu afle judecata previzibilă. Mai târziu, li s-ar putea spune că piesa lor a plăcut mult, dar că

vor trebui să înveţe şi alte cântece...

Îşi imaginase urmarea evenimentelor după cum se petreceau ele sub Stalin. Tăcerea monolitică a judecătorilor, verdictul, sancţiunea. Dar vremurile se schimbaseră, de-acum se improviza, se inova...

Deodată, femeia dădu din mâini şi ţipetele ei speriară toată asistenţa: „Opriţi circul ăsta, ajunge! Nu numai că-i puneţi pe copii să joace în măscări total străine de conştiinţa de clasă, dar... dar...”

Copiii îşi întrerupseră jocul, adulţii, în picioare în jurul inspectoarei, aşteptau subjugaţi faza finală a exploziei. „Dar...dar...”, căuta evident un argument mai estetic pentru a-şi întări acuzaţia.

„Dar... nici măcar nu v-aţi învăţat elevii să meargă corect pe scenă. Umblă toţi de parcă ar fi marionete de lemn! Uite, băiatul ăsta, aşa-zisul muschetar. E un somnambul, sau ce? Puteaţi măcar să-i explicaţi cum trebuie să meargă un militar!”

Se întoarse către Volski. Se făcu linişte. Pe scenă, roşcatul care-l juca pe d’Artagnan stătea drept, cu privirea undeva, departe, deasupra capetelor colegilor săi.

„Copilul nu e somnambul, tovarăşă inspectoare. Este... orb.”

Toată lumea înţepeni. Volski vru să mai vorbească, dar se răzgândi. Sunt cu neputinţă de povestit lunile de repetiţii în care roşcatul, cu o răbdare încăpăţânată, învăţase să îmblânzească întunericul de pe scenă. Pas cu pas, adolescentul reţinuse poziţia fiecărui actor, destinaţia fiecărei replici, îşi însuşise piesa ca pe un tablou mişcător care trăia înlăuntrul lui. Puţini erau spectatorii care-i remarcau cecitatea. De obicei, lăsa impresia că o vedea foarte bine pe micuţa sa Marie, care ieşea pe o poartă mare de carton şi alerga spre el.

Inspectoarea îşi suflă zgomotos nasul într-o batistă cu dungi, tuşi, îşi suflă iar nasul, apoi plecă încurcată capul şi mormăi: „Revin imediat...”, apoi părăsi sala.

Volski le făcu semn copiilor, piesa reîncepu... Arii, încrucişări de săbii de lemn vopsite în albastru, în lipsă de vopsea argintie, flacăra fremătătoare a unei lumânări pe masa pe care Marie scria o scrisoare... Inspectoarea intră în linişte, se aşeză pe un scaun de lângă uşă.

„Ţie, iubito, îţi voi mărturisi visu-mi...”, cânta roşcatul.

În lunga sa viaţă, Volski urma să cunoască zeci de orfelinate, spitale, tabere de reeducare. Îi învăţă cuvintele cântate şi gesturile pe cei cărora le era frică să vorbească şi cărora trupul nu le amintea decât de brutalitatea forţei: copii abandonaţi, handicapaţi, tineri delincvenţi. Îi învăţă mai ales să existe altundeva decât în lumea făurită de cruzimea meschină a oamenilor... Unul dintre primii săi elevi, roşcatul, îi va spune într-o zi că, atunci când cânta aria lui d'Artagnan, acel „cer pe care plutesc stelele", vedea constelaţiile, înţelegea cum ar putea arăta.

Volski făcu aşa cum îi ceruse Mila în ziua arestării: încercă să trăiască fără să se întoarcă spre trecut, se căsători, avu un fiu. Lucid, considera că acea viaţă era suficient de aproape de fericire şi îşi interzicea să-şi dorească mai mult. Rutina îi permitea să nu opună această existenţă celei trăite cu Mila.

În timpul dezgheţului post-stalinist, munca sa îl făcu, o vreme, aproape celebru: ziarele vorbeau de „metoda sa educativă inovatoare", i se consacră chiar şi o carte. I se propuse un post într-un institut de cercetare. Îl refuză, continuând să aleagă locuri mărginaşe, în care se simţea cu adevărat util. Soţia sa sfârşi prin a obosi de atâtea peregrinări, divorţară. Fiul, cu timpul, se îndepărtă şi el şi, mult mai târziu, Volski află ca plecase să trăiască în Germania...

În momentul când URSS-ul căzu, Volski lucra în Asia Centrală şi era deja în scaunul cu rotile. „A căzut pe mine o pădure întreagă", glumea el cu medicii, ca să explice cum, când era tânăr, fusese strivit de o piramidă de trunchiuri de cedru. Nu mai spunea că se întâmplase într-un lagăr. Pentru noile generaţii, acesta era deja un trecut de legendă... Ca şi arhivele din vremea represiunii, care se deschideau pe atunci şi pe care Volski putu să le consulte la Moscova. Dosarul judiciar al Milei era acolo, cu paginile îngălbenite ale interogatoriilor prin care trecuse. Din depoziţii află că ea făcuse totul ca să-l dezvinovăţească, luând asupra ei acuzaţiile care îi fuseseră puse în cârcă. „Deci nu nasul sângerând al micului ofiţer m-a salvat...", se gândi el, iar sacrificiul care îi dăruise viaţa îi aminti din nou că răul lumii putea fi făcut să dea înapoi prin voinţa unui singur om.

Un an mai târziu, unul dintre foştii săi elevi îl ajută să

ajungă la Leningrad, îi găsi o cămăruţă într-un apartament comunitar.

Volski nu se simţea nefericit, doar puţin depăşit de viteza schimbărilor.

Într-o zi, vecinii îl informară că se pregătea o mare mutare, un schimb complicat care îi permitea fiecăruia să aibă locuinţa lui, la periferie. Nu pricepu toate fineţurile combinaţiei. Pur şi simplu, vedea acum oameni bine îmbrăcaţi care veneau, vorbeau despre metri pătraţi şi lucrări de efectuat, făceau calcule în dolari. O femeie blondă apărea deseori printre ei, pomenind de mărci de gresie, băi, mobilier. Oamenii o numeau Iana. Lui Volski îi plăcea să-i audă vocea. Se gândea că ar putea, într-o zi, să-i povestească viaţa sa.

Într-o seară, auzi o conversaţie dincolo de uşa camerei sale. Mai mulţi bărbaţi şi Iana discutau destul de aspru despre o mutare care întârzia. Dintr-odată, Volski înţelese că vorbeau despre el. „Auziţi, să fim realişti, spunea Iana încercând evident să calmeze spiritele. Moşul e aici, n-avem ce face. Sigur că ne-ar aranja dacă ar părăsi lumea între timp, dar să nu visăm prea mult la asta, aşa surd şi ramolit cum e, poate să apuce suta. Eu vă propun o soluţie foarte rezonabilă...”

Volski nu mai ascultă şi, din ziua aceea, încetă să mai vorbească. Oamenii îl luau drept un surdomut. Constată că asta nu schimbă prea mult relaţiile cu cei care se învârteau prin apartament. Poate că, dimpotrivă, atitudinea lor faţă de el deveni mai puţin ipocrită.

Acum Şutov îşi aminteşte. În tinereţe a auzit acest nume, Volski. Acum treizeci de ani. Articole care vorbeau despre un educator în stare să ofere o viaţă, mulţumită teatrului, copiilor handicapaţi şi tinerilor în derivă. Pentru ziarişti, în vremea cenzurii, acest gen de subiecte era singurul teren de libertate: un original care refuză onorurile şi o carieră frumoasă e deja o revoltă discretă împotriva betonului masiv al regimului...

Bătrânul îşi bea ceaiul rece. Televizorul, cu sonorul oprit, difuzează clipuri în care tinere blonde şi tineri negri bâţâie din şolduri, cu feţe când arogante, când lascive. Program de noapte. Lumina unei lămpi fixate pe tăblia patului, o fereastră întunecată, încăperea aproape goală. În câteva ore, infirmierii vor veni să-l ia. Acesta e deci sfârşitul povestirii nocturne.

Şutov simte încă dorinţa vie de-a afla ce s-a întâmplat, de-a lungul anilor, cu cerul în care se întâlneau privirile iubiţilor. Dar e prea târziu ca să mai întrebe, viaţa lui Volski s-a confundat cu trecutul plin de nenumărate răni al ţării: războaie, lagăre, nesfârşita fragilitate a oricărei legături între doi oameni. O viaţă eroică, sacrificată. Un destin pe care Şutov ar fi putut să-l întâlnească, petrecându-şi el însuşi copilăria într-un orfelinat. „Da, l-aş fi putut avea pe Volski profesor de muzică”, se gândeşte el.

— Ştiţi, nu îi port pică prietenei dumneavoastră Iana, zice bătrânul şi îşi pune ceaşca la loc pe noptieră. Nici celorlalţi. Ceea ce trăiesc ei nu e deloc de invidiat. Vă daţi seama, lor le trebuie să aibă toate astea!

Mâna sa face un gest larg şi Şutov înţelege că „toate astea” înseamnă noul apartament al Ianei, dar şi ecranul lat al televizorului, şi reportajul despre elita rusească instalată la Londra, hotelurile lor particulare şi reşedinţele lor de vacanţă, şi cocktailul la care se întâlnesc, şi tot acest nou fel de-a exista pe care Şutov nu reuşeşte să-l înţeleagă.

— Noi am avut, până la urmă, o viaţă atât de uşoară! zice bătrânul. Nu aveam nimic şi totuşi ştiam să fim fericiţi. Între două şuierături de gloanţe, ca să zic aşa... Zâmbeşte şi adaugă pe un ton glumeţ: Uitaţi-vă la oamenii ăştia cum suferă! Se vede

o recepţie într-un palat londonez, rictusurile crispate ale femeilor, feţele lucioase ale bărbaţilor. Făceam aceeaşi mutră la Conservator, când ne puneau să ascultăm o cantată în onoarea lui Stalin...

Râde încetişor şi mâna sa descrie acelaşi gest: „toate astea”. Şutov are senzaţia foarte concretă că lumea astfel arătată se întinde pe orizontală, plată şi perfect egală în orice punct al ei. Da, o lume aplatizată.

— Dacă puteţi să-l stingeţi..., îl roagă Volski.

Şutov ia telecomanda, se încurcă (pe ecran apare un tramvai vechi care alunecă în tăcere, dispare pe o stradă), în sfârşit reuşeşte să oprească televizorul.

Chipul lui Volski îşi reia expresia de la începutul nopţii: calmă, detaşată, poate chiar puţin mai distantă. Şutov nu se mai aşteaptă la alte cuvinte. Totul s-a spus, îi rămâne doar să zică noapte bună şi să meargă să doarmă câteva ore, până la sosirea lui Vlad şi a infirmierilor.

Vocea care răsună dintr-odată îl izbeşte prin fermitatea ei.

— N-am încetat niciodată să-i întâlnesc privirea. Chiar şi după ce am aflat că murise... Nimeni nu-mi putea interzice să cred că mă vedea. Şi în noaptea asta ştiu că şi ea priveşte cerul. Şi nimeni, auziţi?, nimeni nu va îndrăzni s-o nege!

Vocea e atât de puternică încât Şutov se ridică în picioare. E glasul unui fost cântăreţ, sau poate al unui artilerist care strigă ordine în mijlocul exploziilor. Şutov se aşază la loc, schiţează un gest scurt, pregătindu-se să vorbească, dar rămâne tăcut. Trăsăturile lui Volski se destind, pleoapele îi coboară uşor. Mâinile i se odihnesc inerte pe lângă corp. Şutov înţelege că nu această voce voluntară l-a ridicat de pe scaun. Cuvintele bătrânului au trasat în lumea plată o înălţime luminoasă, ce părea să ridice tavanul încăperii.

Ca un ecou slab al strigătului, se aude o şoaptă de regret, pe care Volski şi-o îngână mai mult lui însuşi:

— Păcat că nu am revăzut Lukta... Malul pe care am dat ultimul concert... Copacii pe care i-am plantat cu Mila... Haideţi, culcaţi-vă liniştit, nu vă faceţi griji, mă descurc foarte bine şi singur...

Apucă întrerupătorul lămpii de deasupra capului. Şutov se ridică, se îndreaptă către uşă. Paşii îi sunt înceţi, parcă vrea să-şi întârzie plecarea, să caute ultimul cuvânt pe care voia să-l

spună şi pe care l-a uitat.

— Aşteptaţi numai o clipă! îşi dă el în sfârşit drumul şi aleargă în biroul lui Vlad. Lângă telefon e lista cu numere utile pe care tânărul i-a lăsat-o înainte de-a pleca: ambulanţă, poliţie, taxi... Şutov sună, comandă un taxi, se întoarce în fugă în camera lui Volski şi, aiurit, se scuză, îi explică planul.

Bătrânul zâmbeşte:

— Ador aventurile, dar va trebui să-mi pun un frac. Acolo, pe cârlig, după uşă, sunt un fâş şi nişte pantaloni...

Şutov îl roagă pe şofer să urce ca să-l ajute să „ducă un bolnav”, zice el ca să simplifice. Bărbatul tânăr, cu ceafa groasă, începe să-şi exprime nemulţumirea din acel moment. Când află că nu e vorba de un simplu drum la spital, ci de o cursă îndepărtată, în afara oraşului, protestează:

— Nu nene, eu nu fac circuite turistice! Trebuia să închiriaţi un microbuz...

Şutov insistă cu stângăcie, dându-şi seama că şi limbajul comunicării curente s-a schimbat şi că argumentele sale (un soldat bătrân care vrea să se întoarcă la locul bătăliei) par suprarealiste.

— Oricum, n-am tarif pentru asemenea călătorii, suntem în toiul nopţii...

Şoferul se întoarce spre uşă, ca să arate că e pe punctul de-a pleca. Şutov urăşte ceafa groasă, craniul foarte rotund şi ras, mutra prost dispusă a celui care ştie că eşti dezarmat în faţa lui.

— Plătesc cât trebuie, spuneţi-mi preţul dumneavoastră, ne înţelegem.

— Dar v-am zis, n-am tarif pentru asta. În plus, trebuie să-l mai cărăm şi pe... tataie!

— O sută de dolari, e bine?

— Faceţi mişto? Pentru o asemenea distanţă...

— O sută cincizeci?

— Ştiţi ce, mai gândiţi-vă şi sunaţi-mă săptămâna viitoare, bine?

Îi întoarce spatele, împinge uşa, Şutov îl prinde pe palier, se târguieşte, sfârşeşte prin a-i da trei bancnote de o sută. Pe faţa omului vede un amestec destul de pueril: plăcerea de-a jupui un prost, orgoliul unui şmecher. Banii nu au încă o valoare bine stabilită în această ţară nouă, e cam ca la ruletă şi el a câştigat.

Conduce mai întâi încet, de teamă să nu dea peste vreo

patrulă. Dar odată ieşit din centru, îi dă bătaie fără să mai respecte nicio intersecţie. Se simte că a prins gustul escapadei. Şutov coboară geamul: mahalale monotone defilează pe lângă ei, un oraş adormit şi, din când în când, pe zidul nesfârşit de faţade, câte o fereastră luminată, foarte galbenă, o viaţă care veghează.

În sfârşit, ca biciul unei ramuri, mirosul de iarbă, amăreala nocturnă a frunzişului. Maşina părăseşte şoseaua, începe să se hurduce pe drumuri prost asfaltate. De două sau de trei ori, bătrânul încearcă să-l îndrume, dar şoferul i-o întoarce: „Nu, ştiţi, satul ăsta nu mai există... Nu, acum acolo e un centru comercial...” Vocea i s-a schimbat, îi răspunde acum lui Volski pe un ton puţin încurcat...

Şi deodată frânează, surprins şi el de o barieră care taie drumul.

Dincolo de ea se ridică un zid înalt de patru metri. O placă de bronz, prinsă într-o stelă, străluceşte în lumina farurilor. Litere bogat ornamentate imită scrierea gotică: „Reşedinţa Palatină. Accesul rezervat proprietarilor.” Şoferul coboară, Şutov se ţine după el. Dincolo de o poartă monumentală de fier forjat se văd siluetele „palatelor” luminate de reflectoare de şantier. Un buldozer doarme sub un copac. Gherete instalate în fiecare colţ al incintei amintesc de miradoare...

Asemănarea nu-i scapă lui Volski.

— Parcă ar fi o închisoare, murmură el când cei doi bărbaţi se întorc în maşină.

— Ce facem? Încercăm să ocolim? întreabă şoferul şi, fără să mai aştepte părerea lui Şutov, demarează. Provocarea asta a devenit pentru el o chestiune de onoare. Maşina se împotmoleşte aproape imediat şi Şutov apucă chiar să deschidă portiera, gata să coboare şi să împingă.

— Trecem! îi strigă furios şoferul, răsucind de volan de parcă ar lupta cu mâinile goale cu un taur. Un prelung urlet isteric al motorului, o alunecare greoaie şi, în sfârşit, o ieşire ca din tun.

Cursa se calmează, legănată de un amplu tangaj pe un drum de pământ, se aude iarba înaltă frecându-se de flancurile maşinii. În aer se simte din ce în ce mai mult răcoarea unui râu. Lumina farurilor se opreşte într-un pâlc de sălcii. Urcă o pantă. Se opreşte. Farurile se sting, ochii se obişnuiesc repede să vadă

prin noaptea nordică limpede. Liniştea se decantează până la minuscule foşnete pe care urechea le recunoaşte. Sunetul frunzelor lungi de salcie, clipocitul adormitor al apei, uneori o notă scurtă, aruncată de o pasăre în zbor...

Şoferul îl ajută pe Şutov să-l instaleze pe Volski la poalele malului, pe un trunchi mare de copac dărâmat, al cărui lemn cojit trasează o linie albă în întuneric. Bărbaţii se îndepărtează, fără să se fi vorbit între ei.

Respiră adânc, uimiţi de tăria aerului, de liniştea regăsită atât de aproape de agitaţia oraşului în sărbătoare. La dreapta, pe fondul palorii cenuşii a cerului, se desenează linia incintei „Reşedinţei Palatine" (Excelsior, Trianon..., îşi aminteşte Şutov). Pe celălalt mal, se ghicesc pâlcuri de arbori, despărţite de lungi alei. „Copacii plantaţi de Volski şi de Mila, cimitirul..." Cerul e tulburat de nori străvezii, din când în când o stea licăreşte, foarte apropiată, vie.

Şoferul aşezat pe un trunchi scoate un mormăit. Îşi răsuceşte încheietura ca să desluşească, în întuneric, cadranul luminat al ceasului.

— Plecăm imediat..., îl linişteşte Şutov.

— Nu, lasă-l pe bătrân cât vrea! Noaptea nu am prea mult de lucru... Tonul îi e marcat în continuare de o umbră de vinovăţie. Chiar a făcut războiul pe-aici?

Şutov şopteşte, ca şi când cineva i-ar putea auzi:

— Da, blocada Leningradului, ultimul concert al unei trupe de teatru, apoi... bătrânul ăsta, pe atunci tânăr soldat, împingând un tun pe un mal îngheţat, războiul, Berlin.

Îşi dă seama că de-acum e singurul om din lume care cunoaşte atât de bine povestea lui Volski...

Se întrerupe, desluşind o voce care vine dinspre râu. Cântul se auzea probabil de ceva timp, dar se confunda cu foşnetul sălciilor, cu murmurul arborilor. Acum, melodia domină tăcerea, se unduieşte fără efort, ca un suspin adânc şi prelung. Şoferul se ridică primul, cu faţa întinsă către locul de unde izvorăsc sunetele. Şutov se îndreaptă şi el, face câţiva paşi către mal, se opreşte. Cântul redă lucrurilor înconjurătoare un sens uitat, originar: pământul încărcat de morţi şi totuşi atât de uşor, atât de plin de viaţă primăvăratică, rămăşiţele vechii izbe, lumina ghicită a celor cure trăiau şi se iubeau sub acoperişul său... Şi cerul care începe să se lumineze şi pe care Şutov nu-l va mai

privi niciodată la fel.

Întoarcerea pare fulgerătoare, aproape imediată. Ca şi cum străzile matinale, toate pustii, s-ar şterge din drumul lor.

În apartament, acceleraţia e şi mai febrilă. De-abia ajunge bătrânul în camera sa că soseşte Vlad, întâlnindu-se cu şoferul la intrare. Uşa se trânteşte în urma acestuia. Şutov se întoarce şi vede în mâna de marmură, „mâna lui Slava" de pe măsuţă, trei bancnote de o sută de dolari...

Şi deja sună infirmierii care ocupă tot holul cu scaunul lor cu rotile. Şutov se strecoară în camera lui Volski, sperând să-i poată vorbi, să-i spună că povestirea lui... Îşi strâng mâna. Infirmierii au ajuns odată cu Vlad, se mişcă repede, vâră cărţile bătrânului într-un sac... Ochii lui Volski îi zâmbesc o ultimă dată lui Şutov, apoi chipul i se împietreşte într-o mască indiferentă, definitivă.

Intrarea e invadată de prietenii lui Vlad, care vor participa la petrecere în casa de la ţară a lanei. Muncitorii îi lasă să treacă pe cei doi infirmieri care îl duc pe bătrân şi încep să transporte ţevi. O femeie de serviciu târăşte un aspirator, se afundă în camera în sfârşit eliberată. Mai multe telefoane mobile sună, conversaţiile se împletesc, se confundă...

Şutov bea un ceai în bucătărie şi încearcă să-şi imagineze că face încă parte din vârtejul care se agită în jurul iui. „A sunat mama, strigă Vlad. E aici în zece minute. Vă salută..." Cineva a dat drumul la televizor: „Ca să ajungi la timp acolo unde fiecare clipă contează..." „N-aveţi cumva o ţigară?" îl întreabă o femeie foarte tânără şi dintr-odată se simte fără cuvinte, se bâlbâie, gesticulează. Ea râde, pleacă.

În sfârşit, cu o limpezime orbitoare, judecata cade: nu va şti niciodată să existe în această nouă viaţă.

Cinci minute îi ajung ca să-şi strângă lucrurile, să se strecoare către poartă fără să fie interceptat de Vlad, să fugă...

La aeroport, nu întâmpină probleme la schimbarea biletului. „Cei care au venit pentru festivităţi sunt încă aici, cei care n-au putut să vină din cauza festivităţilor vor veni mâine..." A ajuns aşadar la momentul potrivit, într-un timp mort.

În avion, pentru prima dată în viaţă, are impresia că pleacă de nicăieri şi merge către nicăieri sau, mai curând, că face o

călătorie fără o destinaţie adevărată. Şi totuşi, niciodată nu a simţit atât de intens că aparţine unui pământ natal. Doar că această patrie nu coincide cu un teritoriu, ci cu o epocă. Cea a lui Volski. Acea monstruoasă epocă sovietică, singurul timp trăit de Şutov în Rusia. Da, monstruoasă, ruşinoasă, ucigaşă, o epocă în timpul căreia, în fiecare zi, un om ridica privirea spre cer.

La întoarcere, găseşte o scrisoare de la Léa, cuvinte care par să-i fie adresate altuia. Îi mulţumeşte, îl informează că poate să păstreze cele două teancuri de cărţi, întrucât nu mai are nevoie de ele şi, nu se ştie de ce, îl citează pe Cehov: într-o nuvelă, trebuie să tai sfârşitul, de obicei prea lung. Îşi dă seama cât de mult l-a schimbat călătoria lui ratată: nu mai înţelege semnele acestui drăguţ scris feminin. Sau, mai curând, nu mai înţelege ce rost au atâtea cuvinte zadarnice, sau false, sau goale. Reuşeşte încă să decodeze micile jocuri psihologice ce se ascund în spatele frazelor. Mulţumiri: Léa încearcă să dezamorseze ranchiuna bărbatului pe care l-a părăsit. Cărţile: un talisman sentimental, căci îl consideră un bătrân sentimental. Citatul din Cehov: da, să o rupem de tot şi să evităm relansarea.

Toate aceste cuvinte sunt încă descifrabile. Dar viaţa istorisită de ele nu valorează nici cât cerneala care o transcrie. E bună doar pentru romanele pe care Léa le-a părăsit într-un colţ al încăperii, mici recipiente ale unei materii verbale fără gravitate. „Micime”, zicea el cândva. Da, existenţa lui în „hulubărie” era un joc de păpuşi, unul dintre aceste mici romane care transcriu, din an în an, minusculele drame ale unor doamne şi domni puţin cam cinici, puţin cam plicticoşi.

Ştie de-acum că singurele cuvinte demne de a fi scrise se ivesc atunci când vorbele sunt imposibile. Ca pentru acea femeie şi acel bărbat despărţiţi de mii de kilometri de gheaţă, ale căror priviri se întâlneau sub o ninsoare domoală. Ca acel băiat roşcat care stă nemişcat, cu ochii către stelele pe care nu le-a putut vedea niciodată.

În primele zile de după călătorie, Şutov regăseşte, clipă de clipă, ceea ce trebuie neapărat spus. Volski, bineînţeles, dar şi acea seară de iarnă, dintr-o cafenea, Cafeneaua Gării, singurătatea unui bătrân care murmură în gol.

La sosire a scos un colet din cutia poştală: o carte al cărei titlu îi e cunoscut. *După viaţă*... Şi-a amintit de femeia care mergea pe un culoar strâmt, îndepărtându-şi machiajul cu un

şerveţel şi dând impresia că îşi ştergea lacrimile.

După viaţă... „Ceea ce voi trăi de-acum”, îşi zise el.

Are şi o surpriză: într-o seară, reciteşte povestirea lui Cehov în care doi îndrăgostiţi caşti alunecă într-o sanie mare, uniţi de o declaraţie ezitantă de dragoste. Descoperă că amintirea i-a schimbat mult intriga. Nu, la Cehov, cei doi îndrăgostiţi nu vor reface niciodată alunecarea pe panta înzăpezită. Bărbatul, îmbătrânit, îşi întâlneşte vechea prietenă şi se întreabă prin ce capriciu i-a şoptit, cândva, acel „te iubesc, Nadenka”. Povestirea se numeşte *Glumă*, *şutocika* în ruseşte, aceeaşi rădăcină ca în Şutov... Şi-l imaginează pe Cehov, în casa lui înzăpezită de la ţară sau sub soarele din Capri, cu o pană în mână şi zâmbind agale, urmărind cu ochii puţin cam miopi naşterea, pe o pagină, a celor doi eroi aşezaţi într-o sanie... Şutov simte dintr-odată cu violenţă că nu va aparţine niciodată acelei lumi ruseşti care renaşte astăzi („Şi foarte bine că o face!”, îşi zice) în patria sa. Va rămâne până la sfârşit într-un trecut din ce în ce mai dispreţuit şi, de altfel, din ce în ce mai necunoscut. O epocă pe care o ştie de neiertat şi în care trăiau, cu toate acestea, câteva fiinţe ce vor trebui salvate de la uitare cu orice preţ.

Se întoarce în Rusia la jumătatea lui septembrie. Sanatoriul unde fusese trimis Volski se află nu departe de Vîborg, la o sută cincizeci de kilometri la nord de Sankt Petersburg. Şutov a aflat de moartea bătrânului încă din Franţa, vorbind la telefon cu medicul-şef al instituţiei.

Această „Casă pentru persoane vârstnice” (conform numelui oficial) nu e anticamera morţii pe care şi-o imaginase. Pur şi simplu, totul acolo e din altă epocă: pacienţii, personalul, clădirea însăşi. „Epoca sovietică”, se gândeşte Şutov şi îşi dă seama că poate aceste vestigii mizerabile ale acelor vremuri le permit bătrânilor să aibă iluzia că nu sunt aruncaţi de tot. Mor într-un decor pe care l-au cunoscut în timpul vieţii.

Ceea ce-l miră cel mai mult e cimitirul. Mai ales numărul de morminte pe care singura inscripţie e când „f.n.”, când „b.n.”.

— „Femeie necunoscută”, „bărbat necunoscut”, îi explică paznicul. Uneori sunt aduşi la sanatoriu într-un asemenea hal că nu mai pot nici să vorbească. Şi mai sunt şi bătrâni care mor pe stradă, de unde să ştii de unde vin?

Cimitirul e mic, lipit de o biserică pustie. Urcând în pridvorul năpădit de buruieni, poţi zări în depărtare cenuşiul mat al Golfului Finlandei... Seara, Şutov petrece o bună bucată de timp plimbându-se printre dalele acoperite de frunze aurii, citind prenume vechi şi stranii. Apoi se aşază pe pridvor. Noua lui călătorie în Rusia, se gândeşte el, e tocmai acea parte finală dintr-o nuvelă pe care Cehov recomanda să o tai. Pe-acolo trece graniţa între o încheiere inspirată a unei proze frumoase şi proza răbdătoare şi aspră a vieţilor noastre.

Cel mai tulburător lucru rămâne felul acesta de-a rezuma existenţa umană: „f.n.”, „b.n.”... Mâine, muncitorii cu care se tocmise vor veni să pună pe mormântul lui Volski o stelă cu numele său complet, data naşterii şi cea a morţii. Trebuia făcută şi asta, îşi zise Şutov („partea finală”...), dar în acelaşi timp, vor afla oare oamenii mai mult din inscripţia asta decât din menţiunea „b.n.”? Poate chiar mai puţin.

Se ridică, se îndreaptă către ieşire şi dintr-odată se opreşte. Ce-ar trebui scris e tocmai asta: aceste „femei necunoscute” şi

aceşti „bărbaţi necunoscuţi” care se iubeau şi al căror glas a rămas mut.

Mergând pe drumul ce duce spre sanatoriu, observă linia uşor înceţoşată a Golfului Finlandei.

N-a mai văzut până acum niciodată, dintr-o singură privire, atât cer.